

ΝΙΑΟΥΣΤΑ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ
ΣΥΛΛΟΓΟΥ
ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ
ΝΑΟΥΣΗΣ

«Ιστορικά» της μονής Έξω Προδρόμου Νάουσας

17 - 10 - 1912 «Τότε που ήρθε το Ελληνικό»

Έντμοντ Χάλλεϋ

Τόποι
και τραγούδια
της Μακεδονίας

Δημήτρ. Βικέλας
ο Συριανός

Ναουσαϊκό τραπέζι
με κειμήλια
κατά την εποχή
της απελευθέρωσης

Η καλλιέργεια της ροδακινιάς στην Ελλάδα

Σύγκριση αποδόσεων 4 ποικιλιών μηλιάς

“ΝΙΑΟΥΣΤΑ”

ΕΚΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΠΟΦΟΙΤΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ - ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ - ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1985
ΕΤΟΣ Θ'. Τόμος Δ'. Τεύχος 33

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Οδυσσεύς Ντινόπουλος, Ελένη Μήτσαλα
Λευκή Σαμαρά, Χρήστος Μουχάγιερ, Αλ. Οικονόμου

ΓΡΑΦΕΙΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΥ

Βασ. Κωνσταντίνου 12

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Γιάννης Καρατσιώλης, Γεωπόνος 60.331

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΑ ΕΞΩΦΥΛΛΟΥ

Ναουσαϊκό τραπέζι με κειμήλια κατά την εποχή της απελευθέρωσης (φωτ. Τάκη Μπαίτη)

ΣΤΟΙΧΕΙΟΘΕΣΙΑ — ΕΚΤΥΠΩΣΗ

«Τυπογραφία» Αντώνη Μαυρογένη
Αντωνίου Καμάρα 3 - τηλ. 260-140
Θεσσαλονίκη

Περιεχόμενα

Ιστορικά — Λαογραφικά — Επικαιρότητες	σελ.
ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Αντιστίξεις	144
ΜΠΑΪΤΣΗ ΤΑΚΗ: «Τότε που ήρθε το Ελληνικό»	145
ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΣΤ.: «Ιστορικά» της Μονής Έξω Προδρόμου Νάουσας	148
ΧΙΟΝΙΔΗ Γ.: Ήσαν άραγε, από τη Νάουσα, τα γυναικόπεδα που απελευθερώθηκαν (1822) στην Κορυτσά;	155
ΔΙΔΑΣΚΑΛΟΥ ΙΦΙΓΕΝΕΙΑ: Τόποι και τραγούδια της Μακεδονίας	157
ΣΒΑΡΝΟΠΟΥΛΟΥ ΣΤ.: Σε ποιόν θα πέσει το φλουρί	161
Επιστημονικά — Λογοτεχνικά — Παιδαγωγικά — Έρευνες	
ΒΑΡΘΑΛΙΤΗ ΔΗΜ.: Δημήτριος Βικέλας ο Συριανός	162
ΜΥΛΩΝΑ ΓΙΑΝΝΗ: Έντροντ Χάλλεϋ	167
ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΧΡ.: Νέα μέθοδος προστασίας των καλλιεργειών από τους παγετούς	169
Γεωργικά — Δεντροκομικά	
ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΕΥΑ.: Σύγκριση αποδόσεων 4 ποικιλιών μηλιάς σε 4 υποκείμενα	173
ΚΟΥΚΟΥΡΓΙΑΝΝΗ ΒΑΣ.: Η καλλιέργεια της ροδακινιάς στην Ελλάδα	174
ΑΛΜΑΛΙΩΤΗ ΔΗΜ.: Η μηχανοποίηση της καρυδοκαλλιέργειας	176
ΝΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ ΟΔ.: Τα όξινα εδάφη. Η ασβέστωση του εδάφους. — Ο ρόλος της κοπριάς	177
Δραστηριότητες Συλλόγων	
ΑΛΔΑΚΟΥ ΘΩΜΑ: Πολιτιστικό Κέντρο Νάουσας κατά την θερινή περίοδο 1985	179
ΞΟΥΛΙΔΗ ΔΗΜ.: Πολιτιστική Ατζέντα	181

Η «ΝΙΑΟΥΣΤΑ»

Εύχεται
στους αναγνώστες
και τους συνεργάτες

ΚΑΛΕΣ ΓΙΟΡΤΕΣ
ΚΑΙ ΧΑΡΟΥΜΕΝΟ 1986

Αγαπητέ φίλε

Στις 17-10-1912 απελευθερώθηκε η Νάουσα. Σήμερα παρουσιάζουμε μερικά στοιχεία μεγάλης ιστορικής αξίας γύρω από την απελευθέρωση της πόλης μας τα οποία για πρώτη φορά βλέπουν το φως της δημοσιότητας. Οι Ναουσαίοι όπως πάντοτε έτοιμοι και την περίοδο εκείνη διαδραμάτισαν πρωτεύοντα ρόλο για την απόκτηση της λευτεριάς.

Βοισκόμαστε στην ευχάριστη θέση να ανακοινώσουμε στους αναγνώστες μας ότι από σήμερα και σε συνέχειες θα δημοσιεύουμε μερικά «μτοκουμένα» από το ανέκδοτο αρχείο του δημάρχου Κων. Χ' Μαλούση της περιόδου εκείνης (Μακεδονικός αγώνας, Βαλκανικοί πόλεμοι κλπ.).

Δημοσιεύουμε ιστορική μελέτη για τη μονή «Έξω Προδρόμος Νάουσας» η οποία έπαιξε σπουδαίο ρόλο στα κοινά της πόλης. Η εν λόγω μονή, η πιο παλιά της περιοχής Ναούσης, γνώρισε αρκετές καταστροφές και περιπέτειες. Επίσης ο αναγνώστης πληροφορείται παράλληλα για τις αιτίες, το πώς κτίσθηκαν μέσα στην Νάουσα οι Εκκλησίες με την ονομασία «Μέσα Προδρόμος» και «Μικρός Προδρόμος».

Το 1985 συμπληρώνονται εκατόν πενήντα χρόνια από την γέννηση του Δημητρίου Βικέλα. Η «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» με την ευκαιρία αυτή, αφιερώνει ειδικό άρθρο για την ζωή και το έργο του. Ως γνωστό ο Δ. Βικέλας εκτός από την προσφορά του στα γράμματα, συνέβαλε αποφασιστικά στην αναβίωση και την τέλεση των πρώτων Ολυμπιακών αγώνων στην Αθήνα το 1896.

Για τους αναγνώστες δεντροκαλλιεργητές δημοσιεύουμε ειδικά άρθρα για τις ποικιλίες ροδακινιάς, μηλιάς και καρυδιάς, καθώς επίσης και διάφορες πληροφορίες για την καλλιέργεια των οπωροφόρων (λιπάνσεις, κλπ.).

Η
Συντακτική Επιτροπή

Ετήσια συνδρομή Ιδιοτών	δρχ. 600
Δήμοι, Κοινότητες, (Συν)σμοί	δρχ. 1.500
Εξωτερικού δολλάρια	20

ΑΝΤΙΣΤΙΞΕΙΣ

ελεύθερος σχολιασμός της επικαιρότητας

Αναξιοκρατία 1 «Νόμος του Λώρενς Πήτερ»

Ο καθηγητής Πανεπιστημίου Λώρενς Πήτερ, σε συνεργασία με τον Ρ. Χάλλ προσπάθησε να εξηγήσει το πώς οι ανίκανοι και οι ανάξιοι κατορθώνουν να ανέρχονται στις υψηλότερες θέσεις μέσα στην κοινωνία και διατύπωσε τις εξής τρεις αρχές:

1. Σε κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα, κάθε άνθρωπος προσπαθεί να καταλάβει μία θέση, για την οποία όμως δεν είναι κατάλληλος όπως ανταποκριθεί εις τα καθήκοντα που η

θέση αυτή επιβάλλει.

2. Κατά συνέπειαν, όλες οι θέσεις της κοινωνικής ιεραρχίας τείνουν να καταληφθούν από άτομα ανίκανα όπως εκπληρώσουν τα καθήκοντά τους.

3. Η ωφέλιμος εργασία διεξάγεται κατά κανόνα από άτομα τα οποία δεν έχουν φθάσει ακόμη εις το επίπεδον ανικανότητας (διότι δεν ανήλθαν ακόμη).

Ο νόμος του Πήτερ εξηγεί γιατί η ανθρωπότητα, εις κάθε κοινωνική δραστηριότητα, κυρι-

αρχείται από το πνεύμα της ανεπαρκείας και της γραφειοκρατίας. Συμβαίνει αυτό διότι, εκτός από λίγες εξαιρέσεις, εις την κοινωνική, διοικητική και επαγγελματική ιεραρχία επικρατούν, κατά κανόνα, οι ανίκανοι. Ας σημειωθεί, ότι εις κάθε δραστηριότητα δημόσια ή ιδιωτική, οι ανίκανοι συναρπίζονται και με διάφορα άνομα και ανήθικα μέσα (συκοφαντία, διαβολές κ. λ.π.) καταδιώκουν τους ικανούς και άξιους ανθρώπους. Και ο νόων νοείτω.

O.N.

Αναξιοκρατία 2

Όλοι προσπαθούμε να βολευτούμε. Να βρούμε κάποια θέση. Κάπου πρέπει να ακουμπήσουμε. Να εξασφαλίσουμε τον «άρτον τον επιούσιον». Αγριζόμαστε άσπου να ταικτοποιηθούμε. Να μπούμε σε κάποιο προϋπολογισμό. Προτιμούμε τον κρατικό ή κάποιο δημόσιο οργανισμό. Αυτοί προσφέρουν σιγουριά και περισσότερα λεφτά. Και μετά; Όταν βολευτούμε,

δεν σκοτιζόμαστε για την πρόοδο και την προκοπή της Υψηρείας. Αυτός είναι ο κανόνας. Ενδιαφερόμαστε όμως να αποκτήσουμε «μόρια προαγωγής» για την άνοδό μας και την αναρίχηση σε υψηλότερες θέσεις μέσα στην κοινωνία. Και τα «μόρια προαγωγής» είναι πολλά. Κομματικά, πολιτικά, κλαδικά, συντεχνιακά, οι καλές «γνωριμίες της μέρας και της νύ-

χτας» κ.τ.λ., κ.τ.λ.

Με τέτοιο «ανθρώπινο υλικό» πώς να λειτουργήσουν «σωστά» οι υπηρεσίες, οι όποιες υπηρεσίες, όταν στις ηγετικές θέσεις «κλειδιά» τις κατέχουν ανίκανοι και ακατάλληλοι άνθρωποι;

Πράγματι η κοινωνία μας είναι μία μεγάλη θάλασσα και οι φρελοί επιπλέουν. Ως πότε;

O.N.

ΔΙΑΒΑΖΕΤΕ ΚΑΙ ΔΙΑΔΙΔΕΤΕ ΤΗ «ΝΙΑΟΥΣΤΑ»

— Η «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» ΝΑ ΜΗ ΛΕΙΨΕΙ ΑΠΟ ΚΑΝΕΝΑ ΝΑΟΥΣΑΓΓΕΛΙΚΟ ΣΠΙΤΙ.

Το 1912 ήταν ο χρόνος της πολυπόθητης λευτεριάς για όλη τη σκλαβομένη Μακεδονία και ιδιαίτερα για τη Νάουσα που έκανε το κάθε τι, για να την αποκτήσει, απ' την ώρα που σκλαβώθηκε.

Οι σχέσεις των 100 περίπου Τούρκικων οικογενειών που ήταν μαζεμένες στους μαχαλάδες Αγίας Παρασκευής - Τζιαμί - Παπαντή; μετά το χαλασμό της πόλης, ήταν άριστες με τους Ναουσαίους: μια και ο άνθρωποι δεν είχαν να μοιράσουν μεταξύ τους τίποτε. Καθημερινά έσκαβαν οι Τούρκοι που σίγουρα ήταν πιο φτωχοί, τα Ναουσαίικα αμπέλια και μεγάλη χαρά

Ο Γιατρός Χρ. Περδικάρης, Πρόεδρος του «Κέντρου Μακεδονικού Αγώνα Νάουσας»

Ο Σταύρος Χανός υπεύθυνος των Οικονομικών του Κ. Μακεδονικού Αγώνα Νάουσας

17 - 10 - 1912

«Τότε που ήρθε το Ελληνικό»

ένοιωθαν διαν μετά την Πανοχαινή επίσκεψη στα σπίτια των χριστιανών γειτόνων τους, έπαιθναν έ να κόκκινο αυγό (έθιμο του τόπου μας). Τις μέρες δε του Ραμαζανιού τους έδιναν με τη σειρά τους, αυτοί στους χριστιανούς «πιλάγια και μπακλαβιά» με μπόλιχο σιρό-

Ο Μουντίρης της Νάουσας Ναήλ Αμέτ μέλης στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας

Του Τάκη Μπαίτσου

πι.
Είναι αλήθεια πως κάποιον - κάποιον ξεφύτρωνε και ζανένας κακός, όπως ο Ζακεριάς που είχε το μέγιστο στην Παπαντή αλλά αυτό γινόταν και με Έλληνες που δε σεβόταν τη μειονότητα.

Παρά την αμοιβαία συμβίωση στην πόλη, άρχισε για όλο το Έθνος ένας αγώνας που σα σκοπό είχε την απελευθέρωση των σκλαβομένων αδελφών από το δυνάστη Τούρκο και την αντιμετώπιση κάθε ξένης επιδρομής.

Το Τρίτο στρατηγείο Μακεδονικού Αγώνος (1) την περίοδο εκείνη μεταφέρθηκε από την Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη στη Νάουσα που ήταν κέντρο της Κ.Α. Μακεδονίας, με καθαρά αμυγή Ελληνικό πληθυσμό. Πρόεδρος του κέντρου ήταν ο γιατρός Χριστόδουλος Περδικάρης, συμφοιτητής και φίλος του Ταχισίν Πασά Βαλή της Θεοπίσης. Στην επιτροπή ήταν ο λόγιος Σταύρος Χανός επί των οικονομικών, ο Γιώργος Τσίτσης, ο δήμαρχος Κων)νος Χ' Μαιούσης, ο Γιώργος Γκούγκουρας κ.ά.

Με τις ραδιογραφίες φησιών του Ντιβανίου, για έλεγχο στην αυτοκρατορία και μεσολάβηση του γιατρού Περδικάρη (2) έφυγε από τη Νάουσα ο παλιός Μουντίρης που είχε εξαπολύσει τρομοκρατία στον τόπο και στη θέση του ήρθε ο Ναήλ Αμέτ μέλης άνθρωπος αγαθός και αγράμματος, ο οποίος έμεινε στην πόλη ως τη μέρα της Λευτεριάς.

Το αντίδοτο στη Νάουσα είχε

Ο Μητροπολίτης Βεροίας και Ναούσης Σωφρόνιος που ανέπτυξε σημαντική δράση για τη λευτεριά της Μακεδονίας

φουτιώσει και καθημερινά βρισκόταν εδώ οι αρχηγοί που ήταν Έλληνες αξιοματικοί σταλμένοι απ' το Κέντρο, συνεργαζόμενοι με τις τοπικές ομάδες των οποίων ηγούταν ο καπετάν Γιάννης Σιομανίκας. Σ' αυτό όμως τον Αγώνα θ' αναφερθούμε άλλη φορά.

Κατά την περίοδο αυτή εμφανίζονται δυο τοπικά πολιτικά κόμματα τα οποία όπως πάντα μόνο κακό με το διχασμό τους μπορούσαν να φέρουν. Το ένα ήταν το Λαϊκό «ΠΟΥΠΟΥΛΟ» με ιδρυτή και οργανωτή τον Κωνσταντό Χ' Μαλούση μνημένο στο σοσιαλισμό απ' το Γάλλο Ζωρρές και το άλλο Βασιλικό με αρχηγούς τον Γ. Λόγγο, Επ. Κόκκινιο και άλλους.

Με την προέλαση του στρατού στη Μακεδονία οι πρώτοι που άρχισαν ν' ανησυχούν ήταν οι Τούρκοι που τους είχε καταλάβει σχεδόν πανικός.

Ένα Οκτωβριάνικο θράνν πολύ αργά φθάνει στο σπίτι τον Χ' Μαλούση ο Μητροπολίτης Βεροίας και Ναούσης Σωφρόνιος, ντυμένος φορεσιά χωρικού Ρουμλιουκιώτη, σταλμένος απ' το Βαλή της Σαλονίκης, μεταφέροντας ένα μήνυμα για το διάδοχο Κων)νο που έπρεπε να στραφή γρήγορα για τη Θεσσαλονίκη, γιατί δε μπορούσε να κρατήσει και θά περτε στα χέρια των Βουλγάρων, αν εκείνοι προηγούνταν, γεγονός που δεν ήθελε ο Ταχτιόν (3). Από δω και πέρα αρχίζει η συμβολή των Ναουσαίων για τη Λευτεριά της Σαλονίκης που είναι σφιγασμένη άρματα με αυτήν της Νάουσας.

Στις 16.10.1912 το πρωί ο Μουντίσης της Νάουσας πηγαίνει στο σπίτι του Γιώργη Τσίτου (4) και τον δίνει τα κλειδιά απ' το Κονάκι, ζητώντας ένα γρήγορο αλογο για να φύγει στη Σαλονίκη. Ήδη είχε καταλάβει το τέλος της εξουσίας τους. Στη θέση του αφήνει το Ρουσίτ Αγά άνθρωπο μορφωμένο και τίμιο.

Το ίδιο απόγευμα θγαίνει ο Τούρκος τελιάλης εκ μέρους των Τούρκων της Πόλης φωνάζοντας τα εξής: «Αδέρφια Χριστιανοί, εμείς εδώ γεννηθήκαμε και οι γονείς μας και οι παπούδες μας. Τόσα χρόνια και ζαμάνια ζήσαμε μαζί σαν αδέρφια, ας συνεχίσουμε να ζούμε έτσι. Δίνουμε μπέσα πως αν έρθουν οι δικοί μας, δε θ' αφήσουμε να πειράζουν κανένα σας. Αν όμως έρθουν οι δικοί σας θέλουμε να φυλάξεσαι εμάς και το θίο μας να μη μας χαλάσουν». Το διαλάλημα αυτό ήταν μια άτυπη συμφωνία όλων των (5) κατοίκων της Νάουσας.

Λίγο αργότερα την ίδια μέρα ακούστηκαν προβολισμοί από τη με-

Ο Γιώργης Τσίτου που παρέλαβε τα κλειδιά της πόλης απ' το Μουντίρη

Ο Καπετάν Γιάννης Σφημακίς αρχηγός ομάδων 1904—1912 περιοχής Βερμίου

ριά του θοννού. Αμέσως διαδόθηκε η φήμη πως άτακτοι Κονιάροι και Γκέγκηδες θα χιπτούσαν τη νύχτα την πόλη με σκοπό την λεηλασία γεγονός συνηθισμένο για τότε. Όλοι οι κάτοικοι κλείστηκαν στα σπίτια τους και για τη διαφύλαξη τους γρήγορα περίπολος με επι κεφαλής τους Αντιώνη Τσίτου και Ρουσίτ Αγά.

Αργά το θράνν κατέθηκε απ' το Βέριο ο καπετάν Σφημακίς ακολουθούμενος από το παλιγκάοι του Κωνσταντό Πάσχο και διαβεβαίωσαν το περίπολο, που τους αντίμωσε, πως καθάρισαν τους Γκέγκηδες και ότι το αντίδοτικό τους πώ-

μα έμεινε στο θοννό και πως στη Νάουσα από αυτή τη σιγμή ήρθε το «ΕΛΛΗΝΙΚΟ».

17.10.1912

Πρωί - πρωί χιπτήσαν οι καμπάνες και όλος ο κόσμος έτρεξε στην Εκκλησιά της Μεταμόρφωσης, όπου έγινε δοξολογία. Η Νάουσα γέμισε σημαίες τόσες, που ο καθένας: αναρωτιόταν που ήταν κομμένες. Μετά την απόλωση ο καπετάν Γιάννης Σφημακίς πήγε στο Κονάκι, απ' όπου πέρασε όλος ο Κόσμος δίνοντάς του συγχαρητήρια, για τη Λευτεριά.

Συνάμα ο δήμαρχος Χ' Μαλούσης ετοίμασε τραπέζι για το διάδοχο, ενώ οι πολιτικοί του αντιπάλου ετοίμασαν άλλο στο σπίτι του Επαμεινώνδα Κόκκινου.

Προς το μεσημέρι μίχκαν οι πρώτοι Έλληνες στρατιώτες στην πόλη, με επι κεφαλής τον αξιωματικό Βασίλη Λελοίδα.

Μερικοί γέροντες που περίμεναν στο Κίόσκι, πέταξαν από τη χαρά της Λευτεριάς τα φέσια τους στις ζίγρες (θάνα). Όταν όμως είδαν τον πρώτο Έλληνα στρατιώτη πολύ κοντό στο ανάστημα, τόσο απογοητεύθηκαν που άρχισαν να τα ξαναγράφουν.

Στη Μεταμόρφωση ψάλεται η λειτουργία της Λευτεριάς από τον Παπανεόφοιτο και τον παπα Γιώργη Αντιπινιά που γύρισε στον τόπο με τη λευταριά από το Μωριά, όπου έμεινε 5 χρόνια επικηρυγμένος στη Μακεδονία για την αντίδοτική δράση του και το εκοιμό του Τούρκου Αντήλη.

Οι στρατιώτες όλοι τραπεζόνονται στα σπίτια και οι πρόδρομοι με το λαό περιμένουν το διάδοχο στο Κίόσκι.

Στο μεταξύ ο δήμαρχος Κων. Χ' Μαλούσης κατεβαίνει για υποδοχή στο Σταθμό. Θέλει να προλάβει τους πολιτικούς του αντιπάλους. Καλωσορίζοντας τον Κωνσταντίνο μεταξύ των άλλων του λέει και τα εξής: «Χαιρετούμε στο πρόσωπό σας την ελευθερία της Νάουσας, για την οποία βοηθήσαμε θριασκόμενοι πάντοτε στο πλευρό σας. Πιστεύουμε ότι θα φέρετε καλύτερα μέρες, αν όμως διαφρακτού με θα μας βοηθή αντιπάλους» (6). Αυτό στάθηκε αφορμή για τη μετέ-

Ο Δήμαρχος Κων/νος Χ' Μαλούσης

Ο Αντάρτης παπάς, Παπαγιώργης Λουμπινιάς - Καραγιαννόπουλος

Ο Στρατηγός Δαγκλής - ο Ρουσίνας - ο Αναγνωστόπουλος

πειτα φιλίασσή του στο Γεντί Κονλέ της Θεσσαλονίκης.

Ο Διάδοχος έρχεται στη Νάουσα με αυτοκίνητο μόνο για ένα καφέ στο σπίτι του Αντώνη Τσίτση και φεύγει αμέσως γιατί επείγει η απελευθέρωση της Σαλονίκης. Τον ακολουθούν πολλοί Ναουσαίοι που θα τον χρησιμοποιήσουν σαν οδηγό στη λίμνη των Γιαννιτσών και την περιοχή της.

Την ίδια στιγμή η Νάουσα μεταβάλλεται σε στρατόπεδο ανεφοδιασμού. Δύο χιλιάδες φορτοκιβώτια των σπιτιών ζυμώνουν φρέσκο ψωμί για το στρατό, με αλεύρια δικά τους και διαστέμμα απ' τους φορτοκιβώτια του Ματθαίου και Αγγών. Οι αρμαπαιζήδες μεταφέρουν κρασιά με τα βαρέλια για το στρατό ο οποίος φεύγει απ' το Σταθμό με πορεία τα Γιαννιτσά. Η προσφορά του λαού δημιουργεί αισθήματα συγκίνησης στα στρατευμένα παι-

διά. Ο επιτελικός συν/χος Καμπάνης στέλνει στη Νάουσα ευχαριστήρια επιστολή.

Στις 20.10.1912 έρχεται και εγκαθίσταται στην πόλη ο στρατηγός Δαγκλής με τον Αναγνωστόπουλο και ο' αυτούς παραδίδει το αρχείο της ο Ρουσίνας Αγάς.

Η προσφορά των Ναουσαίων συνεχίζεται. Μεταφέρονται όλα τα μεγάλα βαρέλια, τα οποία μαζί με μαδέρια θα βοηθήσουν για την κατασκευή της γέφυρας του Αξιού που πάνω της θα διαβεί ο νικηφόρος Στρατός για να φέρει τη λευτεριά στη Νύφη του Θεσσαλικού, στις 26.10.1912.

Η συμβίωση των Ναουσαίων και των ολλίγων Τούρκων συνεχίζεται ομαλά.

Η Νάουσα που τη φρόνηξε πλέον ο αέρας της Λευτεριάς, έδωσε στην Πατρίδα και τότε τη στιγμή περισσότερο απ' όσα της ζήτησε.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

1. Αγγέλου Αναστόπουλου «Μακεδονικός Αγών, 1903—1908» Τόμος Α κεφ. Η. Η συμμετοχή των κατοίκων της Νάουσας εις τον Μακεδονικό Αγώνα 1903—1908.

2. Θύλειος Χ. Σαμαρά «Στου Βερμίου την Αντάρτα». Κεφ. ΡΟΥΒΑΣ σελ. 149 έκδοση πρώτη Αθήνα 1966.

3. Προσωπική μαρτυρία Αλέξανδρου Κ. Χ' Μαλούση.

4. Κων. Τσίτση «Τότε που ήρθε η Ελευθερία». Εφημερίδα «Φωνή της Νάουσας» φύλλο 19/10/1969 (αναμνήσεις).

5. Μαρτυρίες Ναουσαίων που έζησαν τη μέρα της Λευτεριάς. Ζώντων και θανόντων συγγενών και φίλων του γράφοντος.

6. Ανέκδοτο αρχείο του δημάρχου Κων/νου Χ' Μαλούση.

ΠΡΟΣΟΧΗ

Τα νέα γραφεία του περιοδικού «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» και του Συλλόγου αποφοιτών Αναστάσιος Μιχαήλ ο Λόγιος, βρίσκονται στην οδό Βασιλέως Κωνσταντίνου 12

« ΙΣΤΟΡΙΚΑ » ΤΗΣ ΜΟΝΗΣ ΕΞΩ ΠΡΟΔΡΟΜΟΥ ΝΑΟΥΣΑΣ

(Εκτός από την αναφορά σε γνωστά και μερικά νέα στοιχεία από άγνωστα μέχρι σήμερα ντοκουμέντα και μαρτυρίες)

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ - ΕΡΕΥΝΑ

1. Αυτοκρατορικό διάταγμα και βεζυρική διαταγή για την προστασία των περιουσιακών στοιχείων της μονής από «δύσφορες επεμβάσεις». Τί αναφέρει η παράδοση για τους λόγους υπαγωγής της Μονής στην Ὀικαιοδοσία της Μητρόπολης Ἐδεσας. Εμπρησμός των κελιών από τους κομιτατζήδες και τους Γερμανούς.

Μετά την καταστολή του επαναστατικού κινήματος στην Νάουσα και την ολοκληρωτική καταστροφή της πόλης από τα τουρκικά στρατεύματα, ο στρατάρχης Μεχμέτ Εμίν Εμπού Λουμπούι υπέβαλε αναφορά στην Υψηλή Πύλη με την οποία καθιστούσε γνωστό ότι «ξεκαθαρίσθη τελείως εκ του άγους της ληστείας ο καζάς της Ναούσης, κείμενος εις το σαντζάκον Θεσσαλονίκης».

Ακολούθησε η έκδοση αυτοκρατορικού φερμανίου για την καταγραφή και κατάληψη από το δημόσιο των υπαρχόντων αγρών, αυτελώνων, τσιφλικίων κ.λ.π. κτημάτων μαζί με τα εισοδήματά τους.

Σε εκτέλεση του περιεχομένου του παραπάνω φερμανίου συγροτήθηκε ειδική επιτροπή καταγραφής αποτελούμενη από τους Μεχμέτ μπέη, υπάλληλο και πρόην καπουτζήμπιαση των ανακτόρων, Ιμπραήμ Ραϊφ εφέντι, γραμματέα του μπας ντεφντεριά και εμπύσιον αντιπροσώπων τον Ιεροδικείο Θεσσαλονίκης, η οποία προέβη, πράγματι, στην καταγραφή και κατάληψη από το δημόσιο των αναφερόμενων περιουσιακών στοιχείων.

Στη συνέχεια ακολούθησε η κατάρτιση ειδικού πίνακα βάσει των καταγραφέντων στοιχείων, στον οποίο, μεταξύ των άλλων, αναγράφονται και τα δημοθέντα περιουσιακά στοιχεία των εκκλησιών και μοναστηριών της Νάουσας που κάηκαν και καταστράφηκαν κατά την επανάσταση, τον Απρίλιο του

1822.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που μας παρέχονται από τον παραπάνω πίνακα, η Μονή Προδρόμου «εντός της πόλεως», βρέθηκε να έχει στην

Του Στέργιου Σπ. Αποστόλου

κατοχή της τα ακόλουθα περιουσιακά στοιχεία:

— Αγροί	στορέμ. 636
— Μωροδόκητοι (αγροί με μουριές)	» 2
— Αμπελώνες αγρωόνες	» 23
— Στάβλοι	» 2
— Γραφεία (τόπος για πλύση μαλλιών ή κατεργασία δεγμάτων)	» 1
— Μόλοι	» 2
— Μετόχια	» 1
— Οικίαι	» 6 (1)

Ο συγγραφέας της «ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ» Ενστάτος Ι. Σιουριαντζής, αναφερόμενος στους «ενκλήριους οίκους εντός και εκτός της πόλεως Ναούσης» μνημονεύει και το μοναστήρι του Προδρόμου «εν τώ όρει» ή όπως επικράτησε να αποκαλείται «Ἐξω Πρόδρομος».

«Μετόχιον δε είναι το του Προδρόμου ανήκον εις την εν τώ όρει ομώνυμον Μονήν (Ἐξω Πρόδρομον). Η εκκλησία αὐτή

είναι η μόνη ως εκ θαύματος διασωθείσα εκ του πυρός της κατά το 1822 καταστροφής, εις ἣν, μετά την καταστροφήν οι διασωθέντες Ναουσαῖοι ηκκλησιάζοντο μέχρι του 1833 παρεκκλήσιον δε είναι ο εν τή κατοική της Παναγίας παρὰ τον γιγατιαῖον πλάτανον επικαλούμενος Μικρός Πρόδρομος».

Από το ίδιο διβλίο αντιλούμε την πληροφορία ότι «εκτός της εν τώ όρει Μονής Προδρόμου κτισθείσης κατά τον Ζ' μ.Χ. αἰώνα και πολλάς υποστάσης καταστροφάς, ουδέν μοναστήριον ή εξωκλήσιον υπήρχε κατά τους προ της μεσαιωνικής κτίσεως της Ναούσης χρόνους» (2).

Αβίαστα, συνεπώς, προκύπτει το συμπέρασμα ότι η «εντός της πόλεως Μονή Προδρόμου» η οποία αναφέρεται στον πίνακα καταγραφής και κατάληψης από το δημόσιο των περιουσιακών στοιχείων των μοναστηριών και εκκλησιών που κάηκαν και καταστράφηκαν, δεν πρέπει να αντιδιαστέλλεται με αυτήν του «Ἐξω Προδρόμου», γιατί, αναμφισβήτητα, πρόκειται για το ίδιο Μοναστήρι.

Μετά την καταστροφή (3) και δήμευση της περιουσίας των Μοναστηριών και πριν αυτή αποδοθεί εκ του νέου σ' αυτά με σχετική αυτοκρατορικά διατάγματα (φερμανία), τα έσοδα από την εκμετάλλευσή της περιέρχονταν στο δημόσιο.

Το ίδιο, φυσικά, συνέβη και στην περίπτωση της δήμευσης των περιουσιακών στοιχείων της Μονής Ἐξω Προδρόμου Νάουσας.

Η εκ νέου απόδοση σ' αυτήν της περιουσίας της θα πρέπει να τοποθετηθεί χρονολογικά μεταξύ της 7ης Οκτωβρίου 1822 (χρονολογία καταγραφής και δήμευσης της εκκλησιαστικής και μοναστηριακής περιουσίας) και του έτους 1827.

Από προκύπτει από το περιεχόμενο ενός αυτοκρατορικού διατάγ-

ματος του έτους 1827 παραλήπτες του οποίου είναι οι ιεροδικαστές (ιεροδίκες) Έδεσσας και Νάουσας.

Σύμφωνα με το περιεχόμενο αυτού του διατάγματος, ο τότε πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως με αίτηση - αναφορά του προς την, Υψηλή Πύλη εξήτησε την παρέμβαση της για την εμπόδιση των παρανόμων επεμβάσεων και αδικιών εις τα θακουφικά κτήματα του Μοναστηριού του Προδρόμου (υπαγόμενου στην δικαιοδοσία του) που κείται μεταξύ των υποδιοικήσεων Βοδενών και Νάουσας.

Στο διάταγμα δεν αναφέρονται συγκεκριμένα τα πρόσωπα που επεμβαίνουν στην περιουσία του Μοναστηριού ούτε και η φύση των αδικιών που διαπράττουν.

Παραθέτω το πλήρες κείμενο του παραπάνω διατάγματος:

**ΦΙΡΜΑΝΙΟΝ
Αυτοκρατορικών
μονόγραμμα**

Δικαιώτατοι Σοφολογιώτατοι και Περινούστατοι ιεροδικοί Εδέσσης και Ναούσης, άμα τή αφίξει του υψηλού Αυτοκρατορικού Μονογράμματός μου τούτου, γνωστόν έστω νύν ότι, τή αιτήσει του ορθοδόξου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως και περιχώρων και των εν τή πρωτευούση του υψηλού μου Κράτους και τή Πύλη της ευδαιμονίας κατοικούντων και παρενοικουμένων συνόλων Μητροπολιτών, εξεδόθη εις χείρας του ειρημένου Πατριάρχου μεγακλέες και ένδοξον βεράτιον Πατριαρχείου εν ώ περιλαμβάνεται η περιφρούρησις και η υπεράσπισις των παρ' άλλων γενομένων επεμβάσεων των εις διαφόρους τοποθεσίας κειμένων και εις τας Εκκλησίας, Μονάς και Μετόχια ανηκόντων Βακουφίων ως λ.χ. αμπέλων, κήπων, ανέκων κατεχομένων και θακουφικών τοιφλικιών, αγρών, λειβαδίων, αγιασμάτων, μύλων και μαγαζείων και λοιπών τοιούτων εστεγασμένων και μη ακινήτων, ως και των εν τοίς Μετοχίοις και Εκκλησίοις δωρηθέντων θακουφικών κινήτων πραγμάτων και ευφύχων θρεμάτων.

Ο ειρημένος Πατριάρχης όμως, αναφέρει εν τή αιτήσει του ότι παρανόμως γίνονται επεμβάσεις και αδικίαι εις τα θακουφικά κτήματα, ήτοι εις τους αγρούς, αμπελούς, κήπους, βοσκοτόπους και κορυή του μεταξύ των υποδιοικήσεων Βοδενών και Ναούσης κειμένου και εις την δικαιοδοσίαν του ιδίου υπαγόμενου και Προδρόμου επονομαζόμενου Μοναστηριού, αιτείται δε την εμπόδιση της αδικου επεμβάσεως δι' ό εξεΐσάσαντες τα εν τώ υψηλώ αυτοκρατορικό μου Ταμείω ευρισκόμενα διβλία, είδομεν ότι το εις χείρας του ειρημένου Πατριάρχου όθεν βεράτιον περιλαμβάνει την περιφρούρησιν και υπεράσπισιν των εν γένει γενομένων αδικων επεμβάσεων και προσβολών εκ μέρους άλλων εις τα τοιαύτης κατηγορίας θακουφικά κτήματα τα ανήκοντα εις τας Μονάς και Εκκλησίας, ήτοι γαίας, αμπελούς, κήπους, τοιφλίκια, βοσκοτόπους, πατηγύρια, αγιασματα, μύλους, μαγαζία, τόπους κ.λ.π. ακίνητα κτήματα ως και τα κινήτα πράγματα, έπιπλα, και θρέμματα, εν η περιφρούρησις αναφέρεται και εν τή αιτήσει.

Εξεδόθη όθεν το παρόν υψηλό Φιρμάνιον μου ίνα ενεργηθή συνωδά τας διατάξεις μου και διατάσσω ίνα, επί τή αφίξει της ιερής αποφάσεώς μου ταύτης ομμοσφωθήτε σεις οι Περφημισμένοι, Πιστοί Σοφολογιώτατοι εις τα περιεχόμενα του Πατριαρχικού βερατίου τώ καταχωρημένου εν τοίς αρχείοις του υψηλού μου Ταμείου, όπερ είναι και οεβαστόν, εμποδίζοντες δικαίως και νομίμως τας εναντίον των διατάξεών μου γενομένας αδικους επεμβάσεις και τους αδικως επεμβαίνοντας εις τα τοιαύτης κατηγορίας θακουφικά κτήματα του ρηθέντος Μοναστηριού, ήτοι γαίας, αμπελούς, κήπους, βοσκάς και κορυή συνωδά τώ κειμένω τού ως είρηται Αυτοκρατορικό μου διατάγματι.

Εργάφη εν τή περιφρούρησι Κωνσταντινουπόλει τή 17η του μηνός Ρεβή - Ούλ - Εβέλ του χιλιοσιού διακοσιοσιού τεσσαρακοσιασιού τρίτου έτους (1243). Τόμος 2, Σελίς 281 και 282, Αριθμός 440.

Κατεχωρήθη ως έχει το παρόν Αυτοκρατορικό Φιρμάνιον εις το επί τούτω διβλίον δια το κύρος της χρονολογίας του ληφθέντων μόνον πενήκοντα γρασίων προποκολλητικών τελών.

Τή 11η Ρειζέπ του 1307 και 19η Φεβρουαρίου του έτους 1305 = 1890. Τ.Σ. Συμβολαιογραφείον Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης και υπογραφή τουρκιστί: Αχμέτ Ζουχδή.

Τ.Σ. Ιεροδικαστηριού.

Κατεχωρήθη ως έχει εν τώ Κώδικι του Δικαστηριού Βοδενών, συνωδά τή αιτήσει. Σελίς 20, Αριθμός 54.

Ο Γραμματεός. Τ.Σ. Αλή.
(4)

Όχι πολύ σπάνια, παρουσιάζονταν το φαινόμενο να μην εκτελούνται κατά γράμμα ή εν πάσει περιπτώσει, να εκτελούνται πλημμελώς από τα όργανα των κατά τόπους τουρκικών διοικήσεων, οι εντολές που τους διαβιδάζονταν μέσω των αυτοκρατορικών διαταγμάτων.

Στην προκειμένη περίπτωση φαίνεται ότι συνέβη κάτι παρόμοιο γιτί, το έπόμενο έτος (1828), από τον δεζύρη Μουσταφά Πασά εκδίδεται και αποστέλλεται προς τους ιεροδικαστές και προκριτους Βοδενών και Νάουσας διαταγή (μπουγιουρουλίη) με ανάλογο περιεχόμενο.

Στην διαταγή αυτή εντέλλονται οι προαναφερόμενες τουρκικές διοικήσεις να παρεμποδίσουν όλους όσους επεμβαίνουν άδικα και προσβάλλουν τα θακουφικά κτήματα στον μεταξύ των υποδιοικήσεων Βοδενών και Ναούσης κειμένου και Προδρόμου επονομαζόμενου μοναστηριού, κάνοντας μνεία μάλιστα και παραπέμποντάς τους στο προηγηθέν σχετικό αυτοκρατορικό διάταγμα.

Κρίνω σκόπιμο να παραθέσω το πλήρες κείμενο και αυτού του εγγράφου επειδή σχετίζεται άμεσα με το προηγούμενο:

Τ.Σ. Μεγάλη σφραγίς Βεζυρική (Ελλάτι Μουσταφά Πασιά)

Σεις οι περφημισμένοι πιστοί σοφολογιώτατοι εφέντηδες Ιεροδικασταί (Ναίτιδες) των Υποδιοικήσεων Βοδενών και Ναούσης, και πρόκριτοι (τίτλος απονεμόμενος τοίς

Υποδιοικηταίς) και λοιποί αξιοματικοί ανξηθήτω η σοφία και περιωπή υμών.

Γνωρίζατε επί τή αφίξει του Υψηλού εγγράφου μου τούτου ότι, επειδή αι γαίαι, αγροί, άμπελοι, κήποι, βοσκαί και κορί (άλοος ή δάσος προσφυλατιόμενον) και λοιπά κτήματα του μεταξύ των Υποδιοικήσεων Βοδενών και Ναούσης και μένον και Προδρομόν επονομαζόμενον μοναστηρίου εισί βακουφικά και ανήκονσι τώ προσροηθέντι μοναστηριώ, δέον ίνα τα ως είρηται βακουφικά (κ τ ή μ α τ α διαγράφεται μία λέξις) κατέχονται και διατηρώνται παρά των εκάστοτε αντιπροσώπων του Πατριαρχείου άνευ ουδεμιάς επεμβάσεως και προσβολής εκ μέρους άλλου, τούτ' όπερ εξεδόθη και Σουλτανικόν Φιρμάνιον διατάσσει την μη επέμβασιν εις ταύτα τρίτων, εν περιπτώσει δε επέμβσεως, την εκ μέρους των Αρχών παρεμπόδιον πάσης τιοιούτης. Όθεν άμα τή λήψει της Υψηλής μου Διαταγής ταύτης, σεις οι προμνησθέντες προς ούς αποτεινομαι, δέον συνωδά Αυτοκρατορικώ Φιρμάνίω να παρεμποδίση πάντας τους άδίκως επεμβαίνοντας και προσβάλλοντας τα τιοιούτης κατηγορίας βακουφικά κτήματα του ρηθέντος μοναστηρίου ήτοι γαίας, αμπέλους, κήπους, βοσκάς, κορί και λοιπά άλλα εις αυτό ανήκοντα κτήματα. Εξεδόθη όθεν το παρόν Βεζυρικόν διάταγμα μου (Μπουγιουρουλίη) και απεοιάλη εις τους άρχοντας (λογάδες) Θεσσαλονίκης και Καβάλας ίνα μεριμηθήσωσι και επιμεληθώσι μετά μεγάλης προσοχής εις την εκτέλεσιν και εφαρμογήν των διατάξεων του Αυτοκρατορικού Διατάγματος· δέον όθεν εν τή αφίξει του τή χάριτι του Θεού του Υψίστου ενεργηθή μετά μεγάλης προσοχής συνωδά τω κειμένω του ως είρηται Αυτοκρατορικού Διατάγματος.

Τή 7 Σεφέρ του έτους χίλια διακόσια τεσσαράκοντα τέσσαρα (1.244).

Οπισθογραφήματα

Τομ.	Σελ.	Αριθ.
2	281	439

Κατεχωρήθη ως έχει το παρόν Βεζυρικόν Διάταγμα εις το επί

τούτω διδλίον δια το κύρος της χρονολογίας του, ληφθέντων μόνον πενήκοντα γροσίων προκαταβολικών (καθαρογράφεται η λέξις προκαταβολικών και αν' αυτής τίθεται πρωτοκολλητικών) τελιών τή 11 Ρειζέπ του έτους 1307 και 19 Φεβρουαρίου του έτους 1305.

Τ.Σ. και υπογραφή Αχμέτ Ζουχτή.

Τ.Σ. Ιεροδικαστηριόν Κατεχωρήθη ως έχει εν τω κώδικι του Ιεροδικαστηρίου Βοδενών συνωδά τή αιτήσει.

Σελ. Αριθ.
20 53

Τή 17 Μουχαρέμ του έτους 1325 (έτος 1906. Σημ. γραφ)

Ο Γραμματεύς Τ.Σ. Αλή (5)

Τα έγγραφα αυτά, όπως προκύπτει από τις σχετικές σημειώσεις που φέρουν, καταχωρήθηκαν για το κύρος της χρονολογίας τους στα διδλία του Συμβολαιογραφείου (Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης) το έτος 1890 και αργότερα, το 1906, σ' αυτά του Ιεροδικείου Βοδενών ('Εδεσσας), επειδή προφανώς, η Μονή 'Εξω Πρόδρομου Νάουσας, υπάγονταν τότε στην δικαιοδοσία της Μητρόπολης 'Εδεσσας.

Τίθεται όμως το ακόλουθο ερώτημα που εύλογα δημιουργείται από την αιτία της έκδοσης των εγγράφων αυτών:

«Ποιοί, ακριβώς, ήταν αυτοί που επενέβαιναν και πρόσβαλλαν τα βακουφικά κτήματα της Μονής 'Εξω Πρόδρομου Νάουσας, για ποιά λόγο και ποιά η φρόση των αδικιών που διέπρατταν;»

Στο ερώτημα αυτό δεν μας δίδεται καμμία απάντηση από τα κείμενα των εγγράφων αυτών.

Επειδή, η καιάσταση που επικράτησε μετά την καταστροφή της Νάουσας από τους Τούρκους, το 1822 και μερικά χρόνια αργότερα, ήταν - κατά την άποψή μου - χαώδης ως προς το ιδιοκτησιακό καθεστώς (αναφέρομαι στα περιουσι ακά στοιχεία των κατοίκων της πόλης, των εκκλησιών και των μοναστηριών της), ήταν επόμενο να εμφανίζονται τέτοια κρούσματα προερχόμενα από διάφορες κατευθύνσεις.

Προσπάθησα, λοιπόν, μέσα από μία στατιστική έρευνα που πραγματοποίησα από το αρχείο της Μονής Βλαιάδων (γνωστής και σαν Τσαούς Μοναστήρ) και σε πορόμοιες περιπτώσεις που, λόγω προσβολής των βακουφικών κτημάτων της από τρίτους, το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως ή εκπρόσωποι της ίδιας της μονής, προσέφευγαν στην Υψηλή Πύλη, ζητώντας την προστασία της, να εντοπίσω τα τρία σκέλη αυτού του ερωτήματος, που στην περίπτωση της Μονής 'Εξω Πρόδρομου Νάουσας, έχουν, φυσικά, ενδεικτική και όχι αποδεικτική αξία.

Παραθέτω τα συμπεράσματα από την έρευνά μου:

- 1) Επέμβασεις από μέρους των Τούρκων
 - Επέμβαση υπαλλήλων της τουρκικής διοίκησης σε υποθέσεις της Μονής. (12 Φεβρουαρίου 1527, σελ. AMB 4, 5)
 - Επέμβαση του επιτρόπου του ζιαμετιού για την είσπραξη φόρων συγκομιδής ελαιών. (14 Ιανουαρίου 1556, σελ. AMB 7)
 - Κατάληψη βοσκοτόπων της Μονής από Τούρκους Γιουρζούκους. (8 Αυγούστου 1556, σελ. AMB. 7, 8)
 - Όμοια περίπτωση. (28 Απριλίου 1566, σελ. AMB. 10, 11)
 - Όμοια περίπτωση. (5 Μαΐου 1569, σελ. AMB 11, 13)
 - Επέμβαση κάποιου Τούρκου ονόματι Μεχμέτ Τσαούς. (18 Μαΐου 1597, σελ. AMB 22, 23)
 - Καταπάτηση κτημάτων της Μονής από τον Τούρκο τιμαριούχο Μουσταφά. (8 Μαγτίου 1647, σελ. AMB. 30, 31)
 - Κατάληψη γαιών της Μονής από τον Τούρκο Χουσεΐν Τσαούς Αγλου Μεχμέτ. (19 Μαΐου 1714, σελ. AMB. 35, 36)
 - Επέμβαση του σιπαχή Τούρκου Χαλίλ στις γαίες της Μονής. (3 Ιανουαρίου 1752, σελ. AMB 38, 40)

2) Επεμβάσεις από μέρους ραγιάδων

— Προσπάθεια καταπίτησης και καλλιέργειας αμπελώνων της Μονής από κατοίκους των γύρω περιοχών. (22 Σεπτεμβ. 1557, σελ. Α ΜΒ. 8, 9)

— Επέμβαση ραγιάδων στην άσκηση δικαιωμάτων νομής, διακατοχής και διαχείρισης καταστημάτων και κτημάτων της Μονής. (24 Μαΐου 1525, σελ. ΑΜΒ. 2, 3)

— Ραδάγιες καταλατούν και καλλιεργούν εκτάσεις της Μονής Αγίου Νικολάου Γαλάτιστας υπαγόμενης στην δικαιοδοσία της Μονής Βλατάδων. (14 Μαΐου 1526, σελ. ΑΜΒ. 3, 4)

— Κάτοικοι της Γαλάτιστας προβαίνουν στην κατάληψη 3 μύλων που ανήκουν στην Μονή. (3 Φεβρουαρίου 1527, σελ. ΑΜΒ. 4)

— Καταπίτηση γαιών της Μονής από χωρικούς γειτονικών χωριών. (27 Οκτωβρίου 1764, σελ. ΑΜΒ. 40, 41)

3) Αντιδικίες με άλλες εκκλησίες, (κτηματικές διαφορές κ.λπ.)

— Εκδίκαση διαφοράς μεταξύ Μονής Βλατάδων και Μητροπολίτου Θεσσαλονίκης. (7 Μαρτίου 1620, σελ. ΑΜΒ. 26)

— Ανάμιξη μητροπολίτου Θεσσαλονίκης εις την εκκλησία Αγίου Αθανασίου Βλατάδων. (3 Ιουνίου 1705, σελ. ΑΜΒ. 33, 34)

— Αντιδικία μεταξύ Μονής Βλατάδων και Μονής Αγίας Αναστασίας Γαλάτιστας. (25 Δεκεμβρίου 1839, σελ. ΑΜΒ. 55 - 57)

4) Καθηστέρευση καταβολής μισθωμάτων στην Μονή.

— Αναφέρεται καθυστέρηση καταβολής μισθωμάτων 13 ετών από εκμίσθεση δακτυφικών κτημάτων. Το όνομα του οφειλέτη ενοικιαστή Πυρραμοσχόπουλος. (1 Μαΐου

1717, σελ. ΑΜΒ. 37)

(6)

Οι παραπάνω περιπτώσεις μας βοηθούν να αγνούμε σ' ένα υποθετικό συμπέρασμα, με ενδεικτική επαναλαμβάνω αξία, ως προς τα πρόσωπα, την αιτία και την φύση των «επεμβάσεων» στα περιουσιακά στοιχεία της Μονής 'Εξω Πρόδρομου Νάουσας.

Ένα άλλο, επίσης εύλογο, ερώτημα που απαιτεί κάποια απάντηση είναι το ακόλουθο:

«Πώς, πότε και υπό ποιές συνθήκες η Μονή 'Εξω Πρόδρομου Νάουσας υπήχθη στην δικαιοδοσία της Μητρόπολης 'Εδεσσας;»

Πέραν των άλλων απαντήσεων που ενεδχόμενα να υπάσχον και που δεν στηρίζονται σε αποδεικτικά στοιχεία (εκκλησιαστικά, μοναστηριακά κ.λπ. αρχεία, οπότε, φυσικά δίδεται απάντηση στο ερώτημα αυτό), νομίζω ότι μπορούμε να καλύψουμε το κενό αυτό συζητώντας διάφορα πληροφοριακά στοιχεία που - κατά την άποψή μου - δίνουν κάποια ευλογοφανή απάντηση.

— Από την «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ» αντλούμε την πληροφορία ότι οι Ναουσαίοι (όσοι διασώθηκαν από την καταστροφή του 1822) εκκλησιαζόταν στην εκκλησία του Πρόδρομου που ευρίσκεται μέσα στην πόλη (Μειτόχι του 'Εξω Πρόδρομου) μέχρι το έτος 1833, χωρίς, ωστόσο να γίνεται αναφορά στους λόγους που τους υποχρέωσαν να διακόψουν τον εκκλησιασισμό τους σ' αυτήν. (7)

— Από μαρτυρίες προερχόμενες από το χώρο της παράδοσης, που, από γενιά σε γενιά και από στίγμα σε στίγμα, κατόρθωσαν να φθάσουν μέχρι στις-ημέρες μας, μαθαίνουμε τα παρακάτω: Μερικά χρόνια μετά την καταστροφή της πόλης, εξέχων Τούρκος θρόνιζε δολοφονημένος σε λίγη απόσταση από την Μονή 'Εξω Πρόδρομου Νάουσας, χωρίς να καταστεί δυνατός να ανακαλυφθούν οι φονείς του.

Σύμφωνα με τις διατάξεις του Ιερού (μουσουλμανικού) Δικαίου, οι Τούρκοι επέβηλαν στους κάτοικους της Νάουσας βαρύτατο φόρο αίματος για την δολοφονία του Τούρκου επίσημου, απαιτώντας άμεσα την είσοραξή του από αυτούς.

Το σκεπτικό της επιβολής του φόρου αίματος στηριζόταν στο γεγονός ότι η Μονή ανήκε στην Νάουσα, ότι κατά συνέπεια, το έγκλημα διαπραχθήκη στην περιοχή της και ότι για τον λόγο αυτό οι κάτοικοί της ήταν συνυπεύθυνοι για τον φόρο, άρα αλληλέγγυοι και συνυπόχρεοι για την πληρωμή αυτού του φόρου.

Οι Ναουσαίοι αδυνατώντας να συγκεντρώσουν το ποσό αυτό και για να μην υποστούν άλλες συνέπειες από τους Τούρκους (απίποινα κ.λπ.) δήλωσαν ότι η Μονή του 'Εξω Πρόδρομου δεν ανήκε στην Νάουσα αλλά στην 'Εδεσσα και ότι θα έπρεπε να θεωρηθεί ότι το έγκλημα δεν διαπραχθήκη σε περιοχή της Νάουσας.

Ταυτόχρονα, για να αποδείξουν έμπρακτα τον ισχυρισμό τους, διέκοψαν τον εκκλησιασμό τους στην εκκλησία του Πρόδρομου στην πόλη, που, όπως αναφέρθηκε, ήταν μειτόχι της ομώνυμης Μονής.

Το συμβάν αυτό, συζητιζοντάς το και με την πληροφορία από την «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ» που παρέθεσα προηγουμένα (βλ. παραπομπή 7), θα πρέπει να τοποθετηθεί χρονολογικά στο έτος 1833. Παράλληλα μας δίδει μια ευλογοφανή εξήγηση της διακοπής του εκκλησιασμού των Ναουσαίων.

Από το έτος αυτό και πέρα η Μονή 'Εξω Πρόδρομου Νάουσας υπήχθη στην δικαιοδοσία της Μητρόπολης 'Εδεσσας, καθώς και η ανήκουσα σ' αυτήν ομώνυμη εκκλησία μέσα στην πόλη.

Ωστόσο, οι Ναουσαίοι έφεραν βαρέως την παρουσία των Εδεσσάων στην Μονή 'Εξω Πρόδρομο

μον Νάουσας, ιδιαίτερα δε στην προαναφερθείσα εκκλησία της μέσα στην πόλη (γνωστή και σαν Μέσα Πρόδρομος). Από αντίδραση λοιπόν, έκτισαν απέναντι από αυτήν άλλη εκκλησία, αφιερωμένη επίσης στον Πρόδρομο, η οποία είναι περισσότερο γνωστή σαν Μικρός Πρόδρομος ή παρεκκλήσιο του Προδρόμου. Σ' αυτήν συνέχισαν να εκκλησιάζονται τακτικά μη παραλείποντας, παράλληλα, να κάνουν έμμεσα μόν, αλλά αισθητή την παρουσία τους στον χώρο γύρω από την εκκλησία του Μέσα Προδρόμου.

Η ανοικοδόμηση του ναού της Μονής 'Εξω Προδρόμου Νάουσας που είχε καταστραφεί κατά την επανάσταση έγινε αρκετά χρόνια αργότερα και συγκεκριμένα το έτος 1844.

Την πληροφορία αυτή οφείλουμε σε ενεπίγραφη μαρμαρίνη πλάκα ημικυκλικού σχήματος που είναι εντοιχισμένη στο επάνω μέρος της κύριας εισόδου του ναού, η οποία αναφέρει ότι:

«Ο ΠΑΝΣΕΠΤΟΣ ΟΥΤΟΣ
ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΤΙΜΙΟΥ ΠΡΟ-
ΔΡΟΜΟΥ ΑΝΩΚΟΛΟΜΗΘΗ
ΩΣ ΠΥΡΠΟΛΗΘΕΙΣ ΤΟ 1844
ΣΩΤΗΡΙΟΝ ΕΤΟΣ ΑΡΧΙΕΡΑ
ΤΕΥΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΕΠΑΡΧΙΑΣ
ΒΟΛΕΝΩΝ

ΤΟΥ ΛΟΙΔΙΜΟΥ ΚΥΡΟΥ
ΜΕΛΕΤΙΟΥ ΚΑΙ ΗΓΟΥΜΕ
ΝΕΥΟΝΤΟΣ ΤΗΣ ΣΕΒΑ-
ΣΜΙΑΣ ΤΑΥΤΗΣ ΜΟΝΗΣ
ΑΝΘΙΜΟΥ ΙΕΡΟΜΟΝΑ-
ΧΟΥ».

Κατά την περίοδο του Μακεδονικού αγώνα (1903 - 1909) είναι βέβαιο ότι οι μοναχοί της Μονής 'Εξω Προδρόμου Νάουσας παρέιχαν τροφή και στέγη στους άνδρες των ελληνικών ανταρτικών ομάδων που διεξήγαγαν σκληρό αγώνα με τα ένοπλα τμήματα των κομιτατών Εσ.Μ.Ε.Ο. και Εξ.Μ.Ε.Ο., (κομιτατζήδες) (8), τους ρουμανίζοντες Βλάχους της περιοχής Βέροιας και τις δυνάμεις του τακτικού τουρκικού στρατού.

Δεν είναι λοιπόν άξιο απορίας γιατί κατά το έτος 1906 όλα τα κελιά της Μονής έγιναν στάχτη α-

πό φωτιά που έβαλαν σ' αυτά οι κομιτατζήδες, χωρίς όμως να πάθει τίποτα ο ναός που βρισκόταν στο κέντρο τους. (9)

Από μαρτυρίες γερόντων γνωρίζουμε πως η πυρπόληση των κελιών έγινε κατά την εποχή των κομιτατών (μετάξι), περίπου μέσα Ιουνίου 1906 και μαζί με τα κελιά κάηκαν και αυτά.

Αμέσως μετά το κάψιμο των κελιών τον 'Εξω Προδρόμου οι κομιτατζήδες κατευθύνθηκαν στο Ε-

πάνω Σέλι και έβαλαν φωτιά στο πριόνι και την αποθηκευμένη ξυλεία του αρθανίτη Σωτήρη, προφανώς για τον ίδιο λόγο. (10)

Την πληροφορία αυτή, όπως επίσης και για το κάψιμο των κελιών, αντιλούμε μέσα από τους στίχους ενός ποιήματος του Ναουσαίου λαϊκού ποιητή Κωνσταντούλη Σιούγγαρη, δοσμένους με αρκετή σκωπική διάθεση. Παραθέτω αποσπασματικά τους σχετικούς στίχους:

Οι Κομιτατζήδες στον Πρόδρομο

Χατζής και Λούκας κίνησαν στον Πρόδρομο να πάνουν και με τον διάβολο οδηγό το έργο τους να κάνουν.

Ο διάβολος τους έλεγε στον Πρόδρομο να πάτε να κάμετε χρυσή δουλεία, με όρεξη να φάτε.

—Κάψατε την περιοχή, ανάγια και οντάδες και έτσι θα σας δώσω αξίωμα σαν τους ντερβεναγάδες.

Κι' έτσι αποφασίσανε τον Πρόδρομο να κάψουν

Κι' σφρύ εκάμαν το κακό στο μέγα μοναστήρι

εις το πριόνι πήγανε του Αλβανού Σωτήρη

και τα σανίδια κάψανε μαζί με το πριόνι, κλπ. (11)

Χάρης στους στίχων αυτούς του Κωνσταντούλη διασώθηκαν και τα ονόματα των αρχικομιτατζήδων που ήταν επί κεφαλής των τμημάτων που έβαλαν τις φωτιές. (Χατζής και Λούκα). (12)

Τα κελιά της Μονής 'Εξω Προδρόμου Νάουσας που κάηκαν από τους κομιτατζήδες ξανακτίστηκαν,

ωστόσο, η οδύσειά τους φαίνεται πως δεν είχε τελειώσει, γιατί, 38 χρόνια αργότερα, τον Μάιο του 1944, τα στρατεύματα κατοχής, σε μάχη με άνδρες της εθνικής αντίστασης (ΕΛΑΣ) μέσα στο Μοναστήρι, έβαλαν φωτιά και τα αποτέφρωσαν, ενώ ο ναός διασώθηκε και πάλι. (13)

2. Μερικές πληροφορίες για την διαδικασία εκμίσθωσης αμπελώνων της Μονής σε Ναουσαίους καλλιεργητές.

Από το περιεχόμενο ενός εγγράφου παραχώρησης δικαιώματος καλλιέργειας και ελεύθερης κάσωσης ενός αμπελώνα ιδιοκτησίας της Μονής 'Εξω Προδρόμου Νάουσας με χρονολογία 16 Απριλίου 1912 (τελευταίοι μήνες της τουρκοκρατίας στην Νάουσα), μας παρέχονται μερικές ενδιαφέρουσες πληροφορίες σχετικές με τον τρόπο και τους όρους εκμίσθωσης των κτημάτων της Μονής σε ιδιώτες, καλλιεργητές, καθώς και ονόματα πληρεξούσιων επιτρόπων, που ενεργούσαν για λογαριασμό της και

την εκπροσωπούσαν έναντι τρίτων στο έτος αυτό.

Μεταξύ των κτημάτων ιδιοκτησίας της Μονής 'Εξω Προδρόμου Νάουσας περιλαμβάνονταν και 23 στρέμ. αμπελώνες. (Στην αρχή της μελέτης αυτής παρατέθηκε ανάλυση των περιοριστικών της στοιχείων βασισμένη στην λεπτομερή καταγραφή τους την 7η Οκτωβρίου 1822 από τους Τούρκους καταγραφείς, χωρίς, ωστόσο, να γίνεται μνεία της τοποθεσίας στην οποία ευρίσκονταν).

Κατά το έτος 1912, πληρεξούσι-

οι επίτροποι της «κατά το όρος Κουκκούλιον κειμένης Ιεράς Μονής του Τιμίτου Προδρόμου» (ο πλήρης τίτλος) ήταν οι Αναστάσιος Παπαζοήσιος και Ιωάννης Χατζηρίκος, πιθανόν Έδεσσαίοι (η Μονή εξακολουθούσε να υπάγεται στην δικαιοδοσία της Μητρόπολης Έδεσσας), γιατί, Ναουσαίοι με τέτοιο επώνυμο, απ' ό,τι εγώ γνωρίζω, μάλλον δεν υπάρχουν.

Όπως προκύπτει από το έγγραφο, οι Ναουσαίοι αγρότες Αναστάσιος, Ιωάννης και Πέτρος.....

....(14), αδέρφια, αναγνωρίσθηκαν από τους προαναφερθέντες πληρεξούσιους επιτρόπους ως καλλιεργητές και ελεύθεροι καροπιτές ενός αμπελώνα έκτασης 2 1/4 στρέμ. που ενδιέσκονταν στην αγροτική περιοχή (15) της Νάουσας, ιδιοκτησίας της Μονής Προδρόμου, με ετήσιο μονκατά (ενοίκιο) 17 γροβία.

Η εκμίσθωση έγινε υπό τη προϋπόθεση ότι οι παραπάνω καλλιεργητές θα κατέβαλλαν κανονικά και εμπρόθεσμα το συμφωνηθέν μισθώμα, αλλιώς, σε περίπτωση καθυστέρησης των μισθωμάτων, θα έχαναν κάθε δικαίωμα στον αμπελώνα.

Η πράξη εκμίσθωσης (μεταβίβασης δικαιωμάτων) καταχωρούνταν σε ειδικό βιβλίο της Μονής καλούμενο «καθολικό».

Όπως προκύπτει από μία σημείωση στο σώμα του μισθωτήριου εγγράφου, τα παραπάνω δικαιώματα (καλλιέργεια και ελεύθερη κάρπωση) μεταβιβάστηκαν στον Χρήστο (16) την 9η Απριλίου 1918 είτε γιατί οι πρότεροι μισθωτές καθυστέρησαν την καταβολή των μισθωμάτων είτε γιατί έπαυσαν να ενδιαφέρονται για τον αμπελώνα.

Κατά το έτος 1918, η Νάουσα περιλαμβάνονταν μέσα στα όρια του ελληνικού κράτους και όπως μας πληροφορεί το μισθωτήριο έγγραφο, η πράξη μεταβίβασης των δικαιωμάτων έγινε από τον προσωρινό επίτροπο Δημήτριο Ιωάννου Στεφανίδη, ο οποίος σημειώνει το ετήσιο ενοίκιο σε ελληνικό πλέον νόμισμα, (δρχ. 3 και 90 λεπτά).

Προκαλεί, πράγματι, εντύπωση η σαφήνεια στην διατύπωση του

κειμένου του εγγράφου, καθώς και η πήδηση ειδικού βιβλίου, σχετικού με την εκμίσθωση αγρών ιδιοκτησίας της. (Καθολικό).

Θεωρώ σκόπιμο να παραθέσω το πλήρες κείμενο του εγγράφου:

Δια του παρόντος εγγράφου δήλον γίνεται ότι οι υποφαινόμενοι, ενεργούντες ως πληρεξούσιοι επίτροποι της κατά το όρος «Κουκκούλιον» κειμένης Ιεράς Μονής του Τιμίτου Προδρόμου αναγνωρίζομεν εις τους αδελφούς Αναστάσιον, Ιωάννην και Πέτρον την κυριότητα περί την καλλιεργίαν και ελευθέραν κάρπωσιν αμπελου εκτάσεως δυο και ενός τετάρτου στρεμμάτων (2 1/4), κειμένης εν θέσει «.....» και οριζομένης προς Β υπό αμπελου Κώστα (17) προς Ν υπό ακαλλιεργήτου τόπου ως και προς Δ και προς Α υπό αμπελου Μανώλη (18) υπό μονκατάν ετήσιον εκ γροβίων, δέκα επί (αριθ. 17) άτινα οφείλουσιν ούτοι να πληρώνωσιν εις τους κατά καιρόν αντιπροσωπεύοντας εν ταύθα την επιτροπήν της Ιεράς Μονής του Προδρόμου ταξικώς και ανυπερθέτως γνωστού όντος ότι εν περιπτώσει καθυστέρησεως του μονκατά πέραν των τριών ετών, χάνουσιν ούτοι πάν δικαίωμα επί του διαληφθέντος κήματος περιοχομένου υπό την απόλυτον κατοχήν της Μονής δικαιουμένης να διαθέσθαι αυτό όπου και όπως θούλεται.

Εν Ναούση η 16 Απριλίου 1912 (Τ.Σ. και τουρκικό χαρτίδομημο)

Οι επίτροποι

Αναστάσιος Παπαζοήσιος

Ιωάννης Χατζηρίκος

— Μετεβιβάσθη εις κ. Χρήστον

.....

— Σελίς Καθολικού Ν 235, με

ετήσιον μονκατάν Δραχμάς

τρεις και ενενήντα λεπτά (α

ριθμός 3,90).

Νάουσα η 9 Απριλίου 1918

Ο προσωρινός επίτροπος

Δημήτριος Ιωάννου Στεφανίδης

Κλείνοντας το μελέτημα αυτό επιθυμώ να τονίσω ότι η έρευνα για την ανεύρεση διαφόρων εγγράφων

που σχετίζονται άμεσα ή έμμεσα με την Νάουσα και την ιστορία της είναι έργο δύσκολο και εξαιρετικά επίπονο, γιατί και' επανάληψη «διήλθεν δια πυρός και σιδήρου», όχι μόνο κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας αλλά και μετέπειτα και τυχόν διασωθέντα αρχεία εκκλησιών και μοναστηριών της περιοχής της, πιστεύω ότι είναι δυνατόν να περιέχουν αξιόλογα πληροφοριακά στοιχεία.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ - ΠΗΓΕΣ

(Οι αίξοντες αριθμοί αφορούν στις παραπομπές του κειμένου).

(1) ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ. Αρχείο Θεσσαλονίκης (1695 - 1912) Έκδοση Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. Επιμέλεια Ι.Κ. Βασδραβέλλη, σελ. 466. Θεσσαλονίκη 1952. (Δημοσιεύεται περιλήψη του υπ' αριθ. 374 εγγράφου που αφορά σε ονομαστικό πίνακα των επαναστατών της Νάουσας που σκοτώθηκαν στις μάχες και την απογραφή των διαφόρων περιουσιακών στοιχείων (ιδιωτών, εκκλησιών, μοναστηριών κ.λ.π.) που καταλήφθηκαν από το δημόσιο. Χρονολογία εγγράφου 7 Οκτωβρίου 1822 ή έτος Εγείρας 1238, (20 Μουχαρέμ).

Για το πλήρες κείμενο ο αναγνώστης παραπέμπεται στο βιβλίο του ιστορικού Ι. Κ. Βασδραβέλλη: «ΟΙ ΜΑΚΕΔΟΝΕΣ ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑΣ ΑΓΩΝΑΣ» (1796 - 1832), σελ. 283 - 297, αριθ. εγγρ. 89. Έκδοση (δύετη) Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. Θεσσαλονίκη 1950.

(2) Ευσταθίου Ι. Στουγιαννόση: «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ» (Κατ' ανέκδοτον σχεδίασμα Ι. Κ. Πλαταρίδου), σελ. 26 - 30. Επανεέδοση από Σώλλογο Αποφοίτων Λαπτείου Γυμνασίου Ναουσας. Θεσσαλονίκη 1976.

(3) Για την καταστροφή των μοναστηριών, εκτός των μέχρι σήμερα γνωστών στοιχείων, είδαν το φως της δημοσιότητας και νεώτερα. Βλ. μελέτη Γιώργου Χ. Χι-

ονίδη «ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗ ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΗ ΤΟΥ «ΧΑΛΑΣΜΟΥ» ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΟΝΑΣΤΗΡΙΩΝ ΣΤΑ 1822». Περιοδικό «ΝΙΑΟΥΣΤΑ» τεύχ. 18 (σελ. 4 - 6) και 19 (σελ. 53 - 56) έτους 1982, όπου παρατίθεται και αξιόλογη βιβλιογραφική παραπομπή.

- (4) Το έτος Εγείρας 1243 του εγγράφου ανταποκρίνεται προς το χριστιανικό 1827. Αντίγραφο της ελληνικής μετάφρασης του αυτοκρατορικού διατάγματος ευρίσκεται στο αρχείο μου.
- (5) Το έτος Εγείρας 1244 του εγγράφου ανταποκρίνεται προς το χριστιανικό 1828. Αντίγραφο της ελληνικής μετάφρασης της δεξυριστής διαταγής ευρίσκεται στο αρχείο μου.
- (6) ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΑΡΧΕΙΑ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ. Αρχείο Μονής Βλατάδων. (1466 - 1839 σελ. (βλ. στο κείμενο). Επιμέλεια Ι. Κ. Βασδαβέλλη. Έκδοση Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. Θεσσαλονίκη 1955.
- (7) Ε.Ι. Στουγιαννάκη: «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ» ό. π. σελ. 29.
- (8) (α) Εσ.Μ.Ε.Ο.: Αρχικά του αυτονομιστικού κομιτάτου «Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση» που ιδρύθηκε το 1893 από τους Ντάμε Γκρούεφ και Πέρε Τσοεφ. Στην ηγεσία της οργάνωσης προστέθηκαν αργότερα και οι Γκότσε Ντέλτσεφ (1894) και Χρήστο Μάτωφ (1895).

Στην δραστηριότητα της Εσ. Μ.Ε.Ο. οφείλεται το επαναστατικό κίνημα στην περιοχή Μοναστηρίου (Κρούσοβο κ.λ.π.) γνωστό με το όνομα «ΙΛΙΝ - ΝΤΕΝ» την 20 Ιουλίου 1903, που πνίγηκε στο αίμα από τους Τούρκους, αφού εξοντώθηκε σχεδόν, και όλη η ηγεσία της.

Σκοπός αυτής της οργάνωσης η ίδρυση ανεξάρτητου Μακεδονικού κράτους στο Αιγαίο.

— (6) ΕΞ.Μ.Ε.Ο.: Αρχικά του σωβινιστικού κομιτάτου «Εξωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση» που ίδρυσε το 1895 ο βασιλιάς Φερδινάνδος της Βουλγαρίας και οι βουλγαρικοί σωβινιστικοί κήρυκοι, σε αντίδραση προς την ίδρυση της Εσ.Μ.Ε.Ο.

Η οργάνωση ΕΞ.Μ.Ε.Ο., που

τα μέλη της είναι γνωστά και σαν «Βερχοβίστες», τέθηκε υπό την ηγεσία των Μπόρις Σαμάροφ και Ιβάν Γκαρβάνοφ. Μετά την καταστολή του κινήματος του «ΙΛΙΝ - ΝΤΕΝ», που υποκινήθηκε από την Εσ.Μ.Ε.Ο. και την εξόντωση των αρχηγών της, η ΕΞ.Μ.Ε.Ο. κατόρθωσε να εισχωρήσει στις τάξεις της, με αποτέλεσμα η δράση των ενόπλιων τμημάτων και των δύο κομιτάτων από το 1903 και για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, να ελέγχεται και να συντονίζεται, σχεδόν στο σύνολό της, από τους βουλγαρικούς σωβινιστικούς κήρυκους.

Σκοπός την οργάνωσης όχι η ίδρυση ανεξάρτητου Μακεδονικού κράτους στο Αιγαίο αλλά η προσάρτηση των Μακεδονικών εδαφών στο Βουλγαρικό κράτος.

- (9) Ε.Ι. Στουγιαννάκη: «ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΝΑΟΥΣΗΣ», ό. π. σελ. 28.

- (10) Για τον αρβανίτη Σωτήρη ή Σωτηράκη και την τύχη του γράφει σχετικά στο βιβλίο της «ΣΤΟΥ ΒΕΡΜΙΟΥ ΤΗΝ ΑΝΤΑΡΑ» και η Θάλεια Σαμαρά. Σύμφωνα με τα γραφόμενά της ο Σωτηράκης αρνήθηκε να συμμορφωθεί με την σύσταση που του έκανε (στο σπίτι του γιατρού Περγικάρη) ο οπλαρχηγός Κατεχάκης να προσέλθει στο πριόνι του στο Άνω Σέλι υλοτόμους Βλάχους μόνο από την Νάουσα κι' όχι από την Βέροια που ήταν ρουμανίζοντες οι περισσότεροι και καταδότες των Ελλήνων ανταρτών στους Τούρκους. Μάλιστα οι ρουμανίζοντες Βλάχοι είχαν σκοτώσει στο πριόνι του πρόσφατα πέντε Ναουσαίους, τον Χαράη, τον Ντρεστιλιάρη και τρεις Βλάχους από τα Αλιόνια. Επειδή — σύμφωνα πάντοτε με τα γραφόμενα στο παραπάνω βιβλίο — ο Σωτηράκης απείλησε τον Περγικάρη και τον Κατεχάκη ότι θα ειδοποιήσει την τουρκική φρουρά της Νάουσας και τράβηξε μάλιστα και το πιστόλι του για να πυροβολήσει τον Κατεχάκη, συνελήφθη από τους αντίρτες καθώς απομακρύνονταν από το σπίτι του Περγικάρη, φυλακίστηκε σ' ένα κελιά στ' Αλιόνια κι' ύστερα από μερικές ημέρες σφάχτηκε στο αγόρι (αυλάκι με νερό) που περνούσε από το κελιάρι. (6λ. σελ. 154—161, Δεύτερη έκδοση, Αθήνα 1977). Άξιο απορίας, όμως, είναι πως οι βουλγαρίζοντες κομιτατζήδες πυρπόλησαν το πριόνι και την ξυλεία του, αφού είναι γνωστό πως πολλές φορές συνεργάστηκαν με τους ρουμανίζοντες — κατά των ελληνικών ανταρτικών σωμάτων — και στο πριόνι του Σωτήρη οι περισσότεροι υλοτόμοι ήταν τέτοιοι.

- (11) «ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΥΛΗΣ» (Ο λαϊκός ποιητής της Νιάουσας). Επιμέλεια Τάκη Μπαϊτση. Σελ. 32. Έκδοση του Συλλόγου «ΓΙΑΝΙΤΣΑΡΟΙ ΚΑΙ ΜΠΟΥΛΕΣ», Μάης 1982. Νάουσα.
- (12) Από τους δύο αρχικομιτατζήδες, ο Λούκα υπήρξε αξιωματικός του βουλγαρικού στρατού. Σε αιφνίδιαστική επίθεση ο οπλαρχηγός Κώστας Γαρέφης τον τραυμάτισε θανάσιμα, σε μια σαρακατσάνικη καλύβα, έξω από το χωριό Τσερέσοβο (Γαρέφειο) ενώ σκότωσε τον Καρατάσιο, επίσης αρχικομιτατζή, τον Αύγουστο του 1906, χωρίς να μπορέσει τελικά να αποφύγει κι' ο ίδιος τον θάνατο ύστερα από βαρύτατο τραυματισμό του. (6λ. σφ. Γεωργίου Μήδη» Ο ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΟΣ ΑΓΩΝ ΚΑΙ Η ΝΕΩΤΕΡΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ» σελ. 358. Έκδοση Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών. Θεσσαλονίκη 1967.
- (13) Τον Μάιο του 1944, ύστερα από καταδοτική ενέργεια, μια μικρή ομάδα από άνδρες του ΕΛΑΣ κυκλώθηκε μέσα στο μοναστήρι από τα στρατεύματα κατοχής. Κατά την μάχη που ακολούθησε κι' ύστερα από την άρνησή τους να παραδοθούν, οι κατακτητές έβαλαν φωτιά στο Μοναστήρι από την οποία διασώθηκε μόνο ο ναός. Οι ΕΛΑΣίτες που είχαν εγκλωβισθεί σκοτώθηκαν όλοι.
- (14) Το επώνυμο αναγράφεται στο έγγραφο. Εδώ παραλείπεται.
- (15) Η περιοχή αναγράφεται στο έγγραφο. Εδώ παραλείπεται.
- (16) Το επώνυμο αναγράφεται στο έγγραφο. Εδώ παραλείπεται.
- (17) Το επώνυμο αναγράφεται στο έγγραφο. Εδώ παραλείπεται.
- (18) Το επώνυμο αναγράφεται στο έγγραφο. Εδώ παραλείπεται.
- (19) Το πρωτότυπο του εγγράφου ευρίσκεται στο αρχείο μου.

Ήσαν, ἄραγε, ἀπὸ τῆς Νάουσας, τὰ γυναικόπαιδα που ἀπελευθερώθηκαν (1822) στὴν Κορυτσά; (ΠΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΜΑΚΕ ΟΝΕΣ ΑΙΧΜΑΛΩΤΟΥΣ)

1. Στὸ τεύχος 32 (Ιουλίου - Σεπτεμβρίου 1985) αὐτοῦ τοῦ περιοδικοῦ («Νιάουσια») δημοσιεύτηκε (βλ. τὶς σελίδες 102 - 104 καὶ 137) ἱστορική μελέτη τοῦ κ. Στέργιου Σπ. Αποστόλου, με τίτλο: «Γυναικόπαιδα τῆς Νάουσας στὸ σκλαβοπάζαρο τῆς Κορυτσάς», στὴν ὁποία υποστηρίζει ὅτι πρέπει νὰ ἦσαν ἀπὸ τὴ Νάουσα οἱ 500 Ἕλληνες σκλάβοι, οἱ ὁποῖοι ἀπελευθερώθηκαν (τὸ 1822) στὴν Κορυτσά, με τὴν καταβολή των σχετικῶν λύτρων ἀπὸ τὴν ἐλληνική κοινότητά τῆς.

Ἡ σχετικὴ πληροφορία δίνεται ἀπὸ τὸν Ἀλβανὸ λογογράφου, ποιητὴ καὶ δημοσιογράφου THIMI MITKO, σὲ ἱστορικό σημείωμά του (με τίτλο: «Μερικὲς σημειώσεις γύρω ἀπὸ τὴν Κορυτσά») που εἶχε ἀφορμὴ τὴν ἐκδόση του (γνωστοῦ, αξιόλογου, καὶ κλασσικοῦ, θα ἔλεγα) διβλίου τοῦ Π. Αραβαντινοῦ «Χρονογραφία τῆς Ηπείρου» (τόμοι Α - Β, Αθήναι, 1856 καὶ 1859, ἀτίστοιχα), ὁ ὁποῖος γράφει καὶ τὴν «Κορυτσά» ἢ «Γκιόρτζα» (π.χ. στὴ σελ. 41 τοῦ Β' τόμου).

Τὸ ἱστορικό σημείωμα τοῦ MITKO πρωτοδημοσιεύτηκε σὲ συνέχειες στὸ (ἐλληνικό) περιοδικό «Πανδώρα» (σὲ διάφορα τεύχη του, τῶν χρόνων 1859, 1860 καὶ 1867), σὲ ἐλληνικὴ γλῶσσα, καὶ ἀπ' ἐκεῖ ἀναδημοσιεύτηκε (στὴν ἀλβανικὴ γλῶσσα) στὰ Τίρανα, τὸ 1981.

Ὁ κ. Αποστόλου ἀναδημοσιεύει ἀπόσπασμα ἀπὸ τὴ μελέτη τούτη, στὰ ἀλβανικά καὶ στὰ ἐλληνικά, σὲ δική του μετάφραση, ἀπὸ τὴν ἐπιμέλωση τῆς στὴν ἀλβανικὴ γλῶσσα (χωρὶς, ὅμως, νὰ δημοσιεύει, ἐστὶ καὶ παράλληλα, τὸ ἀρχικό κείμενο, ὡς δημοσιεύτηκε ἀπ' ἐνθέριας, στὰ ἐλληνικά, στὴν

«Πανδώρα»).

Σὲ τούτο ἀναφέρεται ὅτι κάηκε (στὶς 19.6.1822) ἡ αγορά τῆς Κορυτσάς, ἀπὸ τυχαία πυρκαϊά, καὶ συνδυάζεται τὸ γεγονός: τούτο μετὰ τὴν πολὺ δύσκολη κατάσταση, στὴν ὁποία θρυσκόταν ἡ ἐλληνικὴ κοινότητά τῆς, ἐξαιτίας τῶν συνεχῶς ἐπιβαλλόμενων τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων φόρων καὶ λοιπῶν επιβαρύνσεων τῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους, που ἐκμεταλλεῖονταν τὴ συνέχισή τῆς

Τοῦ Γιώργου Χ. Χιονίδου

ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως. Καὶ ὁ μὸς: «Τὸν ἴδιο χρόνο (1822), μετὰ τὴν πυρκαϊά, ἡ κοινότητα ἀπενθέρωσε, καταβάλλοντας μιά παγκλή ἀποζημίωση (λύτρα), 500 Ἕλληνες σκλάβους». Ὅταν μαθεύτηκε αὐτὴ ἡ πράξη, ὁ τότε γενικὸς διοικητὴς τῶν τουρκικῶν δυνάμεων, ὁ Χουραϊτ πασάς, θύμωσε πολὺ, ἔβαλε στὴν κοινότητα ἓνα μεγάλο πρόστιμο (πρόσθετο φόρο) ἀπὸ 120.000 γρόσια (συνεπῶς 1200 χρυσὲς λίρες, περίπου) καὶ πήρε πίσω 18 σκλάβους, που τοὺς ἔκρουσαν. Εἰς πλεον, καὶ ὁ περιβόητος (γὰρ τὴν βαρβαρότητά του) καὶ παραδόσιτος Ἀμποῦ Λουμποῦ πασάς (στὰ τέλη τοῦ 1823) ζήτησε ἓνα «δάνειο», ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ κοινότητα τῆς Κορυτσάς, καὶ ἐπειδὴ οἱ δημῳγόροντες τὸν ἀπάντησαν ὅτι δὲν εἶχαν νὰ τὸν δώσουν, τὰ μετρητὰ που ἤθελε, φυλάκισε 12 ἀπ' αὐτοὺς. Τούτο τοὺς ηνάγκασε (μετὰ πολλὰ βασανιστήρια) νὰ υποσχεθῶν, ὅτι θα καταβάλει ἡ κοινότητα 200 χιλιάδες γρόσια (ἢ 2000 χρυσὲς λίρες, περίπου), ὅποτε καὶ τοὺς ἀπελευθέρωσε, ἐνῶ ἔστειλε τὸν ἀνθρώπο τοῦ Μουστά μπέη

Πλιάσα, με τὴν ἐπιτολή νὰ φροντίσει γὰρ τὴν υλοποίηση τῆς υποσχέσεως καὶ γὰρ τὴν συγκέντρωση τοῦ σχετικοῦ ποσοῦ.

Με ἀφορμὴ καὶ με βάση τὴν ἀφήγηση αὐτὴν καὶ σὲ συσχέτιση με ὅσα δημοσιεύονται σὲ τουρκικά ἔγγραφα καὶ διασώζει ἡ στοματικὴ παράδοση, σχετικὰ με τὰ γυναικόπαιδα τῆς καταστραφείσης, τότε, Νάουσας, καταλήγει ὁ κ. Αποστόλου στὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ 500 σκλάβοι (τοὺς ὁποῖους ἀναφέρει ὁ TH MITKO, ὅτι ἀγόρασε ἡ κοινότητα τῆς Κορυτσάς) ἦσαν ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ γυναικόπαιδα, που αἰχμαλώτισαν οἱ Τούρκοι στὴν ἄλωση καὶ στὴν καταστροφή τῆς Νάουσας.

II. Γεννιέται, λοιπόν, τὸ ερώτημα: Εἶναι τούτο βέβαιο ἢ πιθανόν;

Παρατηρῶ, σχετικῶς, τὰ ἐξῆς:

1. Εἶναι γνωστὸ ὅτι χιλιάδες κάτοικοι τῆς Νάουσας σφάχτηκαν ἢ πονλήθηκαν ὡς αἰχμάλωτοι στὰ σκλαβοπάζαρο τῆς Θεσσαλονίκης. Ὁδηγήθηκαν δε ὕστερα σὲ πολλὰ σημεῖα τῆς ἀπέραντης Ὀθωμανικῆς Αυτοκρατορίας. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς πέθαναν ὡς σκλάβοι, ἐνῶ μερικοὶ ἀπελευθερώθηκαν, μετὰ ἀπὸ λίγο ἢ καὶ ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, με τὴν καταβολή λύτρων ἀπὸ τὶς οικογένειές τοὺς ἢ καὶ ἀπὸ Ἕλληνες, ἄλλων περιοχῶν ἢ, ἀκόμα, καὶ ἀπὸ χριστιανοὺς τῶν γειτονικῶν, βαλκανικῶν χωρῶν, ὅπου, ἄλλωστε, εἶχαν καταφύγει καὶ κατόρθωσαν νὰ περισωθῶν πολλοί, ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τελευταία δημοσιευόμενα ἔγγραφα κ. τ.λ.

Α' Ἐτοί, μεταξύ τούτων ἦσαν

και ο Θανάσης, γιός του Γέρο Καρατάσου, ο οποίος δολοφονήθηκε μετά, στη Θεσσαλονίκη, όπου βρισκόταν ως αιχμάλωτος, ενώ ένας άλλος γιός του αγοράστηκε από δυο Άραβες από την Αίγυπτο, εξισλαμίστηκε και έγινε ύστερα πασάς. Ο Τόμας Καρατάσος, μάλιστα τον συνάντησε στην Αίγυπτο, το 1857, (βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Σχέδιασμα περί του Γέρο - Καρατάσου και της οικογενείας του, «Μακεδονικά» 9 (1969) 295 - 315 και συγκεκομιμένα τις σελίδες 312 - 313, περίπλ. δ - σ').

Β'. Στο «Αρχαίον Αγωνιστών» της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Αθήνας (του οποίου αναδίφησα όλα, δηλαδή και τα 200.000, έγγραφα του, σε διάστημα ενάμιση χρόνου, κλέβοντας χρόνο, όταν ήμουντα βουλευτής και βρισκόμουντα και στην πρωτεύουσα) ανακάλυψα και άλλους Μακεδόνες (από τη Νάουσα, από τη Βέροια, από το Λιτόχωρο κ.ά.α., οι οποίοι αιχμαλωτίστηκαν και πουλήθηκαν ως σκλάβοι, απελευθερώθηκαν δε (μερικοί) μετά χρόνια και ζητιόταν σύνταξη από την «Επιτροπή Εκδονλεύσεων», από τους ίδιους ή από συγγενείς τους.

Από όσα συγκέντρωσα, δημοσίεψα σχετικά έγγραφα ή στοιχεία για μερικούς. (Βλ. Γεωργίου Χ. Χιονίδη, Έγγραφα της ιστορίας της Μακεδονίας κατά την Τουρκοκρατίαν, Α', Συλλογή πρώτη, «Μακεδονικά» 14 (1974) 85 - 121, όπου αναφέρονται οι εξής περιπτώσεις: α) Στις σελίδες 90 και 95 του Βεροιώτη αιχμάλωτου Γεωργίου Σιέργουν (Σιέργιου;), ο οποίος απελευθερώθηκε, το 1846. β) Στις σελίδες 100 - 102, όπου ο αρχηγός της επαναστάσεως του Ολύμπου Διαμαρτίης Νικολάου Ολύμπιος ευχαριστεί (1846) τον πρόξενο της Ρωσίας, στη Θεσσαλονίκη, Άγγελο Μουστοξόδη, διότι «τον έφερε στην αγαλιά του τους δυο πολύ αγαπημένους ανεπιούς του». γ) Στις σελίδες 103 - 5 του Ναουσαίου υπαξιωματικού Χουράφη Αναστασίου, ο οποίος έμεινε τρία χρόνια αιχμάλωτος και μετά ελευθερώθηκε, αφού κατέβαλαν οι συγγενείς του λύτρα. Βλ., ακόμα στο βιβλίο μου, Η εκοιρατεία και η επανάστασις εις τον Όλυμπον κατά τα έτη 1821 - 1822, μετά ανεκδότων εγγράφων και νέων στοιχείων περί των Λαζαίων και του Διαμαρτίη Νικολάου - Ολύμπιου, Θεσσαλονίκη 1975, έκδοση της Εταιρείας Μακεδ. Σπουδών, σελίδες 72 και 74, όπου δημοσιεύεται αναφορά, με την εξιστόρηση για την τύχη 50 γυναικόπαιδων της οικογένειας των Λαζαίων. Επίσης, προβλ. τη μελέτη μου, Ανέκδοτα έγγραφα και άγνωστα στοιχεία για κλεφταρματολούς και για την επανάσταση (1821 - 1822) στη Μακεδονία και ιδιαίτερα στον Όλυμπο, «Μακεδονικά» 20 (1980) 103 - 165, από όπου πληροφορούμαστε: α) Στη σελίδα 110 για την αιχμαλωτίση και για την εξαγορά της αδελφής και ανεπιού του Ολύμπου οπλαρχηγού Ν.Α. Ολύμπιου Ψαρροδήμου. β) Στις σελίδες 121, 125 και 126 - 7, μαθαίνουμε ότι αιχμαλωτίστηκε, στη Νάουσα, ολόκληρη η οικογένεια των οπλαρχηγών των Πιερίων, της περιοχής της Βέροιας, Αθανάσιου και Γεώργιου Συρόπουλου και ότι πλήρωσαν τόσους μεγάλα λύτρα για την απελευθέρωση των μελών της, αλλά η αδελφή τους Αριστέρα έμεινε (μέχρι και το 1865) σκλάβα, αν και είχαν ξοδέψει μεγάλα ποσά. γ) Στις σελίδες 130 - 1, αναφέρεται ότι σκλαβώθηκε, στη Νάουσα, και εξαγοράστηκε ύστερα και ο γιός του Γ. Συρόπουλου Γιαννάκης. δ) Στις σελίδες 142 - 3 δημοσιεύονται στοιχεία για την αιχμαλωσία, στη Βέροια, των Λιτοχωρινών Δημητρίου και Ιωάννη Μανακόπουλου ή Μανάκα, ο δεύτερος, μάλιστα, γράφει ότι αναγκάστηκε να αλλάξοπιστήση και ότι τελικά ελευθερώθηκε (το 1828) από τον θείο του Ιάκωβο Περικλέους, Ολύμπιο. ε) Στη σελίδα 144, μαθαίνουμε για την αιχμαλωσία μελών της οικογένειας των Ολύμπιων αγωνιστών Εμμανουήλ και Νικόλαου Εμμ. Μολίζου κ.ο.κ.).

Επιφυλάσσομαι, πάντως, να δημοσιεύσω, «εν καιρώ», όσα έχω συ-

γκεντρώσει μέχρι τώρα από το αρχείο τούτο και θα μαζέψω και από άλλες αρχειακές συλλογές, για όλους τους Μακεδόνες αγωνιστές του '21. (Μέχρι τότε βλ. έναν πρόλογο, κατάλογό μου, με συνοπτικά στοιχεία, στη μελέτη μου. Οι εις τα μητρώα των αγωνιστών του 1821 αναγραφόμενοι Μακεδόνες, «Μακεδονικά» 12 η1972) 34 - 64).

Γ'. Έτσι, αποδεικνύεται ότι αιχμάλωτοι πηγήσαν από πολλά (αν όχι από όλα τα μέρη της Μακεδονίας και όχι μονάχα από τη Νάουσα. Και γιατί όχι και από την Ήπειρο και απ' αλλού;

2. Εξάλλου, γνωρίζουμε ότι και ο Αλή πασάς Τεπελενλής είχε μαζέψει (όπως συνήθιζε, άλλωστε, πάντοτε) πολλούς αιχμάλωτους απ' όλη, την ευρύτερη περιοχή της επικρατοχίας του (Ήπειρο, Θεσσαλία, Μακεδονία κ.λ.λ.), τους οποίους δούκε στα Γιάννινα ο νικητής του, δηλαδή ο Χουρσί πασάς (τον οποίον αναφέρει και ο ΤΗ. ΜΙΤΚΟ). Ξέρουμε, ακόμα, ότι και ο ίδιος αιμοδόρος πασάς των Ιωαννίνων είχε πεθάνει πρόσφατα, δηλαδή στις 26 Ιανουαρίου 1822. (Βλ. Απόστολου Ε. Βακαλόπουλου, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, τόμ. Ε', Θεσσαλονίκη 1980, σελ. 775 - 7).

3. Συνεπώς, θα ήταν πιο λογικό και φροιολογικό να υποστηριχθεί, βάσιμα, ότι οι 500 αιχμάλωτοι, που (σύμφωνα με τους αμφοδιητήσιμους ισχυρισμούς του Αλδανού ποιητή δημοσιογράφου κ.λ.λ.) απελευθέρωσαν οι Έλληνες της Κορυτοσάς, δεν ήσαν, οπωσδήποτε, Μακεδόνες, ή, τουλάχιστο, Μακεδόνες μονάχα, πολύ δε περισσότερο Ναουσαίοι και' ανάγκη, αλλά ίσως και από όλη την επικράτεια του Αλή πασά.

Είναι πιο πιθανό (αν όχι και σχεδόν βέβαιο) ότι οι Ναουσαίοι οδηγήθηκαν στο σκλαβοπάζαρο της πιο κοντινής Θεσσαλονίκης ή και αλλού και όχι της μακρινής Κορυτοσάς (αν, βέβαια, δεχτούμε ότι είχαν μεταφερθεί στην Κορυτοσά), εκτός αν οι δημογέροντες (της Κο-

Συνέχεια στην σελίδα 180

Τόποι και τραγούδια της Μακεδονίας

«Πήγαινε στα δημοτικά τραγούδια, στην δημοτική τέχνη και στη χωριάτικη και λαϊκή ζωή, για να βρεις τη γλώσσα σου και την ψυχή σου...», ηχούν τα λόγια του Ίωνα Δραγούμη.

Κι εμείς, για να βρεθούμε στις ρίζες μας για μια κάποια αυτογνωσία διαλέξαμε από τα ωραιότερα τραγούδια που μας έδωσαν ο τόπος μας, που όλα τους είναι η γλώσσα και η ψυχή, στόφια η ανάσα του λαού μας, το αίμα και το πάθος του.

Σπενά δεμένα από παλιά με τη ζωή του, δεν αποτελούν μόνο μια ιστορική μαρτυρία, αλλά εκφράζουν κατά τρόπο θαυματούχο τις ψυχικές αρετές και το πνευματικό κάλλος του λαού μας.

Διακινίζουν την ψυχική του έδραση και την εθνική του αντίσταση σε στιγμές κατάπτωσης και απελπισίας.

Απλά, αλλά και τόσο εκφραστικά ε-ξωτερικεύουν τους πόνους και την αγωνία των οκλαβωμένων προγόνων μας, για τις συμφορές και τα μαρ-

Της Ιφιγένειας Διδασκάλου

τύρια, τον θαυμασμό για τις ηρωικές πράξεις και ανθρώπους, τα όνειρα και τις ελπίδες για τη λύτρωση από τον τουρκικό ζυγό, τους θρήνους και τα δάκρυα. Παράδειγμα το τραγούδι αυτό:

Τί 'ναι ο αχός που ακούγεται, στις Φλώρινας τα μέρη;
Μην κάνας γάμος γίνεται; Μην κάνα πανηγύρι;
Ουδέ και γάμος γίνεται, ουδέ και πανηγύρι.
Ο Μίκης Ζέζας πολεμάει, μ' ένα ταμπόρι ασκέρι.
Τριγύρω-γύρω παγανιά κι ο Μίκης με τριάντα.
Κράζει τα παλληκάρια του και τα γλυκομιλάει:
— Παιδιά μου, μην τρομάζετε, τον Χάρο μη φοβάσθε
τα παλληκάρια τα καλά μόν' ένα Θεό φοβούνται.
Αρπάξτε τα τουφέκια σας και σύρτε τα σπαθιά σας
γιουρούσι για να κάμωμε, αντίπερα να βγούμε.
Αρπάζουν τα τουφέκια τους και σέρνουν τα σπαθιά τους
γιουρούσι κάνουν και περνούν, στην αντίκρη ραχούλα.
Κανένας δεν σκοτώθηκε, κανένας δεν λαβώθη
μόν' ένα λεβεντόπαιδο. Του πήραν το καμάρι.
Μελά, σε κλαίει η Ήπειρος και η Μακεδονία
σε κλαίει η μαύρη μάνα σου και η κυρία Ναταλία.

Έτσι τό 'πλάσε ο ανώνυμος ποιητής κι έτσι το τραγούδησαν ο λαός, όπως το μοιρολόγησαν τα λαγκάδια και οι βουνοκορφές του Βέρνου, τα δέντρα και οι αστεϊρευτές νεροσυρμές μέσα στα Κορέστια, όπως το τραγουδούν τα κορίτσια της Μακεδονίας κάθε 13 του Οκτώβρη, που έρχονται στη Στάτισσα και ραίνουν το χώμα που το πότισαν το άγιο του αίμα με αγριολούλουδα του Βέρνου - σπονδή, τιμή και χρέος μαζί στη μνήμη του ήρωα.

Μαζί με τους επίσημους ύμνους και τα δοξαστικά που ψάλλουν οι δεσποτάδες και οι παπάδες, τραγουδάει και ο λαός με τον απλό και δυνατό τρόπο, που μόνο αυτός το μπορεί, το παλ-

ληκάρι του. Το κλαίει και το μοιρολογεί, όπως το κλάψανε τότε όλοι: η Μακεδονία, η Ήπειρος, η Ρούμελη, ο Μοριάς. Όλοι και η πλάση μαζί.

Ο Όλυμπος, το περήφανο βουνό που σ' άλλες ώρες καυχιέται:

Εγώ είμαι ο γέρο - Όλυμπος
στον κόσμο ξακουσμένος
έχω σαράντα δυό κορφές
κι εξήντα δυό βρυσούλες.

στέκεται βουρκωμένος για το ευγενικό παλληκάρι που θυσίασε τη ζωή του στον βωμό της ελευθερίας, τον ήρωα του Μακεδονικού Αγώνα, Παύλο Μελά:

«Τί έχει ο γερο-Όλυμπος και στέκει
(βουρκωμένος;

Μήναν τα χιόνια τον βαρούν, μήναν οι
(πρασινάδες;

Ούτε τα χιόνια τον βαρούν, ούτε κι οι
(πρασινάδες.

Τον Μίκη Ζέζα σκότωσαν στις Σιάτι-
(στας τα μέρη.

Τον κλαίει η πατρίδα μας κι όλη η Μα-
(κεδονία

γιατί γι' αυτήν σκοτώθηκε, γαι την ε-
(λευθερία» (1)

(1) από τη συλλογή Ι. Καλέτσαρη. Ημερολ. Δυτικής Μακεδονίας, 1960.

Ενώ στη Δαμασκηνιά Βοΐου τ' ακού-
με με τα λόγια:

«Τί νάχει ο γερο-Όλυμπος και είναι
(βουρκωμένος;

Τί νάχουν τα ψηλά βουνά και κλαίνε
(μέρα-νύχτα;

Τον Μίκη Ζέζα βέρασαν, το πρώτο παλ-
(λικάρι

που τον φοβούνταν Βούλγαροι, τον
(τρέμανε οι Τούρκοι.

Βούλγαροι τον επρόδωσαν που να τους
(φαν τα φίδια

και στην γ' Ιτιά να κρεμαστούν σαν τον
(προδότη Ιούδα» (2)

(2) από την ανέκδ. συλλογή: «Λαογραφικά Δαμασκηνέας» του Αλέκου Αδαμίδη.

Στα χείλη των Καστοριανών πιο αυ-
χνά βρίσκεις το τραγούδι:

«Ο πόθος σ' έφερε να πας στα Ξένα
να μπεις στον πόλεμο μέσ' στη φωτιά
να σώσεις αδέρφια υποδουλωμένα
βασανισμένα από τη σκλαβιά.

Πριν κατορθώσεις ότι επόθεις
έπεσες θύμα, Παύλε Μελά.

Εσύ μαρτύρησες για την πατρίδα
κι είσαι θαμμένος στην Καστοριά».

Και για τη μεγάλη τιμή που τους έλαχε — να δεχτεί η πόλη τους μέ-
σα στα σπλάχνα της το άγιο κορμί

του — αισθάνονται οι Καστοριανοί ξεχωριστά περίφανοι. Το λέει κι ο ποιητής:

**Ώ! Καστοριά, περηφανεύου
έχεις το μνήμα του Παύλου Μελά!**

Στην μικρή εκκλησία των Ταξιαρχών, που βρίσκεται πλάι από τα σκαλιά του πάρκου στην πλατεία Μητροπόλεως, κείτε ένα καντήλι κι αφήνει στον επισκέπτη να διαβάσει:

**Πάυλος Μελάς
Γεγεννήθη 29 Μαρτίου 1870
Έπεσεν υπέρ πατρίδος
τη 13η Οκτωβρίου 1904**

Η μορφή του λαξευμένη στο μάρμαρο — στημένη στο βάθος εκεί του πάρκου — ξεχωρίζει, κυριαρχεί στο τοπίο, στο φως. Η αθανασία που της ανήκει δεν έχασε — θαρρείς — τη δημιουργική σχέση, την επίδρασή της στον ανθρώπινο πόνο. Η λησμοσύνη δεν κατάχτησε ποτέ τον Καστοριανό για τον εθελοντήν από την Αθήνα, που στάθηκεν ο φορέας, ο οδηγός της ελευθερίας και της αυτοθυσίας.

Ο Παύλος Μελάς είναι δικός τους, είναι το καμάρι τους! Το λέει και το τραγούδι:

**-Κορίτσια από την Καστοριά κι απ' την
(Μακεδονία
Κορίτσια μαυρομάτικα και μαυροφορε-
μένα
Μην είδατε, μην ακούσατε Βούλγαροι
(πούθε πάνε;
Ποιός είσαι συ που μας ρωτάς και που
(μας εξετάζεις;
Εγώ είμαι ο Παύλος Μελάς, της Καστο-
ριιάς καμάρι».**

Μα κι ένα Ρουμελιώτικο τραγούδι βεβαιώνει επίσης την καυχησιά τους:

**-Κορίτσια από την Καστοριά κι απ' την
(Βλαχοκλεισούρα
κάτι να σας ρωτήσουμε, κάτι να σάσε
(πούμε:
— Ποιός είσαι συ που μας ρωτάς και
(θέλεις να σου ειπούμε;
— Εγώ 'μαι ο Παύλος ο Μελάς, της
(Καστοριάς καμάρι
της Καστοριάς, της Ρούδιανης και της
(Βλαχοκλεισούρας».**

Ξεκινήσαμε το μουσικό οδοιπορικό από τη βυζαντινή πολιτεία της Δυτι-

κής Μακεδονίας, την Καστοριά, με τα λίγα, από τα πολλά τραγούδια, του Παύλου Μελά, αφού στο χώμα της ακριτικής αυτής γωνιάς βρίσκεται το μνήμα του (σήμερα είναι φερμένα εκεί και τα οστά της αγαπημένης του συντρόφισσας, της Ναταλίας.).

Ξεκινήσαμε από την τραγουδιαμένη Καστοριά όπου οι Βυζαντινοί άρχοντες, χιλιάδες χρόνια πριν, ήρθαν και χτίσανε τα προσευχάδια και τα κονάκια τους' και που συνεχίζει ακόμα την πορεία της αγέραςτη, με πρόσωπο αλλαγμένο, πάντα ελκυστική, μα και ολοένα νέα, να μετράει τ' αρχοντικά της, γ' αφουγκριάζεται τους χτύπους της ιδιόρρυθμης γουναράδικης μηχανής τους, να ερωτοτροπεί με το κύμα της λίμνης και τους κάτασπρους κύκνους.

Μ' εκείνο τον φιδωτό παραλιακό της δρόμο που σ' οδηγεί στο Μοναστήρι της Παναγιάς Μαυρώτισσας, στην άκρη του βουνού, κάτω από τον ισκίο και την ανάσα των χιλιόχρονων

πλατανιών. Κι από δίπλα, το φιλόξενο Καστοριανό κονάκι με το τζάκι, τα παραγώνια και το κιόσκιο του, που ξεκαλιζει μνήμες παλιές και πόνου τον τσάμικο χορό, της Ρουσούλενας και της Νέτας του Φασιούλα, μα και της Αιθηνάς. Κι ακόμα, που ξαναζωτανεύει τον αποεχασμένο μύθο της Ειρήνης βασιλοπούλας, που προδομένη από τους Τούρκους, γκρεμίστηκε μαζί με την Χρυσή την κούρια, στις λίμνης τα βαθιά νερά.

Κι όλα αυτά που στέκονται εξωτερικά μόνο γνωρίσματα. Καμιά διάθεση να καταπιστούμε με την ιστορία της. Μακραιώνη και μεστή σε αγώνες για τη λευτεριά, μας θέλει για πολλή ώρα δικούς της. Γι' αυτό συνεχίζουμε το οδοιπορικό μας και νάμαστε στο Λέχοβο.

Και τί τύχη! Ώρα γιορτής! Οι Λέχοβίτες γιορτάζουν τον Αη-Λιά. Έχουνε πανηγύρι και τα νταούλα και τα κλαρίνα του χωριού, μα κι όλοι οι χαρκόποιοι μικροί-μεγάλοι, τραγουδούν: Ένα πουλάκι λάλησε...

**Ένα πουλάκι λάλησε στου Λέχοβου τη ράχη
Δεν κελαηδούσε σαν πουλί, μηδέ σαν χελιδόνι
παρά λαλούσε, Λούκα μ', κι έλεγε μ' ανθρώπινη κουβέντα:
— Καλά ήσαν, Λούκα μ', στα βουνά και στα Καστανοχώρια
τί χάλευες, τί γύρευες στου Λέχοβου τη ράχη;
Πάηνα για το Μορίχοβο και για την Καρατζόβα
γιατί με κατηγορήσαν Ζιάκας και Παποδήμας.
Συχνάστελναν τα γράμματα μέσα στο Προξενείο
κι ο Πρόξενος τα έστελνε στο κέντρο, στην Αθήνα.
Δεν κάν' ο Λούκας γι' αρχηγός, μηδέ για καπετάνιος
μόν' κάν' ο Λούκας για κλεψιά και για παχιά κριάρια.
Εκεί 'ναι ο Λούκας αρχηγός, εκεί 'ναι καπετάνιος.**

.....
Τον Λούκα να καλέσετε, τον Λούκα να του πητέ.
Δεν κάν' ο Λούκας γι' αρχηγός, ουδέ για καπετάνιος
κι ας σφάζ' αχτρούς σαν τα τραγιά, προδότες σαν κριάρια
δεν κάν' ο Λούκας γι' αρχηγός, ουδέ για καπετάνιος
μόν' κάνει για την κλεφτουργιά, στους κλέφτες καπετάνιος»

(Από το βιβλίο του Παντελή Οκονόμου: Το Λέχοβο στην ιστορική του πορεία. Μαύρα ήταν τότε τα χρόνια.

Η Μακεδονία φλογίζονταν απ' άκρη σ' άκρη. Πάλευε με δυό εχθρούς:

Τούρκους και Βουλγάρους που κάθε μέρα σκότωναν, έκαιγαν, άρπαζαν, κατάστρεφαν κι εξαφάνιζαν κάθε τί το ελληνικό. Επιβουλευόνταν τόπους αιματοποτισμένους από τους ήρωες το '21, του '78 και του '97.

**Απορώ Μακεδονία, πώς βαστάς υπομονή
για να βλέπεις τα παιδιά σου μέρα νύχτα στη σφαγή;
— Τί να κάμω η καημένη, πούμαι σ' άλλυσο δεμένη
και δεν είμαι ελευθέρα, για να ζώσω το σπαθί.**

Τραγουδώντας το οι Έδεσσαίοι προθέτουν:

**Το σπαθί μου είναι άσπρα
είναι ανάγκη να βαφεί
με το αίμα των Βουλγάρων
και μετά να δοξασθεί.**

Όμως, ο αδούλωτος Έλληνας, που πάνω από τη φύση, από τον έρωτα και πάνω από τη ζωή του σκόμα, ένα μονάχα αγαθό αγαπά: την ελευθερία, ορπάζει το τουφέκι κι ανηφορίζει στα ψηλά βουνά, κι εκεί στ' απάτητα λημέρια με αδάμαστη ψυχή στήνει τα «μετερίζια» της λευτεριάς κι αντιχαιρέτά τον δυνάστη με τις μπαλωτιές του αγώνα του.

Καθήκον μας να πούμε πολλά για τον Μακεδονικό Αγώνα, τον αγώνα που έκρινε το μέλλον της Μακεδονίας και γενικότερα ολόκληρης της Βορείου Ελλάδος, του Έθνους μας. Να πούμε για τις τιπάνιες προσπάθειες των Μακεδονομάχων και τις εκατόμβες των θυμάτων της Μακεδονίας. Όμως ούτε ο χρόνος μας επιτρέπει, ούτε και είναι σκοπός μας. Πρόθεσή μας είναι ν' ανοίξουμε τις πύλες του «μαγικού κόσμου των ήχων», τον πλούτο της μουσικής μελωδίας που κρύβουν τα δημοτικά μας τραγούδια, αυτά που ξεπήδησαν από τα μαύρα εκείνα χρόνια της σκλαβιάς. Γι' αυτό, θ' αφήσουμε την ιστορία να ιστορεί και να διδάσκει μέσα από τις σελίδες της κι εμείς θα τραγουδήσουμε:

...Ένα πουλάκι λάλησε στο Λέχοβο, στη ράχη. Και στο ρώτημα του τραγουδιού: τί χάλευες, τί γύρευες, στο Λέχοβο στη ράχη... Θα πούμε, ότι ο Καπετάν Λούκας (Λουκάς Κόκκινος), ενώ λημέριαζε στα Καστανοχώρια, την ιστορική εκείνη ημέρα — 13 Ιουλίου 1907 — έπρεξε να βοηθήσει, να σώσει το ανδρειωμένο παλληκάρι της Βλάστης, τον Κίτσο Μορίκη (Χρήστο Αργυράκο) που με τα παλληκάρια του μάχονταν λιονταρία, ως το τελευταίο του φυσίγγι στην ράχη του Λεχόβου, κι έπεσαν διαλεχτή θυσία, στο βωμό της πατρίδας.

Στη φωτιά της μάχης λαβώθηκεν από τους Τούρκους κι έχασε το ένα του μάτι ο Λούκας. Κι ο ποιητής λαός, που κάνει τραγούδι, τον ηρωισμό και την αντρείωσύνη των γενναίων, μας έδωσε αυτό το δημοτικό τραγούδι, για τον Λούκα, που είναι μια περηφάνεια, μια φιλελεύθερη λαλιά, ατόφια η ανάσα του ανθρώπου.

Ανάσα Ζωής στάθηκε και για τον

ίδιο τον θρυλικό Καπετάνιο όταν άρρωστος καθώς ήταν βαρεία στο κρεβάτι του, με το κυπαρισσένιο του κορμί σκελετωμένο, το άκουσε από τα

λαϊκά όργανα του χωριού του, που σταμάτησαν με τη γαμήλια πομπή κάτω απ' το παράθυρό του και του τραγούδησαν:

**...Καλά 'σαν Λούκα μ', στα βουνά και στα Καστανοχώρια
τί χάλευες, τί γύρευες στο Λέχοβο στη ράχη;**

Γλυκώχη και Ζωγόνα η μελωδία ανατάρραξε τον άρρωστο από τον λήθαργο της αρρώστειας. Ανασηκώθηκε και γύρευε βοήθεια να φτάσει μέχρι το παράθυρο. Ήταν το ωραιότερο και το πιο βαρύτιμο παράσημο — είπαν — που έδωσε ποτέ ένας λαός σ' έναν ήρωα!...

Με το τραγούδι του Λούκα το Λέχοβο έγινε πανελλήνια γνωστό. Στην ιστορία έμεινε σύμβολο. Το επίσημο κράτος ονόμασε «Λέχοβο» ένα υπηρεσιακό κτήριο του στόλου μας, Προς τιμήν του.

Το Λέχοβο είναι από τις Μακεδονικές κωμοπόλεις που έχει να ξεδιπλώσει μια τραγική ιστορία, να πει για ηρώιμους και ιθυσίες, για τις α-

τέλειωτες επιδρομές που γνώρισε και τις καταστροφές που έπαθε. Ηχηρή μαρτυρία όχι μακρού παρελθόντος, η μαρμάρινη πλάκα στην είσοδο του χωριού με τα πολλά ονόματα των παιδιών της Ελλάδας που έπεσαν μαχόμενα υπέρ Βωμών και Εστιών.

Μια μέρα του Ιουλίου του 1943 το Λέχοβο παραδόθηκε συνθέμελα στις φλόγες γιατί απισιάθηκε στον Γερμανικό στρατό της Κατοχής. Ξαναγεννήματα όμως αυτός ο τόπος γνώρισε πολλά. Πολλές φορές έζησε, χάθηκε και ξανάζησε τούτη η όμορφη κωμόπολη. Το μαστοροχώρι αυτό που τα πέτρινα ομορφοχτισμένα σπίτια του δίνουν τον ήχο της Ζωής. Οι άνθρωποί του — χτίστες ονομαστοί — τραγουδούν:

**...Τα σπίτια μας κι αν μας κάψανε χτίζουμε κι άλλα πάλι
αμάητο για σκύψιμο έχουμε το κεφάλι...**

Δεν χαμήλωσαν ποτέ το περήφανο κεφάλι οι Λεχοβίτες. Από πάντα έκαναν κάστρα τα στήθεια τους, κατανικούσαν τους εχθρούς, κέρδισαν τη λευτεριά και την εθνική τους συνείδηση. Και ζει χλιοτραγουδιόμενο το Λέχοβο, ζωντανό, ελκυστικό, να καυχιέται για τη βιβλιοθήκη του — μαρτυρία παράδοσης στην αγάπη για τα γράμματα — για τους πνευματικούς του ανθρώπους, που τίμησαν και τιμούν με την προσωπικότητα και το εργο τους τον τόπο, που ο καθένας χωριστά κι όλοι μαζί αποτελούν το πνευματικό του πρόσωπο. Καυχιέται για τη δασωμένη από πανύψηλες οξυές ράχη του, για τον Αη-Λιά του πάνω στο ύψωμα που διαφεντεύει την κατάφυτη ρεματιά με τα κελαδημάτα των κούκων και των πούπων, των αηδονιών και των κοιτσιών, που καλεί ντόπιους και κοντοχωριανούς και Ξεφαντώνουν στο πανηγύρι του, στην πράσινη δροσιά του και το πιο σπουδαίο, το γαργαριστό νερό που κατηφορίζει προς τους μπαξέδες — αίμα στον μόχθο του αγρότη — ποτίζει και φουντώνει τα σπαρτά, αυγαταίνει και την αισιοδοξία στην καρδιά.

Τέσσερις ορειχάλκινοι κρουνοί αδειάζουν στη μαρμαρένια γούρνα την ευλογία του ουρανού μπροστά στην

εκκλησία του Αη-Δημήτρη, προς το χωριό. Μαγεύσασα στη θέα, κάνει κούπα τα δυό σου χέρια να πιείς, να πίνεις αχόρταγα, όταν ώσπου να μετρήσεις μέχρι τα πέντε, ένα μούδι-σμα στην αρχή γίνεται πόνοσ κατόπι και σου περιλλάζει τη σάρκα, σου παγώνει το αίμα. Έτσι παγωμένο ξεληδάει το κρούσταλλο νερό κι απλόχερα χαρίζεται για ζωντανά, φυτά κι ανθρώπους.

Με το έμπα στο χωριό ανασαίνει η δροσιά και τη μοσχοβολιά των λουλουδιών. Η Λεχοβίτισσα δεν αφήνει μόνη τη φύση να περιποιηθεί τον κήπο της. Φροντίζει και τον πλουμίζει με χίλια - δυό μυρωδικά και λουλούδια, γαρύφαλλα, κρινάνθια, τριαντάφυλλα και βασιλικούς, δυόσμους και κατηφέδες, ντάλιες και μαντζουράνες. Πρόκληση και θαυμασμός ντόπιων και περαστικών τ' ανθισμένα μπαλκόνια, τα παράθυρα και οι αυλές των σπιτιών. Κι όλα αυτά είναι που κάνουν τον τόπο να μοιάζει με ζωγραφικό πίνακα. Είναι όλα αυτά που εμπνέουν τους ευνοούμενους της τέχνης και του λόγου και δημιουργούν. Όμως ποιά πρώτα ν' αναφέρεις από τα πολλά που συνθέτουν τόμορφο τούτο χωριό που απλώνεται νωχελικά στα ριζά του Βίτσι; Είναι σαν να θέλεις να συγκρα-

τήσας μέσα στη χούφτα σου τον χειμάρρο του νερού του Αη-Δημήτρη που ξεπηδάει με παφλασμούς κι ορμή περίσσια. Γι' αυτό περιοριστήκαμε σε όσα πύκνωσε μια ενδόμυχη — αλλά πόσο δικαιολογημένη — συμπάθεια γι' αυτόν τον τόπο και τους ανθρώπους του.

Σαν σε κομβά να πλέκονται — υ-
«Μουρίκι μου περήφανο κι οξυά ζωγραφισμένη
τους κλέφτες τί τους κάνετε, τον καπετάν τον Ζέρβα;
— Όλο τον Μάη ήταν εδώ κι όλο τον Κερασαήρ
και τώρα το χινόπωρο κοντά στον Αη-Δημήτρη
βγήκε ο Ζέρβας στο Μουρίκι ν' αγναντέψ' τη Σαλονίκη
βγύκε ο Ζέρβας στην Κλεισούρα, για να πάρει βλαχοπούλα.
— Καλά ήταν Ζέρβα μ', στη Βλαχιά, καλά στο Βουκουρέστι
τί κάλευες, τί γύρευες στο Μπλάτο' στον Αη-Δημήτρη;
— Βγήκα να ιδώ τους φίλους μου, να ιδώ και τους δικούς μου.»

Τον ψιθυρίζουν οι οξυές στο καταπράσινο δάσος, οι σπίνοι, οι πετροπέρδικες κι όλοι οι άλλοι φτερωτοί τραγουδιστές. Το μουρμουρίζουν τα γάργαρα νερά στις κρυόβρυσες: στο Τσαρτσάρι και στο Μπλιάνι, στα Πέντε Δέντρα, στο Κότορι και στο Σουμπρέτσι. Τον μοιρολογούν του βουνού τα χορτορασμένα και λησμονημένα των κλεφτών λημέρια, οι βλάχικες καλύβες, οι στρούγγες και οι τσελιγκάδες κι όλοι οι βουνίσιοι, σε ώρες χαράς κι αναπόλησης.

Όλα στην Κλεισούρα είναι τραγούδι, δροσιά και υγεία. Είναι δύναμη και αγάπη. Το ναιώθεις. Το χαίρεσαι. Καμαρώνεις την ανθρώπινη θέληση, το δέσιμο της ανθρώπινης ψυχής με τον τόπο, την αγάπη κι το μεράκι του Κλεισουριώτη, για τούτη την ορεινή μικρή του πολιτεία, την ανεβασμένη στα 1250 μέτρα, που αν και πέρασε από μύριους τόσους αφανισμούς, ορθώνεται πάλι περήφανη, ψυχωμένη, πανέμορφη.

Καρφωμένη στο στέρνο του Μουρικίου, μεταξύ Σινιάτσικου και Βίτσι κοντά στο μοναδικό πέρασμα, το γνωστό Νταούλι, τη συναντούμε για πρώτη φορά στον 15ον αιώνα. Με 6.500 ψυχές για 2 αιώνες κατόπιν θα κυριαρχεί στη Δυτική Μακεδονία. Κρατάει στα χέρια της το μεγάλο εμπό-

φόδι και στημόνι — η μελωδία του τραγουδιού, η ιστορία και η ομορφιά του Μακεδονικού τοπίου στο μουσικό οδοιπορικό μας καθώς από μακριά μας γνέφει, μας τραβάει κοντά της η όμορφη Κλεισούρα — στημένο μετερίζι, βίγλα και έπαλη — στον κόρφο του Μουρικίου, στο ψηλό όλο επιβλητικότητα και περηφάνεια βουνό, γνωστός αντηχεί σκοτός:

ριο κι έχει θαυμαστές αποικίες στο Σερλίνο, στη Βιέννη, στο Βελιγράδι, στην Ουγγαρία, στο Αμβούργο, στη Λειψία και στην Κωνσταντινούπολη. Διατρέχει τη «Χρυσή Εποχή» της!

Ευεργέτες και δωρητές Κλεισουριώτες την στολίζουν με εκκλησίες, μεγαλοπρεπή εκπαιδευτήρια, στα οποία θα δώξουν επιφανείς διδάσκαλοι και αριστοί των γραμμάτων, με πλατείς δρόμους, υδραγωγεία και υπονόμους, με σπίτια τριώροφα αρχοντικά γεμάτα πλούτο και χλδή. Σε σειρές είναι περασμένες οι λίρες, τα χρυσά φλουριά και τα πεντόλιρα που στολίζουν τα στήθια της Κλεισουριώτισσας Κυράς.

Πρώτη σε θυσίες και προσφορές θα σταθεί αλύγιστη, ανέκδοτη σ' όλα τα χρόνια της σκλαβιάς. Στις 2 του Νοέμβρη του 1912 οι Τούρκοι θα κάψουν τη μεγαλύτερη συνοικία και την αγορά της, 150 αρχοντικά σπίτια, τον κεντρικό της ναό του Αγίου Νικολάου και 60 μεγάλα καταστήματα γεμάτα με εμπορεύματα. Θα σηκώσει όμως το μπαράκι της λευτεριάς και θα Εαναζήσει πάλι αστραφτερή, πανώρια να τραβάει σαν μαγνήτης τα καλοκαίρια κοντά της άπειρους παραθεριστές και τα Εσνητεμένα της παιδιά και με το τραγούδι να τα ξεπροβοδίζει:

...Τον παίρνει πάλι η Ξενιτιά, τον παίρνουνε τα Ξένα
κι αφήνει μάτια γαλανά και φρύδια, ωχ γραμμένα
κι αφήνει την αγάπη του να κλαίει όλη μέρα
τον Όιό να τον παρακαλεί για να τον φέρει πίσω...

Και στις 5 του Απριλίου του 1944 θα ζήσει την πιο εφιαλτική της ημέρα,

την πιο τραγική της πολυπαθής ιστορίας της. Θα πληρώσει βαρύ φόρο αί-

ματος όσο λίγες πολιτείες, λίγες περιοχές και τόποι. Εκατοντάδες βρέφη, παιδιά, κορίτσια, γυναίκες, γριές και γέροντες θα σφαγούν από τους Γερμανούς και τους Βουλγάρους κι απ' άκρη σ' άκρη η Κλεισούρα θα πυρποληθεί.

Ποτάμι κύλισε το αίμα στο βουνό. Έβαψε τα ποτάμια στους κάμπους, αλλά η Κλεισούρα δεν χάθηκε. Έμεινε καρφωμένη στον πέτρινο κόρφο του βουνού της, στο χλιστραγουδιέμο Μουρίκι.

Τείχος απροσπέλαστο το θάνατο Μουρίκι της, ιερό καταφύγιο, παρηγοριά και σωτηρία της σε στιγμές απελπισίας και σε φοβερές επιδρομές κατακτητών το Μοναστήρι της Παναγιάς της χτισμένο μέσα σ' ένα καταπράσινο δάσος από οξυές κι άφθονα κρύα νερά. Ένας τόπος λατρείας από καιρούς μακρινούς, γεμάτος από τα μυστικά μιας μακραίωνης και μεστής σε αγώνες για τη λευτεριά ιστορίας που καθώς τώρα τον απαχαιρευόμαστε, ενσπνέουμε για μια ακόμα φορά το δροσερό μυρωμένο αεράκι, δροσίζομαστε στην κρουσταλλένια βρύση και στο θαυματούργο του αγιάσματος κι έχουμε την είσθηση, πως εδώ αυτός ο τόπος ο ιερός και άγιος, το προσκύνημα ολόκληρης της Δυτικής Μακεδονίας, όσο κι αν κρατάει με σεβασμό στον ίσκιο παρωχημένου καιρού την πολύπτυχη ιστορία του, μπορεί να τη ζωντανέψει, σε κάθε στιγμή, στη μνήμη και στην καρδιά μας.

Ψηλά στις αητοφωλιές του Μουρικίου είχε στήσει το κρυφό του λημέρι το παλληκάρι από τον Άγιο Γεώργιο, ο καπετάν Ζέρβας, που με πείσμα και σπάνια τόλμη πολεμούσε τους Τούρκους στον κάμπο της Καστοριάς, της Νεάπολης και της Πτολεμαΐδας, κάνοντάς τους πολλές ζημιές. Μα, που στερνά, τόσο οδοξο, ένας τσομπάνης πικραμένος από το συχνό του πλαταικολόγημα στο κοπάδι του, του πήρε το κεφάλι με το κλαδευτήρι του.

Χάθηκεν ο καπετάνιος, έμεινε μόνη να κλαίει τη μοίρα και τα χαρομισμένα της νιάτα η Κλεισουριώτισσα Βλάχα μικρογυναίκα του, έμεινε η τοποθεσία να λέγεται του Ζέρβα το μνημόρι, προστέθηκαν και στο μελωδικό τραγούδι του οι στίχοι:

— Ζέρβα μου και παλληκάρι, ποιός
(σου πήρε το κεφάλι;
— Ένας βλάχος μια βροδυά γιατί
(τούκανα κλεψιά,

Σε ποιόν θα πέσει το φλουρί

Ο φτωχός λαός μας σαν βασικό είδος διατροφής είχε την πίτα. Δεν κοστίζει πολύ κι' ανάλογα με την επιδεξιότητα της νοικοκυράς γίνεται μια πολύ νόστιμη λιχουδιά κι' αρέζει σ' όλους μικρούς και μεγάλους.

Από ποικιλίες και παραλλαγές ένα σωρό. Λαχανόπιτες, τρούπιτες, κρατόπιτες, ρυζόπιτες, ταχινόπιτες και λογή; - λογή; ψημένες στο φούρνο ή στη γάστρα πίτες μοσχολόητες και λαχταριστές. Και το σπουδαιότερο ψωμί - φαί ένα.

Ειδικά στην πατρίδα μου τη Βέροια αν κάθε Σαββατόβραδο το σπίτι δεν είχε πίτα δεν ξημέρωνε Κυριακή... Χαρακτηριστικός είναι ο μύθος που μολογούν για έναν παλιό Βεροιώτη που ανήμερα το πρωί της Κυριακής πέρασε μπροστά απ' την εκκλησιά της 'Αγία-νάργυρης με τα ρούχα της δουλειάς το τσαπί και τον τρουβά στον ώμο για να κατηφορίσει στους μπαχισέδες. Εκεί τον αντίκωψε ένας φίλος του και τον μάλωσε:

— Αρέ Γόλη δεν αντιρέπιοι, σήμα Κυριακή πααιν'ς στη δλειά;

— Τι λες; Απού πού ω; πού Κυριακή. Αφού υφές η γναίκα μ' δεν έκαμιν πίτα.

'Ετσι λοιπόν οι Βεροιωτάδες εξόν απ' την προτίμηση που είχαν στα φασούλια (και δικαιολογημένα πήσαν το παρατσούκλι Βιργιονιάδης - φασουλνιθαβάδης) ήταν και πιτοφαγάδες.

Μια πίτα όμως ξεχώριζε ολόκληρο το χρόνο. Ήταν η πρώτη και καλύτερη και δεν έλειπε από κανένα σπίτι μήτε του φτωχού μήτε του πλούσιου. Ήταν η πίτα της Προποχοριάς με όλα τα ντόπια έθιμά της.

Βέβαια βασιλόπιτες κάνει όλος ο κόσμος, αλλά εμείς θα μιλήσουμε για τη Βεροιώτικη που είχε δική της χάρη.

Από νωρίς την Προποχοριά οι Βεροιώτισσες νοικοκυρές, ετοιμά-

ταν για να πλάσουν την πίτα. Ανασκομειωμένες καλά και τα μαλλιά του κεφαλιού μαζεμένα καλά με σφιχτό τομπέρι. Κοσκίνισμα του αλευριού με την ψιλή τη σήτα, ζύμωμα, πλάσιμο.

Κι' ύστερα άνοιγμα απάνω, στο σουφρά τα φύλλα ένα - ένα και φιλά άλειμα με λυωμένη λίγδα γουρουνίσια που μοσχοβολούσε πρόχειρο δίπλωμα για να συμποτίσει η

του Στέλιου Σβαρνόπουλου

λίγδα καλά σ' όλο το ζυμάρι κι' ύστερα τελικό άνοιγμα με τον πλάστη.

Στο κάθε φύλλο πάλι λίγδα, και άπλωμα του καλοετοιμασμένου ζαϊρέ (γέμιση) πρῶσα τοιγαρισιά και λιανισμένο με το τσεκουράκι στο κρεατοσάνιδο διαλεγμένο ψαχνό κρεάς γουρουνίσιο και πασπάλισμα με λίγο τραχανά για να γίνει η πίτα αφράτη και πιο νόστιμη.

Το δεύτερο το φύλλο απάνω στο πρώτο που είχε απλωθεί στο ταπί γέμιση και σ' αυτό αλλά σ' αυτό έπρεπε να θάλουν και το φλουρί που θα έθρισκε ο τυχερός στο κόψιμο. Μαζύ με τον παρό έβαζαν κάπου αλλού ένα κομματάκι κληματοβέρρα για το αμπέλι, ένα άχυρο για το χωράφι, ένα ξύλινο τειραγωνάκι για το σπίτι κλπ. Μπαίνει και το απάνω φύλλο που αλείφεται καλά με λίγδα κι' ύστερα τα επιδέξια χέρια πλέγουν γύρω - γύρω τον κόθορο.

Η πίτα στέλνεται στο φούρνο για ψήσιμο μαζύ με τις ευχές της νοικοκυράς να καλοψηθεί να τραθήξει καλά και ποσπαντός να μην απάξει.

Η πίτα είναι έτοιμη και τα μεσάνυχτα που φεύγει ο παλιός ο χρόνος κι' έρχεται ο καινούργιος όλη η φαμίλια αραδιασμένη γύρω - γύρω απ' το σουφρά άλλοι σε σκαμνιά κι' άλλοι σταυροπόδι γιορτάζουν το κόψιμο και περιμένουν με

λαχίστρα ποιός θάναι ο τυχερός.

Η νοικοκυρά κάνει το σταυρό της και σφιφογυρίζει το ταπί τρείς φορές ύστερα χιππάει το μαχαίρι στην άκρη του ταπιού (νάναι όλοι γεροί και σιδερένιοι) και κόβει την πίτα σταυροιά κι' ύστερα σε τρίγωνα κομμάτια.

'Υστερα το κάθε κομμάτι το νοματίζει. Αυτό για τον 'Αη-Βασίλη, για το σπίτι, για το αμπέλι, για το χωράφι, για το διό, για το νοικοκύρη, γι' ατη νοικοκυρά, για το πρώτο παιδί, το δεύτερο, το τρίτο κ.ο.κ.

Αρχίζει τώρα με αγωνία το άνοιγμα του κομματιού και το ψάξιμο του φλουριού για να δωθεί ο τυχερός. Νάτο! νάτο! φώναξε απ' τη χαρά του ο μικρότερος Βενισμίν της οικογενείας (σχωρεμένη η αμαρτία μου αυτό δεν μπόρεσα ποτές να το καταλάβω πως τα κατάφερε η μάνα μου κι' όλο η δραχμή έπεφτε στον μικρότερο αδερφό μας το Στεφανή...). 'Όλοι χαιρόμαστε και περισσότερο ο τυχερός που θα καμάρωνε αύριο στον 'Αγιο - Βασίλη για να ανάψει κερι τη δραχμή που δοήκε.

Ο πατέρας σηκωνόταν όρθιος, πήγαινε πίσω - πίσω στην πόρτα έκανε το σταυρό του κι' έλεγε μια ευχή απλή αλλά γιομάτη σοφία: «Καλή μέρα, καλή χρονιά, γεννημάτα και διό, αμπέλια και κροσί, παράδες, πιρικέτια, κοροίτσια και παιδιά (ίσον αγόρια) νύφες, γαμπροί κι' αγγόνια».

Οι άνθρωποι πάντα πίστευαν και πιστεύουν στην τύχη. Η δύναμή της είναι τόσο μεγάλη που τ' αλλάζει όλα. Το καλύτερο σύμβολο της τύχης είναι η πίτα της Προποχοριάς.

Και τώρα κόβουν πίτες πλούσιοι και φτωχοί, δίκαιοι και αμαρτωλοί, αλλά την πίτα όλων μας την κόβουν οι διαφεντευτές του κόσμου, αυτοί ξέρουν από πριν σε ποίο κομμάτι της γης θα πέσει το φλουρί..

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΒΙΚΕΛΑΣ

Ο ΣΥΡΙΑΝΟΣ

**'Αγνωστα στοιχεία
απ' τη ζωή του στη Σύρα**

Του
Βαρθαλίτη Δημήτρη
Διευθυντή στην
Ελληνογαλλική Σχολή
Αθηνών

Η πνευματική παρουσία του Δ. Βικέλα στα Ελληνικά γράμματα κρατάει επίκαιρη την ανάγκη μιάς αναδρομής στο πρόβλημα της καταγωγής και της πνευματικής του πορείας όπως άρχισε κιόλας να διαμορφώνεται απ' τα παιδικά και νεανικά του χρόνια. Εύλογα, αφού τα χρόνια αυτά υπήρξαν αποφασιστικά και οπωσδήποτε μπορούν να διαλευκάνουν πολλά σημεία του έργου του.

1. Το Ζήτημα έρχεται στην επικαιρότητα με αφορμή κάποια νεώτερα στοιχεία για τη ζωή του που προέκυψαν ερευνώντας τ' αρχεία της Σύρας.

Ο ίδιος ο Βικέλας στη βιογραφία του σημειώνει χαρακτηριστικά:

«Αι παιδικαί αναμνήσεις και αι του μαθητικού μου, εν μέρει βίου, καθιστούν οπωσδήποτε προσφιλή δι' εμέ την Σύραν, αλλά δεν με προσκολλά εις την Εη-

ράν εκείνην νήσον το παρελθόν της οικογενείας μου, ούτε με συνέδεσεν η μετέπειτα ζωή μου προς τον τόπον της γεννήσεώς μου. Εάν οι γονείς μου έμεναν εκεί διαρκώς, εάν είχα πατρικήν ιδιοκτησίαν εις Σύραν, θα εγενόμην πράγματι Ερμουπολίτης. Δεν έχω ρίζας εκεί. Ούτε προς την Κωνσταντινούπολιν συνδέομαι δια δεσμού οιοσδήποτε, μολονότι εκεί εγεννήθησαν αμφότεροι οι γονείς μου. Αλλ' ο μὲν εκ μητρός πάππος μου εγεννήθη εις Ιωάννινα, ο δε εκ πατρός εις Βέροιαν. Αι πόλεις εκείναι είναι οι αληθείς πατρίδες των οικογενειών» (2).

Όταν ο Βικέλας το 1896 γράφει αυτή τη σελίδα είναι εξήντα τριών χρονών. Ο πατέρας του έχει πεθάνει στις 30 Σεπτεμβρίου 1869. Η γυναίκα του, Καλλιόπη Γεραλοπούλου, μετά από χρόνια πορβληματικής ζωής, έχει κι αυτή πεθάνει στις 23

Οκτωβρίου 1894. Η μητέρα του είναι αγδόντα δύο ετών, τυφλή.

Ο Δημήτριος Βικέλας βλέπει τα προσφιλή του πρόσωπα να φεύγουν, να πεθαίνουν. Ο ίδιος, χωρίς πολλά συγγενικά πρόσωπα, κοντά στο τέλος, όπου ο απολογισμός της ζωής επαναφέρει στο παρελθόν χωρίς τους αναγκαίους δεσμούς που δημιουργεί η σταθερή πρόσδεση σε μια γαιοκτησία ή οικογενειακή εντοπιότητα με ενσωματωμένη στο χαρακτήρα του τη βιωματική νοστροπία του μέτοικου που κληρονόμησε απ' τους γονείς του και τις περιστάσεις, αναζητεί τις ρίζες του, μια πατρίδα. Στα εξήντα του η αναζήτηση αυτή γίνεται αναπόφευκτα αναπολητική.

Πρόκειται ουσιαστικά για μια λειτουργία αναγωγής σ' ένα ηθελημένο ιδεατό παρελθόν και πάντως για μια αναδρομική πε-

ριπλάνηση σε περιοχές και συνθήκες που ποτέ δεν έζησε, που ποτέ δεν επιζήτησε ν' ανακαλύψει, που τίποτε δεν μπορούν να χρεώσουν την προσωπική του κατάσταση. Το σημαντικό είναι ότι έζησε ο ίδιος κι η οικογένειά του ως μέτοικος.

Η Βέροια, τα Ιωάννινα απ' όπου κατάγονται οι παππούδες του, είναι μια θεωρητική αναγωγή, μια ρομαντική περιπλάνηση στον υποθετικό χρόνο.

Ωστόσο, πλάι στον ώριμο Βικέλα της αναπόλησης, στις αναμνήσεις του και κυρίως στις γραπτές μαρτυρίες που αντλεί κανείς για τη ζωή του, και που ορισμένες έρχονται για πρώτη φορά στη δημοσιότητα, διακρίνει το Βικέλα άνθρωπο, ουτόν που συνθέτει την υπαρκτή βιοτική παρουσία. Ο Βικέλας αυτός οικοδομείται απ' τα στοιχεία του συγκεκριμένου γεωγραφικού χώρου, απ' όπου άντλησε τα βιώματα της παιδικής ηλικίας και συνθήκες κάτω απ' τις οποίες διαμόρφωσε το γνωστικό του κόσμο.

Χωρίς άλλο η αναπόληση της μακρινής του καταγωγής δεν αναιρεί ούτε απορρίπτει τη Σύρα (3) ως τόπο της βιωτικής και πνευματικής του δόμησης.

2. Η οικογένεια Μπικέλα ή Μπεκέλλα ή Μπεκιέλλα ή Μπηκιέλλα — μέτεπειτα Βικέλα — κατάγεται πράγματι απ' τη Βέροια. Τον 18ο αιώνα αναγκάστηκε να εκπατρισθεί στην Κωνσταντινούπολη προς αναζήτηση μιας καλύτερης τύχης.

Εκεί ασχολήθηκε με το εξαγωγικό εμπόριο. Μπόρεσε μάλιστα ν' αποκτήσει και την αυστριακή υπηκοότητα μ' όλες τις απολαβές. Το 1800 ο Δημήτριος Βικέλας και η Βικτώρια, το γένος Κοτσίνουγλου, απέκτησαν ένα αγόρι και τ' ονόμασαν Μα-

νουήλ.

Στη συνοικία Φανάρι, πού 'μενε η οικογένεια του Δημ. Βικέλα, ζούσε η οικογένεια του Γεωργίου Μελά που καταγόταν απ' τα Γιάννενα. Είχε μετοικήσει στις αρχές του 19ου αιώνα στην Κωνσταντινούπολη για να διευρύνει κι αυτή τις εμπορικές της επιχειρήσεις.

Το 1811 ο Γεώργιος Μελάς παντρεύτηκε την Ελένη, κόρη του Μιχαήλ Βασιλείου, και το 1816 γέννησαν ένα κορίτσι, τη Σμαράγδα.

Όλα πήγαιναν καλά για τις δύο οικογένειες ως το 1821, που κηρύχτηκε η Επανάσταση κι ανέτρεψε τα πάντα.

Οι διωγμοί ανάγκασαν την οικογένεια του Γεωργ. Μελά ν' αναχωρήσει για την Οδησό στις αρχές Ιουνίου του 1821 κι από 'κει για το Φιούμε όπου ο Γ. Μελάς γνώριζε καλούς εμπόρους, για να συνεργασθεί μαζί τους.

Τον ίδιο περίπου καιρό η οικογένεια του Βικέλα αναχώρησε μ' ένα ιστιοφόρο που μετέφερε σιτάρι απ' ευθείας για τη Μύκονο και από 'κει για τη Σύρα.

3. Απ' τα έγγραφα που έχουμε στα χέρια μας δεν προκύπτει κάποια συγκεκριμένη απάντηση στο ερώτημά μας: Γιατί ο Δ. Βικέλας ήρθε κι εγκαταστάθηκε στη Σύρα το 1821. Οπωσδήποτε δεν πρέπει νά 'τανε τυχαίο. Ορισμένες υποθέσεις προς την κατεύθυνση αυτή μπορούν ίσως να διευκολύνουν μίαν εξήγηση.

Σε περιόδους αστάθειας η δυναμική των πραγμάτων οδηγεί το εμπόριο — και εννοείται τον έμπορο — στην εκλογή των ασφαλέστερων τόπων όπου θα μπορέσει να ξαναρχίσει το επάγγελμα ή έστω να επιβιώσει.

Με την επανάσταση και τις ταραχές στην Πόλη και στις περισσότερες Ελληνικές επαρχίες ο Βικέλας επέλεξε ως πρώτο σταθμό της εξορίας του τη Μύκονο. Εκεί φαίνεται αντιμετώπισε το πρόβλημα της νέας «Πατρίδας» για να μπορέσει να κινηθεί ως έμπορος με ασφάλεια και προοπτικές. Έμπειρος καθώς ήτανε διέκρινε στη Σύρα μια δυναμική. Με την πολιτική τους και ενεργητικότητά τους οι Συριοί είχανε δημιουργήσει ορατές προϋποθέσεις — εμπορικό λιμάνι, ουδετερότητα — για μια μελλοντική πρόοδο και ανάπτυξη.

Αποφασιστικά λοιπόν ο Βικέλας αφήνει τη Μύκονο κι έρχεται να εγκατασταθεί απ' τους πρώτους πρόσφυγες στο μικρό αλλά γερό και προστατευόμενο από τη Γαλλία Βράχο. Αυτός ο Βράχος έμελλε να δεχθεί χιλιάδες πρόσφυγες και να συνδράμει ουσιαστικά την επαναστατημένη κι ελεύθερη Ελλάδα για πολλά χρόνια (4). Μαζί του έχει και το γιό του το Μανόλη που ήτανε τότε το 1821, είκοσι ενός ετών. Ηλικία ικανή για να δεχθεί ακόμη εμπειρίες.

Απ' το βιβλίο του Αλεξ. Οικονόμου «Τρεις άνθρωποι» (5) πληροφορούμεθα ότι η οικογένεια του Γ. Μελά μεταφέρθηκε διαδοχικά στην Κέρκυρα, στη Γύδα και τέλος το 1829 στη Σύρα όπου «ο Γ. Μελάς διωρίστηκε υπό του Κυβερνήτου Πρόεδρου του νεωστί ιδρυθέντος Εμπορικού Δικαστηρίου» (6).

Είναι φανερό ότι η συνάντηση των δύο οικογενειών στον ίδιο τόπο μετά από τόσα χρόνια δεν ήτανε τυχαία.

Η κόρη του Γ. Μελά, Σμαράγδα, ήτανε τότε δεκατριώ χρονώ κι ο Μανόλης, γιός του Δημητρίου Βικέλα ήτανε είκοσι εν-

έα. Το 1833 αρραβωνιάστηκαν και τον Απρίλη του 1834 παντρεύτηκαν (7).

4. Στο Γενικό Μητρώο (Δημοτολόγιο) της Σύρας (8) ανευρίσκουμε το Μανόλη Βικέλα στο 1834. Είναι τριάντα τεσσάρων ετών και νυμφευμένος. Κατοικεί στη Σύρα απ' το 1821. Το επάγγελμά του είναι έμπορος. Δίνει τον όρκο υποταγής στον Όθωνα στο Ναό της Μεταμόρφωσης και γίνεται δημότης της Ερμούπολης στις 27 Νοεμβρίου 1834.

Τί ήταν ακριβώς ο όρκος υποταγής;

Το 1834 στην προσπάθειά του ο Βασιλιάς Όθωνας (9) να οργανώσει το Κράτος και να ελέγξει μέσω της Κεντρικής διοίκησης την επικράτεια, αποφασίζει να γράψει και να δέσει τους πληθυσμούς στον τόπο της μόνιμης κατοικίας τους. Επειδή μάλιστα πολλοί δεν είναι γηγενείς τους ζητά και τον όρκο υποταγής δηλ. την προσήλωση στους νόμους του Κράτους και της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Το 1834 που αρχίζουν οι εγγραφές στα δημοτολόγια της Ερμούπολης ο Μανόλης Βικέλας δίνει απ' τους πρώτους τον όρκο της υποταγής.

Απ' τα παραπάνω έγγραφα διαπιστώνουμε ότι ο Μ. Βικέλας υπογράφει με το επώνυμο «Δημητρίου». Μ' αυτό το επώνυμο έφθασε και δηλώθηκε στη Σύρο. Σε κάποια άλλη στιγμή ο γραμματικός θα προσθέσει δίπλα στο επώνυμο το παρεπώνυμο «Βικέλας». Πότε; Μας είναι άγνωστο. Είναι βέβαιο πάντως ότι ο Δημητρίου γίνεται σιγά-σιγά γνωστός, με το παρεπώνυμο Βικέλας, τόσο στον εμπορικό κόσμο, όσο και στην καθημερινή ζωή. Είναι ίσως μια εξήγηση της διευκρινιστικής εγ-

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΕΙΡΗΝΟΔΙΚΗΝ ΤΗΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΩΣ
εκπληροῦντα χρέη Δημαρχικά.

Ο υποφαινόμενος κατὰ συνέπειαν τῆς ὑπ' Ἀρ. 1, καὶ ἀπὸ 25 Νοεμβρίου Διακηρύξεώς σας, σπεύδω νὰ θέσω ὑπ' ὄψιν σας τὴν ἑξῆς σημείωσίν μου.

Ὄνομάζομαι Μανὴ Δημητρίου Βικέλας

Εἶμαι ἐτῶν 39

Νυμφευμένος Μαρίαν

Κατοικῶ εἰς τὸν Δῆμον ἀπὸ τὸ 1821 ἐν-ζῶν ἀνεξαρτήτως.

Εἶμαι ἕμπορος

ἔδωκα τὸν ὄρκον τῆς υποταγῆς ἐν τῷ Ναῷ τῆς Μεταμόρφωσης

Θέλω δὲ νὰ εἶμαι Δημότης τῆς Ἐρμούπολεως ἀπὸ τῆς 27

Ἐν Ἐρμούπολει τὴν 27 Νοεμβρίου 1834.

Ὁ Εὐπειθέστατος
Μανὴ Δημητρίου

γραφής που ο γραμματικός αναγκάστηκε να πραγματοποιήσει στο Μανουήλ Δημητρίου.

Στο πρωτόκολλο του Δήμου Ερμούπολεως που τυπώθηκε το 1852 στον αύξ. αριθ. 71 εναυρίσκουμε τ' όνομα Μανουήλ Δημητρίου Βικέλας, τη φορά αυτή ολόκληρο. Στην ένδειξη «Πατρίς» αποφεύγει να δηλώσει τόπο καταγωγής. Είναι παράλειψη του γραμματικού ή μήπως ο Μανόλης Βικέλας μπορεί κιόλας να έχει λόγους να θεωρεί τον εαυτό του αυτόχθονα; Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι δέκα τρία χρόνια στη Σύρα και απ' τους πρώτους πρόσφυγες είναι αρκετά για να νιώσει τον τόπο που τον φιλοξένησε, τον πορστάτεψε, του επέτρεψε επαγγελματικά ν' αναδειχθεί. Εκεί παντρεύτηκε, γέννησε και μεγάλωσε τα παιδιά του. Είναι στην πραγματικότητα απ' τους ιδρυτές της Ερμούπολης. Το κενό στην οικεία ένδειξη του εν-

τύπου, πρέπει να θεωρηθεί ένα βήμα προς την κατεύθυνση της ενσωμάτωσής του στη νέα Πατρίδα.

Στο Γενικό Μητρώο (Δημοτολόγιο) της Σύρου με αύξοντα αριθμό 25, βρίσκουμε το Γεώργιο του ποτέ Λέοντος Μελά εξ Ιωαννίνων. Είναι 50 ετών, νυμφευμένος, με έξι τέκνα, κατοικεί στο Δήμο απ' το 1829 και είναι όπως είδαμε Πρόεδρος του Εμποροδικείου της Ερμούπολης. Δίνει τον όρκο υποταγής στην Εκκλησία της Μεταμόρφωσης την 27 (Εσχάστηκε να γραφεί «Νοεμβρίου») του 1834. Τις ίδιες πληροφορίες παίρνουμε και από το πρωτ. του Δήμου μ αύξοντα αριθ. 25, αλλά με ο λοκληρωμένη την ημερομηνία το οποίο έχει τυπωθεί στην Ερμούπολη στο τυπογραφείο του Νικολάου Βαρβαρέσου το 1852.

5. «Εβαπτίσθη ο υίος του Μανουήλ Δημητρίου και της Σμαράγδας Γεωργίου Μελά, νομί-

μου αυζύγου αυτού εν τη οικία του ιδίου. Γεννηθείς τη 15 Φεβρουαρίου και ονομάσθη Δημήτριος. Ανεδέξατο δε αυτόν εκ της Κολυμβήθρας η Ελένη Γρηγ. Πάϊκου. Εις την γέννησιν του παιδίου παρευρέθη η μαία μαρκέτη Σκάση. Την 1η Μαρτίου. Ιωακείμ Ιερομόναχος Σκαρπέτης. Ο εφημέριος. Η Ελένη Πάϊκου ανάδοχος» (10).

Απ' το έγγραφο αυτό συμπεραίνουμε πρώτον ότι ικόμη τότε η οικογενειακή του ταυτότητα δεν είχε καθορισθεί, δεύτερον ότι η συνήθεια την εποχή εκείνη ήτανε να βαφτιζονται τα παιδιά μες στα σπίτια και τρίτον ότι ο Δημήτριος Βικέλας γεννήθηκε στις 15 Φεβρουαρίου στη Σύρα και βαφτίστηκε την 1η Μαρτίου και του δόθηκε το όνομα Δημήτριος για να αναστήσει τον παππού του, Δημήτρη, ο οποίος κατά πάσαν πιθανότητα πέθανε και θάφτηκε στη Σύρα.

Ο Δημήτριος Βικέλας γεννήθηκε στην σημερινή Πλατεία του Θεάτρου στο σπίτι του παππού του Μελά και το οποίο ήταν μια απ' τις καλύτερες οικοδομές της Ερμούπολης (11).

Ένα χρόνο μετά τη γέννησή του «απέκτησε και ο πατέρας του οικία κερμένην στην οδόν την άγουσαν προς την Εκκλησίαν του Αγίου Νικολάου η οποία εκρέματο, τρόπον τινά επί της θαλάσσης.

Ότε ο άνεμος έπνεε δυνατός, ο αφρός των κυμάτων υψούτο μέχρι των παραθύρων της. Αι πρώται εκείναι αόριστοι εντυπώσεις, διέπλασαν λεληθότως την ψυχήν μου» (12).

Ξαναβρίσκουμε στοιχεία για την οικογένεια Βικέλα τρία χρόνια μετά τη γέννηση του Δημήτρη με αφορμή τη βάφτιση της

αδελφής του, της Ελένης, στις 12 Σεπτεμβρίου 1838. Σ' αυτό το έγγραφο για πρώτη φορά βρίσκουμε πια ξεκάθαρα το ΒΙΚΕΛΑΣ ως επώνυμο. Η οικογένεια λοιπόν δένεται ακόμη περισσότερο με τη Σύρα. Δεύτερο παιδί γεννιέται και βαφτίζεται στη Σύρα.

Το 1839 οι οικογένειες Μελά και Βικέλα εγκαταλείπουν τη Σύρα με προορισμό την Κωνσταντινούπολη για εμπορικούς λόγους.

6. Το 1850 ο Μανόλης Βικέλας για λόγους οικονομικούς, αλλά και για λόγους υγείας του Δημήτρη, στέλνει την οικογένειά του πίσω στη Σύρα.

Αμέσως ο Δημήτρης γράφτηκε μαθητής στο Λύκειο «Ευαγγελίδη» (13). Μπορεί να θεωρηθεί ως σημαντικό γεγονός για τη μαθητική του ζωή, αλλά και γενικότερα για την όλη λογοτεχνική του σταδιοδρομία, ότι στις 18 Φεβρουαρίου 1851 παίχτηκε στο θέατρο του Λυκείου η τραγωδία του Ρακίνα «Εσθήρ» σε έμμετρη μετάφραση δική του. Στις 24 Φεβρουαρίου 1851 στο φύλλο 342 η εφημερίδα ΑΙΟΛΟΣ της Ερμούπολης έγραφε τα εξής:

«Την 18 Φεβρουαρίου 1851 εγένετο εν τω Ελληνικώ τω υπό του Κυρίου Ευαγγελίδου μειυθνομένω, η παράστασις της τραγωδίας «η Αισθήρ» επιτυχώς μεταφρασθείσης εκ του Γαλλικού εις ομοιοκαταληξίαν υπό ενός των μαθητών, του Δημητρίου Βικέλα».

Μετά απ' αυτή τη μεγάλη χαρά ο Δημήτρης παίρνει μια αξέχαστη πίκρα. Στις 5 Απριλίου πεθαίνει η δεκάχρονη αδελφή του Ευφροσύνη.

Ο ίδιος μας δίνει την εικόνα της: ωραία, δροσερή, έξυπνη

και γλυκιά. Στο Βιβλίο των αποθαμένων ή των τεθνεώτων (14) βρίσκεται καταχωρημένη στον αριθμό 48 του έτους 1851. Ο γραμματικός από απροσεξία την καταγράφει Δικέλα. Κι όπως προκύπτει απ' το κτηματολόγιο του Ιερού Ναού Αγίου Γεωργίου Ερμούπολεως με αυξ. αρ:9. 412 και με παλιό αύξ. αριθμ. 436, η Ευφροσύνη ΒΙΚΕΛΑ ενταφιάζεται στη θέση Α' μετά μαρμάρου.

7. Στο τέλος του φθινοπώρου του έτους 1851 η Σμαράγδα Βικέλα με τα τρία της παιδιά αναχώρησε ξανά απ' τη Σύρα για την Κων)πολη.

Ο Δημήτρης είναι πια δεκάξι χρονώ και φυσικό να προβληματίζεται για την επαγγελματική του σταδιοδρομία. Για καλή του τύχη οι θείοι του Βασίλειος και Λέοντας Μελάς, απ' το 1848 είχαν ιδρύσει εμπορικό γραφείο στο Λονδίνο. Τον κάλεσαν να εργαστεί μαζί τους.

Στις 17 Μαΐου 1852, ημέρα Σάββατο, στις 4 μ.μ. ο Δημήτρης αναχώρησε από την Κων)πολη. Το βαπόρι πέρασε απ' τη Σύρα. Στις έξι μέρες που παρέμεινε εκεί ο νέος μας μόρεσε να ξαναδεί τους φίλους του και να επισκεφθεί τον τάφο της γλυκιάς και αλησμόνητης αδελφής του Ευφροσύνης. Στις 27 Μαΐου φεύγοντας έγραψε στο ημερολόγιό του:

«Έχε υγείαν και συ... Σύρα, πατρίς μου. Εκεί γνώρισα τον θάνατον εκ του πλησίον, εκεί έκανα το πρώτον βήμα εις το στάδιον της ποιήσεως.» (15)

Το Σεπτέμβρη του 1858 αποαφρίζει όλη η οικογένεια Βικέλα να εγκαταλείψει οριστικά την Κων)πολη, για να επανεγκατασταθεί στη Σύρα. Ο Μανόλης Βικέλας άνοιξε μάλιστα εμπο-

ρικό γραφείο στο λιμάνι της.

Το Νοέμβρη του 1858 θα έλθει κι ο Δημήτρης απ' το Λονδίνο με τρίμηνη άδεια για να περάσει τις γιορτές των Χριστουγέννων και του νέου έτους με τους γονείς του.

Η επίσκεψη αυτή και η παραμονή είναι αξιοσημείωτη. Ο Δημήτρης Βικέλας δίνει τον «όρκο υποταγής» και γίνεται ΔΗΜΟΤΗΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΕΩΣ (16).

Μας είναι άγνωστοι οι λόγοι για τους οποίους ο Δημ. Βικέλας διάλεξε αυτή την ημερομηνία.

Είναι χαρακτηριστικό ότι η επαναστασιακή άποψη των δεσμών του με τη Σύρα γίνεται με την αίτηση που υποβάλλει στις 26 Ιανουαρίου 1859 προς το Δήμαρχο Ερμούπολεως και ζητά να γραφεί στο Δήμο η οποία περιέχει και μια συγκεκριμένη επισήμανση: επικαλείται ως δικαιολογητικό, για την εγγραφή του, την εγγραφή του πατέρα του στον ίδιο Δήμο.

Απ' αυτό το έγγραφο μαθαίνουμε ότι ο Δημήτριος Βικέλας είναι το 1859 εικοσιπέντε ετών, άγαμος, έμπορος το επάγγελμα και έχει πατρίδα την ΕΡΜΟΥΠΟΛΗ.

8. Απ' τα παραπάνω προκύπτει αναμφίβολα ότι η περίοδος της παραμονής της οικογένειας και του ίδιου του Δημ. Βικέλα στη Σύρα που συμπίπτει με την πιο αποφασιστική, την παιδική και εφηβική του ηλικία, υπήρξε καθοριστική για τον άνθρωπο και για το λογοτέχνη.

Στη Σύρα γεννήθηκε, βαφτίστηκε και αυτός και μερικά αδέρφια του, πέρασε τα παιδικά του χρόνια, ζημώθηκε με την ελληνική παιδεία κι έκαμε τα πρώτα λογοτεχνικά του βήματα. Απ' αυτήν διαπνέονται τα καλύτερα παραδείγματα του έρ-

γου του.

Η Σύρα στάθηκε τελικά η ΠΑΤΡΙΔΑ «του πατέρα του σύγχρονου νεοελληνικού διηγήματος» (17) και του πρώτου προέδρου της Διεθνούς Επιτροπής Ολυμπιακών Αγώνων (18).

Σημειώσεις

(1) Το 1985 συμπληρώνονται εκατόν πενήντα χρόνια απ' τη γέννηση του Δημήτρη Βικέλα. Η εργασία αυτή μπορεί να θεωρηθεί μια ελάχιστη προσφορά στο νεοέλληνα λογοτέχνη.

(2) Η Ζωή μου. Παδικά και αναμνήσεις νεανικοί χρόνοι, Δ. Βικέλα. Εν Αθήναις 1908 σελ. 6.

(3) Σ' αυτό το σημείο είμαι υποχρεωμένος να διαφοροποιηθώ απ' την άποψη του γνωστού Συριανού συγγραφέα κ. Ανδρέα Θ. Δρακάκη, ότι με ταξυ άλλων, και ο Δ. Βικέλας δεν είναι «αληθώς και ουσιαστικώς Συριανός». Πράγματι ο κ. Δρακάκης στην εργασία του: «Δύο Συριανοί λόγιοι» (Κλων Στέφανος - Περικλής Ζερλέντης) επιστηρίδα εταιρίας Κυκλοδοκίων Μελετών, Τόμος Θ' 1971 σελ. 74—75, υποστηρίζει ότι ο Δ. Βικέλας συνδέεται απλώς με τη Σύρα διότι γεννήθηκε, πέρασε τα παιδικά του χρόνια, αλλά ελάχιστα ενδιαφέρθηκε για τον τόπο της γέννησής του. Είναι όμως εύκολο ν' αποδείξουμε πως σημαντικό μέρος της συγγραφικής εργασίας του Δ. Βικέλα είναι εμπνευσμένο απ' το νησί, πατρίδα του, που φανερώνει με άμεσο ή έμμεσο τρόπο το ενδιαφέρον του γι' αυτήν, αλλά και τις ανεξίτηλες επιδράσεις της πάνω του.

(4) Οι Συριανοί φιλοξένησαν ιδιαίτερα τους πρώτους πρόσφυγες στα ίδια τους τα σπίτια. Άλλα νησιά αντίθετα δεν τους δέχτηκαν καθόλου. Άλλωστε η Ερμούπολη χτίστηκε πάνω στις περιουσίες και πολλές φορές καταπατημένες των Συριανών. Οι πρόσφυγες απ' τη μεριά τους, δεν άργησαν να αγνοήσουν και μάλιστα να παρεκλάβουν τους γτόπιους κατοίκους οι οποίοι αναγκάστηκαν, για να επιβιώσουν πάνω στο Βράχο, ν' αναπτυχθούν στα διάφορα χωριά. Έτσι ενώ βλέπουμε στην Ερμούπολη να προδύουν το εμπόριο, οι τέχνες και τα γράμ-

ματα, οι Απανωσυριανοί έξω απ' το ζωτικό τους περιβάλλον παρέμειναν χωρικοί, βοσκοί και χωρικοί ουσιαστική παιδεία.

(5) «Τρεις Άνθρωποι» συμβολή εις την ιστορίαν του Ελληνικού λαού» (1780—1935). Τομ. δεύτερος. Δημ. Μ. Βικέλας - Αλεξ. Αρ. Οικονόμου, Αθήναι 1953.

(6) Η Ζωή μου ο.π. σελ. 5.

(7) Παρά τις προσπάθειες που έκαμε στα αρχεία της Σύρας δεν μπόρεσα να βρω έγγραφο που να δηλώνει την πράξη γάμου του Μανόλη Δημητρίου και της Σμαράγδας Μελά.

(8) Βλ. φωτοτυπία

(9) Εφημερίς της Κυβερνήσεως αρ. φύλ. 3/1834.

(10) Αρχείο Ιερού Ναού Μεταμόρφωσης της Ερμούπολης Σύρου.

(11) Η Ζωή μου ο.π. σελ. 4.

(12) Η Ζωή μου, σελ. 19.

(13) Ο Χ. Ευαγγελίδης ήταν Μακεδών - απ' τ' Άγραφα. Δώδεκα ετών βρέθηκε στη Σμύρνη. Μια αμερικανική οικογένεια VETDERVOTE τον πήρε μαζί της στην Αμερική και εκεί σπούδασε. Κατόπιν γύρισε στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στη Σύρα όπου άνοιξε το Λύκειο, εκεί που είναι τώρα το όχι και τόσο καλόγουστο χτισμένο - ΟΤΕ.

(Τις πληροφορίες αυτές τις συγκέντρωσα απ' την οικ. Αντωνίου Αρφάνη).

(14) Αρχείο Ιερού Ναού Μεταμόρφωσης της Ερμούπολης Σύρας.

(15) Τρεις άνθρωποι ο.π. σελ. 58.

(16) Δημοτολόγιο του Δήμου Ερμούπολεως Τομ. Β' 1880, αύξ. αριθ. 9364.

(17) Κ. Παλαμάς εις το «Εμπρός» της 23.12.1923.

(18) Στο Α' Διεθνές Αθλητικό Συνέδριο που συνήλθε στις 16 Ιουνίου 1894 στο Παρίσι εκπρόσωπος του Πανελληνίου Γυμν. Συλλόγου ήταν ο Δημ. Βικέλας «ανήρ εξαιρετικής Μορφώσεως και γλωσσομαθείας, κοινωνικής δε εμφανίσεως μη επιδεχομένης ουδεμίαν σύγκρισιν (Ι. Χρυσάφη, Σύγχρονοι Διεθνείς Ο.Α. σελ. 188). Με επέμβασή του συμφωνήθηκε όπως οι πρώτοι Ολ. Αγώνες τελεσθούν στην Αθήνα το 1896. Γεν. Γραμ. της Διεθνούς Ολυμπιακής Επιτροπής εξέλεξε ο βαρώνος Πιέρ ντε Κουμπερτέν και ΠΡΟΕΔΡΟΣ ο Συριανός Δημ. Βικέλας.

ΕΝΤΜΟΝΤ ΧΑΛΛΕΥ

Προς το τέλος της ζωής του ο Έντμοντ Χάλλεϋ (1656-1742) έγραφε ότι ο κομήτης που τόσο χρόνια μελετούσε θα ξαναπεράσει κοντά από τη γη το 1758. Γνώριζε ότι δεν θα ζούσε να ξαναδεί τον κομήτη που είδε και μελέτησε το 1682 αλλά ήλπιζε και πίστευε ότι οι μαθηματικοί υπολογισμοί του ήταν σωστοί. Την νύχτα των Χριστουγέννων του 1758, δέκα επτά χρόνια μετά το θάνατό του, ο κομήτης φάνηκε πάλι στον ουρανό ακριβώς όπως είχε υπολογίσει ο Χάλλεϋ. Από τότε ο κομήτης, που κάθε 76 χρόνια πλησιάζει τη γη με τεράστια ταχύτητα πήρε το όνομα του Χάλλεϋ που πρώτος τον μελέτησε και είναι γνωστός σήμερα σαν κομήτης του Χάλλεϋ.

Πολλοί πριν από τον Χάλλεϋ μελέτησαν τα διάφορα ουράνια σώματα που συχνά και περιοδικά περιφέρονται γύρω από τη γη ή τον ήλιο, αλλά ο Χάλλεϋ ήταν ο πρώτος που μελέτησε αρκετά συστηματικά τους κομήτες και ο πρώτος που εφάρμοσε τους νόμους της κίνησης των πλανητών του Νεύτωνα και του Κέπλερ, για να αποδείξει ότι οι τροχιές τους δεν είναι ευθείες ή παραβολικές τροχιές όπως αρχικά πιστευόταν αλλά ελλειπτικές, οι δε κινήσεις τους είναι περιοδικές με αποτέλεσμα σε τακτά χρονικά διαστήματα να επανειφανίζονται στο ίδιο σημείο.

Κατά την διάρκεια της μεγάλης ζωής του (έζησε 86 χρόνια) ο Χάλλεϋ ασχολήθηκε με την μελέτη πάρα πολλών φυσικών φαινομένων και έκαμε αξιοσημείωτες ανακαλύψεις στις επιστήμες. Δυστυχώς αγνοείται η συνεισφορά του στις επιστήμες και είναι γνωστός μόνο για τον κομήτη που φέρει το όνομά του.

Ο Χάλλεϋ μελέτησε το γήινο μαγνητικό πεδίο, ανακάλυψε ένα είδος σκαφάνδρου που μπορούσε κανείς να βυθισθεί στη θάλασσα και να παρατήρει τον πυθμένα της. Το 1686 χρητογράφησε τον πρώτο μετεωρολογικό χάρτη με οδηγίες στους ναυπηλομένους να αποφεύγουν τους ανέμους στους ωκεανούς. Ανακάλυψε και ζωγράφησε ειδικούς χάρτες για το κλίμα και την διασπορά των φυτών σε διάφορα μέρη της γης. Ήταν κανόνας

καπετάνιος και σε μια θαλάσσια εκστρατεία την οποία διεύθυνε μελέτησε την μεταβολή του μαγνητικού πεδίου της γης βελτιώνοντας την μαγνητική πυξίδα.

Ο Χάλλεϋ έζησε την ίδια εποχή με τον Νεύτωνα με τον οποίον ήταν συνάδελφοι και φίλοι. Θεωρείται ότι το όνομά του κάθηκε από την ιστορία, κύρια λόγω επισκίαστηκε από το όνομα του Νεύτωνα, που την εποχή ε-

Του Γιάννη Μυλωνά Φυσικού - Μαθηματικού Ερευνητή Φιλοσοφίας

κείνη έγραψε τους νόμους της κίνησης των σωμάτων που θεωρήθηκαν, και βέβαια δικαίως, σαν η μεγαλύτερη ανακάλυψη που έκαμε ποτέ ανθρώπινη διάνοια στον χώρο των φυσικών επιστημών. Όπως γράφει ο PHILIP MORRISON φυσικός στο M.I. T. «Ο Χάλλεϋ θα περιφέρεται πάντοτε στην σκιά της διάνοιας του Νεύτωνα, αλλά πρα' όλα αυτά ήταν ένας πολύ προικισμένος, πρωτότυπος και παραγωγικός επιστήμονας, και σαν άνθρωπος γλυκοκοιμήτος, γενναϊόδωρος, αγαπητός, περιπετειώδης ενώ ο Νεύτων ήταν συνήθως αποξενωμένος, απομονωμένος, ψυχρός και δύστροπος». Νομίζω ότι το σημείο αυτό χρειάζεται περισσότερο μελέτη και έρευνα, δηλ. το αν και κατά πόσο ο Χάλλεϋ επισκίασθηκε από το Νεύτωνα διότι θεωρώ ότι τα αίτια της αγνόησης του Χάλλεϋ από την ιστορία είναι κοινωνικά και κύρια θρησκευτικά δεδομένου ότι εκείνη την εποχή η μελέτη της αστρονομίας και των φυσικών επιστημών αντιμετωπιζόνταν συνήθως με καχυποψία και φόβο για το άγνωστο.

Ο Χάλλεϋ συζητούσε συχνά τα προβλήματα της φυσικής των μαθηματικών και της αστρονομίας με τον Νεύτωνα: Ο Νεύτων ιδιόμορφος χαρακτήρας πολλές φορές δίσταζε να δημοσιεύσει τις εργασίες του επειδή φοβό-

ταν τη δημόσια κριτική και τις επιπτώσεις που θα προέκυπταν. Το 1684 ο Χάλλεϋ συνάντησε στο Λονδίνο τον φυσικό Χούκ με τον οποίο είχε μακρά συζήτηση γύρω από τους νόμους της κίνησης των πλανητών. Την εποχή εκείνη η κίνηση των πλανητών ήταν ένα από τα μεγαλύτερα προβλήματα της φυσικής: Ο Χούκ πρότεινε στο Χάλλεϋ να επισκεφθεί τον Νεύτωνα στο Καίμπριτζ και να ζητήσει τη γνώμη του γύρω από το ζήτημα αυτό. Πράγματι ο Χάλλεϋ πήγε στο Καίμπριτζ και προς μεγάλη του έκπληξη ανακάλυψε ότι ο Νεύτων είχε ήδη λύσει το πρόβλημα πριν από μερικά χρόνια αλλά δίσταζε να δημοσιεύσει τις ανακαλύψεις του. Ο Χάλλεϋ παρότρυνε τον Νεύτωνα να δημοσιεύσει αμέσως τους νόμους της μηχανικής που διατύπωσε και μάλιστα τον βοήθησε όσο ήταν δυνατόν: Η παρότρυνση του Χάλλεϋ προς τον Νεύτωνα να δημοσιεύσει τις εργασίες του ήταν ίσως μια από τις μεγαλύτερες συνεισφορές του στην επιστήμη: Έτσι γεννήθηκε η κλασσική μηχανική και μαζί με αυτήν οι νεώτερες επιστήμες όπως τις γνωρίζουμε σήμερα:

Παράξενες ιστορίες έχουν ακούσει οι άνθρωποι σχετικά με τον άθωο και άκακο κομήτη του Χάλλεϋ. Το ζήτημα αυτό ξεκινά από τις πρώτες ημέρες της εποχής της αναγέννησης στην Ευρώπη όταν οι πρώτοι επιστήμονες προσπαθούν να ερμηνεύσουν τον παράξενο κόσμο των ουράνιων σωμάτων και οι πρώτες επιστήμες προσπαθούν να χερσηφτηθούν από την επιρροή και την αυθεντία της εκκλησίας:

Όπως είναι γνωστό την πνευματική λάμψη του Αρχαίου Κόσμου την διαδέχθηκε η μακρά νύχτα του Μεσαίωνα. Ο δρόμος των επιστημόνων και των φιλοσόφων για την ανακάλυψη της αλήθειας δεν ήταν εύκολος. Ο Ρότζερ Μπέικον (1280 - 1349) διακήρυξε την αξία του πειράματος και της λογικής κρίσης για την σωστή γνώση του κόσμου. Πλήρωσε τις αντιλήψεις

του με 14 χρόνια φυλακή, αλλά το έργο του το συνέχισαν και το ανέπτυξαν ο Όουκαμ, ο Μπουρινιάν, οι Νομιναλιστές και πλήθος επιστήμονες και στοχαστές. Το 1543 λίγο πριν από το θάνατό του ο Κοπέρνικος τύπωσε το έργο του «Για την περιστροφή των ουρανίων σωματίων» όπου δέχεται ότι ο ήλιος είναι το κέντρο του ηλιακού συστήματος και η γη ένας απλός πλανήτης που περιστρέφεται γύρω από τον ήλιο. Σχετικά με αυτό ο Έρρυ Σάτσαμ γράφει: «Δεν μπορούμε να πλησιάσουμε το αστρονομικό έργο του Κοπέρνικου χωρίς να εντυπωσιασθούμε από την εξαιρετική αυτή εποχή. Ο Κοπέρνικος γεννήθηκε το 1473. Το 1492 στην εποχή των σπουδών του στο Πανεπιστήμιο της Κρακοβίας (Πολωνία) ο Χρυστ. Κολόμβος ανακαλύπτει την Αμερική. Το 1498 όταν ήταν στην Ιταλία ο Βάσκο ντε Γκάμα ανακαλύπτει τη θαλάσσια οδό προς τις Ινδίες. Ο Κοπέρνικος είναι αξιωματικός της εκκλησίας στο Φρόμπουργκ από το 1512 εποχή των μεγάλων ταξιδιών του Μαγγελάνου (1519 - 1522). Ο Κοπέρνικος εντυπωσιάστηκε βαθιά από τις μεγάλες αυτές ανακαλύψεις. Είναι η εποχή του Λεονάρδου Ντα Βιντσι, του Ραφαέλου, του Μικελάντζελου, του Έρασμου, του Παράκελσου, του Τόμας Μουρ». Και ο Ενγκελς αναφερόμενος στο έργο του Κ. γράφει τα εξής: «Η επαναστατική πράξη με την οποία η φυσική επιστήμη διακήρυξε την ανεξαρτησία της και που θάλεγε κανείς, αποτελούσε την επανάληψη του καμήλατος της παπικής Βούλας από τον Λούθηρο ήταν η δημοσίευση του αθάνατου έργου του Κοπέρνικου με το οποίο ο συγγραφέας έστω και δειλά και ύστερα από διαταγμούς 36 χρόνων και από το κρεβάτι μόνο του θανάτου θάλεγε κανείς πέταξε το γάντι ενάντια στο κύρος της παπικής εκκλησίας πάνω στα ζητήματα της φύσης. Από τότε χρονολογείται η χειραφέτηση της φυσικής επιστήμης από την Θεολογία. μ' όλο που η αντιδικία για το ως που φθάνει η δικαιοδοσία της καθεμίας συνεχίζεται ως τις μέρες μας».

Το 1609 ο Κέπλερ ύστερα από κοπιαστικές μελέτες 25 χρό-

νων όπου επεξεργάστηκε λεπτομερικά τις παρατηρήσεις του Δανού αστρονόμου Τύχο Μπραχέ, δημοσίευσε τους νόμους της κίνησης των πλανητών γύρω από τον ήλιο, ο Γαλιλαίος θεμελιώνει πειραματικά τις κινήσεις των σωματίων ο Νεπερ ανακαλύπτει τους λογαρίθμους και ο Χάρβεϋ την κυκλοφορία του αίματος. Ο Γκασσαντί (1592 - 1655) αναβιώνει την ατομική θεωρία του Δημοκρίτου και ο Καρτέσιος (1596 - 1650) διατυπώνει μια εξελικτική θεωρία, την θεωρία του νεφελώματος, για την δημιουργία του ηλιακού συστήματος και της γης. Χαρακτηριστικό της εποχής αυτής είναι η περιφρόνηση της αυθεντίας και η πίστη στην αξία του πειράματος. Με απλά αλλά μεγαλοφυή πειράματα, ο Γαλιλαίος ανέτρεψε την αυθεντία του Αριστοτέλη στα ζητήματα της κίνησης, και ο Χάρβεϋ διδάσκει ότι η... ανατομία και η φυσιολογία δεν μαθαίνονται από τα βιβλία με την παρατήρηση και το πείραμα.

Στους εργάτες του ορθού λόγου και της επιστήμης η παπική εκκλησία απάντησε με διωγμούς. Ήδη ο Πάπας Βονιφάτιος ο 8ος είχε απαγορεύσει την ανάσταση των νεκρών. Η Ιερά εξέταση καταδίκασε σε θάνατο τον Βεσάλιο (1514 - 1564) θεμελιωτή της ανατομίας. Και είναι γνωστή η ταπείνωση του Γαλιλαίου, που τον ανάγκασαν στα εβδομήντα του χρόνια να αποκηρύξει την αίρεση της κίνησης της γης:

Καθολικοί και διαμαρτυρούμενοι δεν υστέρησαν σε αμάθεια και αγριότητα απέναντι στους στοχαστές του ορθού λόγου. Οι καθολικοί έκαψαν στη Ρώμη το Τζορντάνο Μπρούνο για τις φιλοσοφικές δοξασίες του. Αλλά και ο Καλβίνος στην Γενεύη έκαψε στην πυρά τον Μικέλ Σερβέ την ώρα που προχωρούσε να ανακαλύψει την κυκλοφορία του αίματος. Ταυτόχρονα οι δυνάστες του ορθού λόγου δημιούργησαν κλίμα φόβου στους επιστήμονες, απειλούσαν με αφορισμούς και δεισιδαιμονίες αυτούς που ασχολούνταν με την αστρονομία και τη φυσική. Έτσι η αντιδικία, συνοδευόμενη από την αμάθεια,

φτάνει ως τις μέρες μας. Ο κομήτης λοιπόν του Χάλλεϋ συνδέθηκε με κάθε είδους δεισιδαιμονίες, φαντασιοπληξίες, μαγίες κ.λπ. Πλανόδιοι μάγοι, αστρολόγοι, κομπογιανήτες του πνεύματος και του ορθού λόγου συναγωνιάθηκαν στη διαστρέβλωση των πορισμάτων της Φυσικής, της Αστρονομίας, της ανατομίας, της φυσιολογίας και των επιστημών γενικότερα σκορπίζοντας τον φόβο στους ανθρώπους για τα φαινόμενα της φύσης και προκαλώντας ζημιά στην ανάπτυξη της επιστήμης και κατ' επέκταση της κοινωνίας. Η κατάσταση αυτή, σε μικρότερο βέβαια βαθμό και κατά διαφόρους τρόπους, συνεχίζεται και σήμερα ακόμα, και είναι γνωστό τη σύγχυση που προκάλεσε στον κόσμο το «νερό» του Καματερού και τα οράματα της «αγίας» Αθηνά.

Ο Νεύτων και ο Χάλλεϋ προσδιορίζοντας με ακρίβεια τους νόμους της κίνησης των πλανητών και των κομητών προσέφεραν τεράστιες υπηρεσίες στην ανθρωπότητα, άνοιξαν νέους ορίζοντες στις επιστήμες και μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ουσιαστικά η εξερεύνηση του διαστήματος αρχίζει με τον Γαλιλαίο τον Κέπλερ, τον Νεύτων και τον Χάλλεϋ. Όπως λοιπόν η γη χρειάζεται ένα χρόνο ακριβώς και ο πλανήτης Δίας δώδεκα χρόνια για να περιστραφούν γύρω από τον ήλιο ο κομήτης του Χάλλεϋ χρειάζεται 76 χρόνια για μία πλήρη περιστροφή, διότι η ακτίνα της τροχιάς του γύρω από τον ήλιο είναι πολύ πιο μεγάλη από αυτήν της γης και του Δία. Κατά συνέπεια δεν υπάρχει τίποτα το μυστηριώδες σχετικά με τον Κομήτη.

Ο Χάλλεϋ γεννήθηκε στις 9 Νοεμβρίου 1656 κοντά στο Λονδίνο. Ο πατέρας του αναγνώρισε από πολύ νωρίς τις εξαιρετικές πνευματικές ικανότητες του νεαρού Εντμοντ και του αγόρασε κάθε είδους επιστημονικά βιβλία και αστρονομικά όργανα για να παρατηρεί τα ουράνια σώματα. Όταν ήταν ακόμα φοιτητής στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης δημοσίευσε την πρώτη

Συνέχεια στη σελίδα 182

Μια νέα μέθοδος προστασίας των καλλιεργειών από τους παγετούς

Έρευνα που έγινε πάνω σε διάφορες καλλιέργειες, έδωσε καινούργια αποτελέσματα σχετικά με το σχηματισμό παγοκρυστάλλων στα φυτό και την προστασία τους από τον παγετό. Τα αποτελέσματα αυτά εισάγουν νέες μεθόδους για την προστασία από παγετούς.

Η μελέτη που αναπτύσσεται πιο κάτω έχει σαν σκοπό την παρουσίαση μιας νέας μεθόδου προστασίας των καλλιεργειών από τον παγετό. Το θέμα αυτό παρουσιάζει επικαιρότητα, αν λάβει κανείς υπόψη του τις τεράστιες δαπάνες, στις οποίες υποβάλλεται το κράτος, προκειμένου να προστατευθούν οι καλλιέργειες από παγετοπληξία.

Πώς προκαλείται παγετοπληξία στο φυτό

Ζημιά παγετού προκαλείται όταν παγοκρυστάλλοι διεισδύουν μέσα στο φυτό ιστό. Οι παγοκρυστάλλοι καταστρέφουν τον ιστό, καθώς σχηματίζονται στους ένδο- και μεσοκτυπίους χώρους. Απαξ και σχηματιστούν παγοκρυστάλλοι στην επιφάνεια του φυτού ο πάγος εξαπλώνεται και μέσα στους φυτό ιστούς. Η εναισθησία των φυτών στον παγετό εξαρτάται τουλάχιστον μερικά, από την ικανότητά τους να περιορίζουν το σχηματισμό παγοκρυστάλλων μέσα στους ιστούς τους. Τα εναισθητά σε παγετό φυτό χαρακτηρίζονται ακριβώς από την εξαπλώση του πάγου μέσα στους ιστούς τους και να τον κρατούν έξω από τα κύτταρά τους¹.

Όταν αναφερόμαστε σε προστασία από παγετό συνήθως εννοούμε προστασία εναισθητών ιστών κατά τη διάρκεια σύντομων περιόδων ψύχους και σε θερμοκρασίες από -3°C έως -9°C . Ενδιαφέρον παρουσιάζουν από οικονομικής πλευράς οι ανειδίκευτες καλλιέργειες με τους εναισθητους σε παγετούς ιστούς. Τομάτες, σέλινα, φασόλια και πατάτες αποτελούν παραδείγματα τέτοιων εναισθητών καλλιεργειών. Επίσης προσβλήματα παγετών δημιουργούνται σε καλλιέργειες που εκφύουν τα εναισθητά νεαρά φύλλα, οφθαλμούς, άνθη και

καρπούς κατά τη διάρκεια της περιόδου υψηλού κινδύνου παγετού. Παραδείγματα τέτοιων καλλιεργειών είναι οι αμυγδαλιές, οι φράουλες, τα αμπέλια, οι ροδακινιές και τα εσπεριδοειδή.

Η σκληροανθεκτικότητα των φυτών σε παγετούς είναι μια άλλη περίπτωση, καθώς δεν υπάρχουν τεχνικές προστασίας σε παγετό που να μπορούν να προφυλάξουν τα εν-

του
Χρ. Σ. Παπαδόπουλου,
γεωπόνου
της Κ.-Ν. Ευθυμιάδη ΑΒΕΕ

αισθητά φυτό κατά τη διάρκεια εκτεταμένων περιόδων υπερβολικού ψύχους. Αν και οι νέες τεχνικές επεκτείνουν το θερμοκρασιακό εύρος προστασίας από παγετούς, έχουν ακόμη και αυτές όρια, κάτω από τα οποία γίνονται λιγότερο αποτελεσματικές.

Παρότι θεωρούμε ότι το νερό παγώνει κάτω από τους 0°C , απεσταγμένο νερό μπορεί εύκολα να ψυχθεί μέχρι τους -10°C . Το φαινόμενο αυτό είναι γνωστό σαν υπερψύξη (SUPERCOOLING). Πειράματα απέδειξαν ότι οι φυτοί ιστοί μπορούν και αυτοί να υπερψυχθούν και να διατηρήσουν τον κυτταρικό τους χυμό σε υγρή φάση, σε θερμοκρασίες μέχρι -5°C ως -7°C . Ο κυτταρικός χυμός παγώνει σε ηπιότερες θερμοκρασίες, μόνο εφόσον υπάρχουν εξωγενείς καταλύτες που ενεργοποιούν το σχηματισμό πάγου. Εξαιτίας των καταλυτών αυτών ο σχηματισμός πάγου αρχίζει συνήθως στους -1°C .

Μηχανισμοί σχηματισμού πάγου

Παγοκρυστάλλοι σχηματίζονται με μια διαδικασία γνωστή σαν παγοπύρωση (ICE NUCLEATION). Συνήθως ένα μικροσκοπικό σωματίδιο από κάποιο υλικό δρα σαν καταλύτης (επιταχυντής) και διεγείρει το σχηματισμό ενός μικρού παγοκρυστάλλου που στη συ-

νέχεια εξαπλώνεται. Κάθε υλικό που μπορεί να δράσει σαν καταλύτης ονομάζεται παγοπυροποιητικός παράγοντας (ICE NUCLEATION ACTIVITY). Στο εύρος των θερμοκρασιών όπου συμβαίνουν οι περισσότερες ζημιές παγετού, παγοπυροποιητικοί παράγοντες πρέπει να είναι παρόντες, προκειμένου να δημιουργηθεί πάγος.

Φυτικές επιφάνειες και τεμαχίδια φυτικού ιστού έχουν πολύ μικρή παγοπυροποιητική ικανότητα (ICE NUCLEATION ACTIVITY). Εξάλλου τα περισσότερα οργανικά και ανόργανα σωματίδια, όπως για παράδειγμα η σκόνη, μπορούν να δράσουν σαν παγοπύρες (ICE NUCLEATION) μόνο σε θερμοκρασίες κάτω των -10°C . Οι παγοπυροποιητικοί παράγοντες που ενεργοποιούν το σχηματισμό πάγου στα φυτό ανακαλύφθηκαν μόλις τα τελευταία χρόνια.

Έρευνα, ανακάλυψη των παγοπυροποιητικών (INA)* βακτηρίων

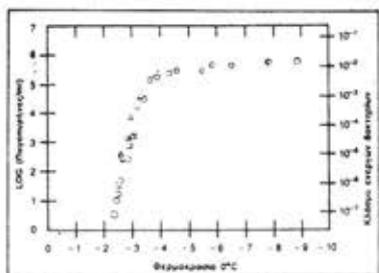
Οι ερευνητές δοκίμασαν ότι τρία είδη βακτηρίων, το PSEUDOMONAS SYRINGAE, το PSEUDOMONAS FLUORESCENS και το ERWINIA HERBICOLA δρουν σαν παγοπύρες. Αντά τα τρία βακτήρια είναι πάρα πολύ διαδομένα και αναπτύσσονται μη παραιοτικά στα περισσότερα είδη φυτών (εικ. 1). Αυτοί οι μικροοργανισμοί σαν παγοπύρες έχουν την ικανότητα να ενεργοποιούν το σχηματισμό πάγου με όλες τις διασφρασσές συνέπειες για το φυτό.

Στα σχετικά πειράματα, τα φυτό που φέρουν τα βακτήρια εκπύονται με απεσταγμένο νερό και τα δείγματα του νερού αυτού ψύχονται, προκειμένου να μετρηθεί η παγοπυροποιητική ικανότητα των βακτηρίων που εμπειρεύονται στα δείγματα αυτά. Τα τρία αυτά είδη βακτηρίων είναι ισχυρός παγοπυροποιητικός παράγοντας και η ικανότητά τους για παγοπύρωση

* INA bacteria: ice nucleation active bacteria

Εκ. 1: Ηλεκτρονική μικροφωτογραφία του *Pseudomonas syringae* μεγενθυμένη 3.000 φορές. Είναι το υπ' αριθμόν ένα παγοπυρηνοποιητικό βακτήριο. Είναι γνωστό σαν το παθογόνο που προκαλεί βακτηριώσεις σε οπωροφόρα, Ειβά, τομάτες και φασόλια. Άλλα παγοπυρηνοποιητικά βακτήρια είναι το *Pseudomonas fluorescens* και το *Erwinia herbicola*.

Εικ. 2: Παγοπυρηνοποιητική ικανότητα του *Pseudomonas syringae*, του περισσότερο ενεργού παγοπυρηνοποιητικού βακτηρίου. Η κάθετη κλίμακα παριστάνει την παγοπυρηνοποιητική ικανότητα των βακτηρίων. Κάθε διαβάθμιση της κλίμακας αντιπροσωπεύει δεκαπλάσια αύξηση του αριθμού των παγοπυρηνοποιητικών βακτηρίων. Κάθε αριθμός στην κλίμακα εκφράζει τον αριθμό των μηδενικών που θα πρέπει κανείς να τοποθετήσει μετά τη μονάδα (1). Επομένως το 1 της λογαριθμικής κλίμακας παριστάνει αριθμό βακτηρίων ίσο με το 10, το 2 παριστάνει 100 βακτήρια, το 6 παριστάνει 1.000.000, κ.ο.κ. - Δασκευή από τους Lindow et al., 1978.

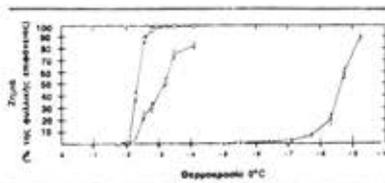
ανξάνεται και ισχυροποιείται καθώς οι θερμοκρασίες πέφτουν (εικ. 2)⁴.

Για παράδειγμα, δέκα παγοπυρήνες ενεργοποιούνται στους $-2,3^{\circ}\text{C}$, ενώ στους $-2,9^{\circ}\text{C}$ ο αριθμός των ενεργών παγοπυρήνων φτάνει τους 10.000.

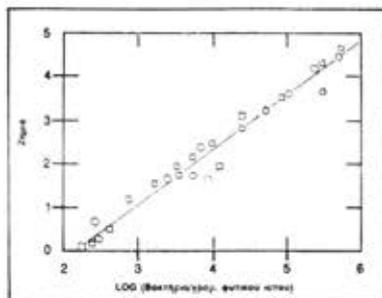
Η σχέση μεταξύ των παγοπυρηνοποιητικών βακτηρίων και της έντασης της ζημιάς

Σε αυτό το είδος πειράματος,

δείγματα φύλλων με βακτηρία και φύλλων χωρίς βακτηρία υποβάλλονται σε διαδοχικά χαμηλότερες θερμοκρασίες και μετράται η ζημιά από παγετό (εικ. 3). Στα φυτά χωρίς βακτηρία η ζημιά παγε-

Εικ. 3: Ζημιά στα φύλλα καλαμποκιού εκφρασμένη σε εκατοστιαία φυλλική επιφάνεια (κάθετος άξονας). Φυτάρια καλαμποκιού ψεκάστηκαν με $1,5 \times 10^5$ βακτηρία/φυτό (0) ή με $1,5 \times 10^5$ βακτηρία/φυτό (Δ) ή με αποστειρωμένο νερό (μάρτυρες) - Δασκευή από τους Lindow et al., 1978.

Εικ. 4: Ζημιά από παγετό (κάθετος άξονας) σε σχέση με τον αριθμό των παγοπυρηνοποιητικών βακτηρίων ανά γραμμάριο φυτικού ιστού (οριζόντιος άξονας) - Δασκευή από τους Lindow et al., 1978.

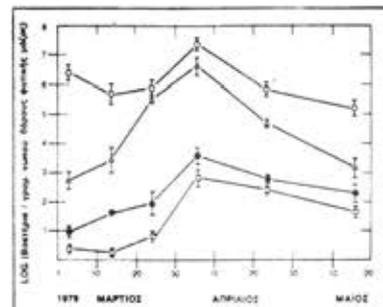
τού αρχίζει να εμφανίζεται σε πολύ χαμηλότερες θερμοκρασίες. Σύγκριση των εικόνων 2 και 3 δείχνει ότι σε φύλλα που φέρουν βακτηρία η μεγαλύτερη ζημιά παρατηρείται στο μικρό εκείνο θερμοκρασιακό εύρος όπου η παγοπυρηνοποιητική ικανότητα ανξάνεται πολύ γρήγορα, δηλαδή γύρω στους $-2,2^{\circ}\text{C}$ με $-3,8^{\circ}\text{C}$. Στην πραγματικότητα η ζημιά είναι ανάλογη του αριθμού των παγοπυρηνοποιητικών βακτηρίων. Ο δεκαπλάσιος αριθμός των βακτηρίων ανξάνει τη ζημιά παγετού κατά μια μονάδα (εικ. 4)⁴. Παρόμοια αποτελέσματα βρέθηκαν και σε πειράματα φυτών μεγάλης καλλιέργειας και οπωροφόρων δέντρων (π.χ. καλαμπόκι, αμυγδαλιά).

Τα συμπεράσματα είναι σαφή.

Αντά τα τρία είδη παγοπυρηνοποιητικών βακτηρίων είναι υπεύθυνα για ζημιές παγετού στο εύρος των θερμοκρασιών που προαναφέρθηκαν. Στην πραγματικότητα οι ερευνητές συμπεράναν ότι 95% ο, ή πιθανόν όλοι οι παγοπυρήνες που σχηματίζονται πάνω από -5°C καταλύονται από βακτηρία⁴. Ο σχηματισμός πάγων είναι αναπόφευκτος εφόσον οι καλλιέργειες δεν προστατευθούν.

Έλεγχος των παγοπυρηνοποιητικών βακτηρίων με ΚΟΣΑΪΤ

Όπως προαναφέρθηκε τα παγοπυρηνοποιητικά βακτηρία είναι πολύ διαδομένα, καθώς απαντώνται στα περισσότερα είδη φυτών. Ειδικότερα είναι παρόντα σε τεράστιους αριθμούς κατά τη διάρκεια της επικίνδυνης για παγετούς περιόδου. Οι επιστήμονες υπολόγισαν τον αριθμό των βακτηριακών κυττάρων που απαντώνται ανά γραμμάριο φυτικού ιστού αμυγδαλιάς (εικ. 5)⁵. Πριν από την έκπτυξη των οφθαλμών ο πληθυσμός κυμαί-

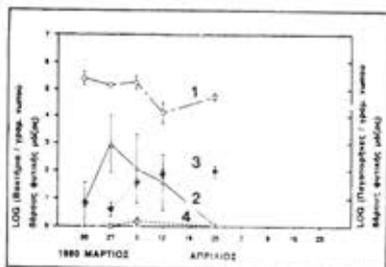
Εικ. 5: Συνολικός αριθμός βακτηρίων (0) και παγοπυρηνοποιητικών βακτηρίων (Δ) στα φύλλα, στους κλαδίσκους, στους οφθαλμούς, στα άνθη και στους καρπούς αμυγδαλιάς κατά τη διάρκεια της βλαστικής περιόδου. Αριθμός παγοπυρήνων που σχηματίστηκαν από παγοπυρηνοποιητικά βακτήρια στην αμυγδαλιά στους -5°C (□) και στους -9°C (●) - Δασκευή από τους Lindow και Connel, 1984.

νονταν από 100 μέχρι 1.000 κύτταρα ανά γραμμάριο φυτικής μάζας. Μέχρι τις 15 Απριλίου 1979 (Καλιφόρνια - ΗΠΑ) ο πληθυσμός των παγοπυρηνοποιητικών βακτηρίων πλησίαζε τα 10 εκατομμύρια, ενώ ο ολικός βακτηριακός πληθυσμός ήταν πάνω από 21 εκατομμύρια. Παρόμοιες πληθυσμιακές

τώσεις παρατηρήθηκαν και σε άλλες καλλιέργειες.

Ένας πληθυσμός παγοπυρηνοποιητικών βακτηρίων αποτελείται από υποσμάδες που η ενεργότητα της καθεμιάς σε παγοπυρηνώσεις εξαρτάται από τη θερμοκρασία. Για παράδειγμα, δείγματα από καλλιέργειες όπου δεν είχε εφαρμοστεί καμία καταπολέμηση (μάστιγες), ψύχθηκαν στους -5°C και στους -9°C και ελέγχθηκε η παγοπυρηνοποιητική ικανότητα. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στην εικόνα 5³.

Σε παρόμοια πειράματα που έγιναν σε αμυγδαλιές, το ΚΟΣΑ·Ι·Τ* και άλλες μέθοδοι προστασίας από τον παγετό συγκρίθηκαν με μάρτυρες. Για το σκοπό αυτό, διαφορετικές δειγματοληπτικές επιφάνειες ψεκάστηκαν με τις χημικές ή άλλες (π.χ. ανταγωνιστικό βακτήριο) ουσίες και κατά περιόδους πάσθηκαν δείγματα από τα δέντρα. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως, τα δείγματα εκπλύθηκαν προκειμένου ν' απομακρυνθούν τα βακτήρια. Μετά μετρήθηκαν οι βακτηριακοί πληθυσμοί και η παγοπυρηνοποιητική ικανότητα των βακτηρίων τον εκπλύματος. Η εικόνα 6 δείχνει τ' αποτελέσματα από δειγματοληπτικές επιφάνειες αμυγδαλιών που

Εικ. 6: Συνολικός αριθμός βακτηρίων (0) και πληθυσμός παγοπυρηνοποιητικών βακτηρίων (Δ) στην αμυγδαλιά. Παγοπυρ2νες ενεργοί στους -5°C (□) και στους -9°C (●). Δασκευή από τους Lindow και Connel, 1984.

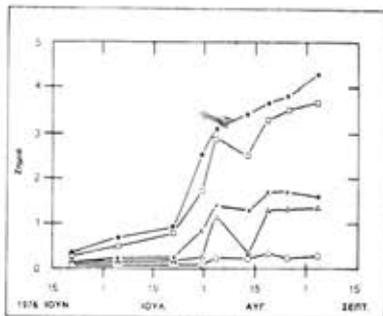
ψεκάστηκε με ΚΟΣΑ·Ι·Τ. Η γραμμή (1) δείχνει τον ολικό βακτηριακό πληθυσμό, η επόμενη (2) τον πληθυσμό των παγοπυρηνοποιητικών βακτηρίων, η τρίτη γραμμή (3) παρουσιάζει τον αριθμό των

* ΚΟΣΑ·Ι·Τ 101: Προϊόν της Εταιρείας GRIFFIN INTERNATIONAL CORPORATION - Η.Π.Α.

βακτηρίων που είναι ενεργά στους -9°C , ενώ η τέταρτη γραμμή (4) στους -5°C . Συγκρίνεται τ' αποτελέσματα που παρουσιάζονται στην εικόνα 5 (μάστιγες) και στην εικόνα 6 (ΚΟΣΑ·Ι·Τ): Στους -5°C ο αριθμός των ενεργών παγοπυρηνοποιητικών μετά από ψεκασμό με ΚΟΣΑ·Ι·Τ δεν είναι είναι ποτέ μεγαλύτερος του δυο ή τρία. Αυτό σε σύγκριση με τις χιλιάδες των παγοπυρηνοποιητικών που είναι ενεργοί στην αντίστοιχη θερμοκρασία, στους μάστιγες (εικ. 5). Όταν η θερμοκρασία πέφτει ακόμα χαμηλότερα, για παράδειγμα στους -9°C , η παγοπυρηνοποιητική ικανότητα αυξάνεται σε επίπεδα τέτοια που μπορεί να προκαλέσει ζημιά παγετού. Αυτό αποδεικνύει ότι οι νέες μέθοδοι για την προστασία από παγετό έχουν επίσης όρια.

Σύγκριση ΚΟΣΑ·Ι·Τ και άλλων μεθόδων για την προστασία από παγετό

Μεταξύ των άλλων μεθόδων που δοκιμάστηκαν ήταν βακτηριοκτόνα - αντιβιοτικά και ουσίες γνωστές

Εικ. 7: Ζημιά παγετού στο καλαμπόκι: μάρτυρες (□), πειραματικό βακτηριοκτόνο (●), Στρεπτομυκίνη (Δ), ανταγων. βακτήρια (X), και Κοσάιτ (0). Το μέγεθος της ζημιάς απεικονίζεται στον κάθετο άξονα σε συνάρτηση με την εποχή του χρόνου (οριζόντιος άξονας). Δασκευή από τους Lindow et al., 1978.

σαν «αναστολείς». Οι αναστολείς δεν σκοτώνουν τα βακτήρια, αλλά βασικά εμποδίζουν την παγοπυρηνοποιητική τους ικανότητα για ένα μικρό χρονικό διάστημα.

Επίσης δοκιμάστηκε βιολογικός έλεγχος. Για το σκοπό αυτό αδρανείς φυλές παγοπυρηνοποιητικών βακτηρίων καλλιιεργήθηκαν και ψε

κάστηκαν πάνω στα δέντρα. Αυτά τα γνωστά σαν «ανταγωνιστικά» βακτήρια μειώναν τον πληθυσμό των παγοπυρηνοποιητικών βακτηρίων, λόγω ανταγωνισμού για τροφή, νερό, χώρο κλπ. πάνω στο φύλλο.

Η αποτελεσματικότητα των μεθόδων αυτών διαφέρει. Μια απευθείας σύγκριση έγινε σε πειράματα στο καλαμπόκι. Στο πείραμα αυτό τα φυτά δέχτηκαν τέσσερις επεμβάσεις, δηλ. μ' ένα πειραματικό βακτηριοκτόνο, με στρεπτομυκίνη, με ανταγωνιστικά βακτήρια και με ΚΟΣΑ·Ι·Τ. Υπήρχε επίσης ένας μάρτυρας, όπου δεν έγινε καμία επέμβαση (εικ. 7). Κατά περιόδους πάσθηκαν δείγματα φύλλων από κάθε επέμβαση και ψύχθηκαν σε θερμοκρασίες -5°C και -9°C . Μετά εκτιμήθηκε ο βαθμός ζημιάς από παγετό⁴. Όπως είναι προφανές το ΚΟΣΑ·Ι·Τ ήταν το πιο αποτελεσματικό στη μείωση της ζημιάς από παγετό. Τα ανταγωνιστικά βακτήρια και το αντιβιοτικό στρεπτομυκίνη ήταν λιγότερο αποτελεσματικά, ενώ το πειραματικό βακτηριοκτόνο αύξησε τον αριθμό των παγοπυρηνοποιητικών βακτηρίων.

Άλλα πειράματα έδωσαν ενδιαφέροντος πληροφορίες: Υπάρχουν ισχυρές ενδείξεις ότι νεκρά βακτήρια μπορούν να διατηρήσουν την παγοπυρηνοποιητική τους ικανότητα. Επομένως μετά από ένα ψεκασμό μεσολαβεί μια περίοδος (πιθανόν 24-48 ώρες), κατά την οποία διατηρείται η παγοπυρηνοποιητική ικανότητα, ακόμη και αν τα βακτήρια είναι νεκρά.

Συγκριτικά με το ΚΟΣΑ·Ι·Τ οι παραδοσιακές μέθοδοι προστασίας από παγετό, όπως:

- Καλλιιεργητικές πρακτικές
 - Θερμαντικές σόμπες
 - Ανεμομύχιες
 - Συστήματα καταιονισμού
 - Μηχανήματα παραγωγής νέφους
 - Μονοειδικά καλύμματα
 - Αφρός
 - Ελικόπτερα και λικοφόρα αεροπλάνα
 - Άρδευση
- είναι οι περισσότερο δαπανηρές.

Είναι προφανές ότι όλες αυτές οι μέθοδοι βασίζονται στον έλεγχο της θερμοκρασίας του αέρα γύρω

από το φυτό. Το αντικείμενο της καθεμιάς απ' αυτές είναι το να διατηρήσει τον αέρα σε μια θερμοκρασία μεγαλύτερη εκείνης, στην οποία σχηματίζονται παγοκρύσταλλοι. Κάτι τέτοιο είναι δύσκολο, για τί, όπως δείχνουν οι μελέτες, παγοπρήνωση συχνά συμβαίνει σε ήπιες θερμοκρασίες κοντά στους -1°C . Καθώς οι θερμοκρασίες κινούνται προς τους -6°C , είτε οι δυνατότητες των μεθόδων αυτών ξεπερνούνται ή απαιτείται η προσφορά περισσότερης ενέργειας. Η κατανάλωση ενέργειας είναι ασηχητικός παράγοντας σε αρχειές από αυτές τις μεθόδους, καθώς απαιτείται σε μεγάλες ποσότητες και επομένως έχει μεγαλύτερο κόστος. Μερικές από τις μεθόδους αυτές απαιτούν εξειδικευμένο και πολυδάπανο εξοπλισμό που σπάνια χρησιμοποιείται. Ενώ αυτές οι μέθοδοι αρχίζουν τώρα ν' αντικαθίστανται ή υποβοηθούνται από νέες μεθόδους, έχουν πάντα το πλεονέκτημα της διατήρησης μιας υψηλότερης θερμοκρασίας γύρω από τα φτιά. Εφόσον η παγοπρηνοποιητική ικανότητα μειώνεται σε υψηλότερες θερμοκρασίες, τ' αποτελέσματα από την εφαρμογή του ΚΟΣΑ·Ι·Τ και από τις περισσότερες παραδοσιακές μεθόδους μπορεί να είναι προσθετικά. Η μεγάλη διαφορά τους είναι η χαμηλότερη τιμή του ΚΟΣΑ·Ι·Τ.

Σύγκριση του ΚΟΣΑ·Ι·Τ με άλλες μεθόδους

Οι αναστολές υπόζονται να προσφέρουν προστασία εφόσον εφαρμοστούν μια μέρα πριν τον παγετό. Επί του παρόντος πάντως έχουν μειονεκτήματα. Οι περισσότερες από τις χημικές ουσίες που δρουν σαν αναστολές παγοπρήνωσης είναι φτωχικές. Η αποτελεσματικότητά τους είναι βραχεία, ενώ έχουν το μειονέκτημα της δαπάνης για χημικές ουσίες και για εφαρμογές έξω από το συνθησιακό πρόγραμμα ψεκασμού.

Τ' αντιβιοτικά είναι πραγματικά αποτελεσματικά, όπως έχουν δείξει τα πειράματα, αλλά όμως έχουν ανεπιθύμητες παρενέργειες και υψηλό κόστος. Επιπλέον χρήση αντιβιοτικών οδηγεί σε επιλογή και ανάπτυξη ανθεκτικών βακτηριακών στελεχών. Τέλος οι περιβαλλοντολόγοι είναι εναντίον της χρήσης αντιβιοτικών.

Τα ανταγωνιστικά βακτήρια υπόσχονται, αλλά θα περάσει αρκετός καιρός πριν η χρήση τους να είναι οικονομικά εφικτή. Μερικές ανταγωνιστικές φυλές πραγματικά μειώνουν τον πληθυσμό των παγοπρηνοποιητικών βακτηρίων. Δοκιμές για περισσότερο αποτελεσματικές φυλές ανταγωνιστικών βακτηρίων αδρανοποιημένων με μεθόδους τη γενετικής μηχανικής, έχουν προσωρινά σταματήσει. Εκφράζονται όμως πολλές επιφυλάξεις για την επίδραση που θα έχει στο περιβάλλον μια απεικονισμένη σε μεγάλη κλίμακα τέτοιων βακτηρίων.

Το ΚΟΣΑ·Ι·Τ και η εφαρμογή του στην αντιπαγετική προστασία

Μέχρι τώρα πειράματα στο εργαστήριο και στον αγρό έδειξαν ότι το ΚΟΣΑ·Ι·Τ είναι η πιο αποτελεσματική μέθοδος ελέγχου των παγοπρηνοποιητικών βακτηρίων. Στην πραγματικότητα, το ΚΟΣΑ·Ι·Τ είναι το μόνο εγκεκριμένο γεωργικό φάρμακο στις Η.Π.Α. για προστασία από παγετό.

Το ΚΟΣΑ·Ι·Τ είναι η απλούστερη μέθοδος προστασίας. Εφαρμογή του στις ενδεικνυόμενες για κάθε καλλιέργεια δόσεις, προσφέρει αντιπαγετική προστασία χωρίς

επιπλέον δαπάνη. Ακόμη το ΚΟΣΑ·Ι·Τ δεν απαιτεί πρόσθετα μηχανήματα εφαρμογής.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ την Δρ. Ελένη Κωνσταντινίδου, λίκουρο καθηγήτρια του Γεωπονικού Τμήματος της Σχολής Γεωτεχνικών Επιστημών του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, για τη συμβολή της στη συγγραφή της μελέτης αυτής.

Βιβλιογραφία

1. Steven E. Lindow, «Methods of Preventing Frost Injury Caused by Epiphytic Ice-Nucleation-Active Bacteria», Plant Disease, March 1983, pp. 327-335.
2. Christen D. Upper, «Bacteria In-cite Frost Damage», Citrus & Vegetable Magazine, October 1983, pp. 38-39.
3. I.M. Riedhart, «Use of Kocide 101 for Frost Protection», Proceedings of the Arkansas State Horticultural Society 104th Annual Meeting, November, 1983, pp. 96-97.
4. S.E. Lindow, D.C. Army, C.D. Upper, «The Role of Bacterial Ice Nuclei in Frost Injury to Sensitive Plants», Plant Cold Hardiness and Freezing Stress, Academic Press, Inc. 1978, pp. 249-263.
5. S.E. Lindow, J.H. Connell, «Reduction of Frost Injury to Almond by Control of Ice Nucleation Active Bacteria», Journal of the American Society of Horticultural Sciences 1984, pp. 48-53.

ΕΥΧΑΡΙΣΤΗΡΙΟ

Ο Σύλλογος Αποφοίτων Ναύσης «ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΜΙΧΑΗΛ Ο ΛΟΓΙΟΣ» ευχαριστεί θερμά τους αποφοίτους του έτους 1944 για την οικονομική ενίσχυση της «ΝΙΑΟΥΣΤΑΣ» με το ποσό των 3.000 δρχ. εις μνήμη του Αναστασίου Μέσκου.

Η συνέχεια της σειράς των άρθρων του Ν. Σπάρτη «Τότι και Τώρα» αναβάλλεται για το επόμενο τεύχος

Η συνέχεια των περιλήψεων ομιλιών και ερευνητικών εργασιών του Α' Διεθνούς Δεντροκομικού Συνεδρίου αναβάλλεται για το επόμενο τεύχος

Σύγκριση αποδόσεων 4 ποικιλιών μηλιάς σε 4 υποκείμενα

Κατά τα έτη 1979 και 1980 εγκαταστάθηκε στο Ινστιτούτο Φυλλοβόλων Δένδρων ένας πειραματικός από τέσσερες ποικιλίες μηλιάς εμβολιασμένες πάνω σε δύο ζυηρά υποκείμενα MM 104, MM 109 και δύο ημιάντα (M 7 και MM 106). Οι ποικιλίες είναι 1) IMPERIAL DOUBLE RED DELICIOUS (Ιμπεριαλ Ντούμπλε Ρεντ Ντελίτσιους) 2) GOLDEN DELICIOUS (Γκόλντεν Ντελίτσιους) 3) GRANNY SMITH (Γκράννυ Σμιθ) 4) MUTJU (Μουτσού).

Σκοπός του πειραματικού ήταν να αξιολογηθούν οι ποικιλίες και τα υποκείμενα, ως προς τις αποδόσεις και

ποικιλίες (π.χ. ΓΚΡΑΝΝΥ ΣΜΙΘ και ΣΤΑΡΚΡΙΜΣΟΝ).

2. Σημαντικό είναι και το γεγονός ότι η ποικιλία ΜΟΥΤΣΟΥ είναι κατ'εξοχήν εμπορική ποικιλία, αφού το μέσο βάρος των καρπών της κυμάνθηκε

σε όλα τα δέντρα και υποκείμενα από 310 μέχρι 340 γραμμάρια, ενώ οι άλλες υστερούσαν σημαντικά (ΓΚΟΛΝΤΕΝ ΝΤΕΛΙΤΣΙΟΥΣ 190—250 γρ., ΓΚΡΑΝΝΥ ΣΜΙΘ 180—220 γρ., ΙΜΠΕΡΙΑΛ 170—230 γρ.).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 1

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ: MM 106 (φύτευση, άνοιξη 1980)

Μέσος όρος απόδοσης σε κιλά ανά δέντρο (8 δέντρα ανά ποικιλία)

Ποικιλία	Έτος	1982	1983	1984	1985	Συν. απόδ. 4 ετ.
ΙΜΠΕΡΙΑΛ		1,97	1,50	13,60	3,78	20,85
ΓΚΟΛΝΤΕΝ		4,90	4,80	42,90	30,33	82,93
ΓΚΡΑΝΝΥ ΣΜΙΘ		0,30	2,15	8,00	11,10	21,55
ΜΟΥΤΣΟΥ		3,20	3,36	31,30	32,00	69,86

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 2

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ: M 7 (φύτευση, άνοιξη 1980)

Μέσος όρος απόδοσης σε κιλά ανά δέντρο (16 δέντρα ανά ποικιλία)

Ποικιλία	Έτος	1982	1983	1984	1985	Συν. απόδ. 4 ετ.
ΙΜΠΕΡΙΑΛ		0,27	2,32	10,94	4,82	18,35
ΓΚΟΛΝΤΕΝ		1,15	1,83	28,82	24,84	56,54
ΓΚΡΑΝΝΥ ΣΜΙΘ		1,20	2,80	14,26	10,80	29,06
ΜΟΥΤΣΟΥ		0,50	2,21	30,64	26,05	59,40

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 3

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ: MM 104 (φύτευση, άνοιξη 1979)

Μέσος όρος απόδοσης σε κιλά ανά δέντρο (8 δέντρα ανά ποικιλία)

Ποικιλία	Έτος	1982	1983	1984	1985	Συν. απόδ. 4 ετ.
ΙΜΠΕΡΙΑΛ		1,08	3,77	14,89	4,33	24,07
ΣΚΑΪΛΑΪΝ		0,08	5,98	28,09	4,47	38,62
ΓΚΡΑΝΝΥ ΣΜΙΘ		2,04	5,57	21,94	10,57	40,12
ΜΟΥΤΣΟΥ		1,14	9,57	47,94	37,30	95,95

Παρατήρηση: ΙΜΠΕΡΙΑΛ (IMPERIAL), ΣΚΑΪΛΑΪΝ (SKYLINE) είναι κλώνοι της ποικιλίας ΡΕΝΤ ΝΤΕΛΙΤΣΙΟΥΣ (RED DELICIOUS).

Π Ι Ν Α Κ Α Σ 4

ΥΠΟΚΕΙΜΕΝΟ: MM 109 (φύτευση, άνοιξη 1979)

Μέσος όρος απόδοσης σε κιλά ανά δέντρο (8 δέντρα ανά ποικιλία)

Ποικιλία	Έτος	1982	1983	1984	1985	Συν. απόδ. 4 ετ.
ΙΜΠΕΡΙΑΛ		0,50	4,16	25,85	5,18	35,69
ΓΚΟΛΝΤΕΝ		7,28	23,75	48,37	62,32	141,72
ΓΚΡΑΝΝΥ ΣΜΙΘ		2,67	7,14	28,25	13,16	51,22
ΜΟΥΤΣΟΥ		3,34	8,15	41,12	30,28	82,89

Του Ευαγ. Δημητρίου Γεωπόνου Ι.Φ.Δ.

γενικότερα η συμπεριφορά τους στο αγρόκτημα του Ι.Φ.Δ.Ν. Οι αποστάσεις φύτευσεως είναι 5×5 μ., σε ελεύθερο σχήμα, χωρίς ιδιαίτερες καλλιεργητικές φροντίδες. Δεν χρησιμοποιήθηκε φρέζα, παρά μόνο στο πρώτο χρόνο της φύτευσης. Τα δέντρα καρποφόρησαν από το 1982 και κάθε χρόνο μετριούνταν ο αριθμός των καρπών και το βάρος τους ανά δέντρο.

Τα συμπεράσματα που προκύπτουν, στα πρώτα τέσσερα χρόνια καρποφορίας, είναι αξιολογικά (βλέπε Πίνακες 1—4).

1. Σε όλα τα υποκείμενα προηγούνται σταθερά σε απόδοση οι ποικιλίες ΜΟΥΤΣΟΥ και ΓΚΟΛΝΤΕΝ ΝΤΕΛΙΤΣΙΟΥΣ, ακολουθεί η ΓΚΡΑΝΝΥ ΣΜΙΘ και τελευταία είναι η ΙΜΠΕΡΙΑΛ. Αυτό δείχνει ότι η ποικιλία ΜΟΥΤΣΟΥ είναι παραγωγική ποικιλία, γι' αυτό και οι παραγωγοί πρέπει να αποβάλλουν την εντύπωση ότι η ΜΟΥΤΣΟΥ «δεν καρπίζει», αλλά να προσέχουν κυρίως στην επιλογή καταλλήλων επικοινωνιών, επειδή η ποικιλία αυτή είναι τριπλοειδής και θα πρέπει να υπάρχουν στον επωρώνα τουλάχιστον δύο ακόμα

Η ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑ ΤΗΣ ΡΟΔΑΚΙΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

(1) Σημ. «Νιόουσσας»: Η εργασία ανακοινώθηκε στο διεθνές συνέδριο Ροδακινιάς που πραγματοποιήθηκε στην Ιταλία από 9 έως 14 Ιουλίου 1984.

Η εντατική-εμπορική καλλιέργεια της ροδακινιάς στη χώρα μας άρχισε την πρώτη δεκαετία, μετά τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο.

Αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε εντυπωσιακά την δεκαετία του 1960. Από τότε η ανάπτυξη και η εξέλιξη της συνεχίζεται. Ο προσανατολισμός και η κατεύθυνση της καλλιέργειας, μετά την διάδοση και επέκταση των επιτραπέζιων ποικιλιών, μετατοπίστηκε στα συμπύρνα ροδάκινα και σε μικρότερη έκταση στα νεκταρίνια.

Παρά τα προβλήματα που αντιμετωπίζει η ροδακινοκαλλιέργειά μας, βρίσκεται σε δυναμική κατάσταση και σε συνεχή εξέλιξη και ανανέωση.

1. Επιτραπέζιες ποικιλίες

Η ροδακινιά στην Ελλάδα έχει παράδοση πολλών χρόνων. Τοπικές ποικιλίες συναντούμε σε πολλές περιοχές της χώρας. Οι πρώτοι συστηματικοί σπυρώνες με ροδακινιές φυτεύθηκαν το 1927 στη περιοχή της Νιούσσας με τις ποικιλίες: Elberta, Mayflower και Admiral. Την δεκαετία του 1950 εισήχθησαν οι ποικιλίες: Golden Jubilee, Contoni, Jerseyland και J.H. Hale. Η σπουδαιότερη όμως περίοδος στην εξέλιξη και στην ανάπτυξη της καλλιέργειας είναι η δεκαετία του 1960. Την περίοδο αυτή εισήχθησαν οι ποικιλίες: Springcrest, Cardinal, Dixired, Sunhaven, Redhaven, Fairhaven και Redglobe. Την δεκαετία του 1970 πραγματοποιήθηκε μια περιορισμένη ανανέωση της καλλιέργειας με τις ποικιλίες: Springcrest, Suncrest, Blake και Honey Dew Hale. Συγχρόνως περιορίστηκαν άλλες ποικιλίες όπως η Golden Jubilee και η Jerseyland. Η ανανέωση της καλλιέργειας είναι σε συνεχή εξέλιξη, χωρίς στις καινούργιες αειόλογες ποικιλίες ροδακινιών.

2. Ποικιλίες για τη βιομηχανία

Εισήχθησαν για πρώτη φορά στην Ελλάδα το έτος 1963, από την Καλιφόρνια. Η διάδοσή τους άρχισε το

Κλάδεμα ροδακινιάς με πνευματικά ψαλίδια

1966—67 με τις ποικιλίες: Fortuna, Dixon, Carolyn και Halford, όμως με κάποιες επιφυλάξεις από τους παραγωγούς. Τα επόμενα χρόνια φυτεύθηκαν οι ποικιλίες: Loadel, Vivian, Andrews και Clam.

Την δεκαετία του 1970 οι παραγω-

Του
Βασ. Κουκουγιάννη
Γεωπόνου δενδροκομίας
Δ/νση Γεωργίας Ν. Ημαθίας, Βέροια.

γοί φύτευσαν αειόλογες εκτάσεις με συμπύρνα ροδάκινα διότι:

— Οι γεωργικές βιομηχανίες ζητούσαν συμπύρνα ροδάκινα, ενώ η ποικιλία Elberta δεν ήταν πια επιθυμητή.

— Έχουν καθορισμένες τιμές διάθεσης και

— Σε σύγκριση με τα επιτραπέζια ροδάκινα έχουν μεγαλύτερη στρεμματική απόδοση και μικρότερο κόστος.

3. Νεκταρίνια

Η συστηματική καλλιέργεια και η διάδοση των νεκταρινιών άρχισε το 1971—72 με ποικιλίες που εισήχθησαν από την Καλιφόρνια. Τοπικές ποικιλίες υπήρχαν στη χώρα μας, όμως για την καλλιέργεια - διάδοσή τους δεν είχε δοθεί καμία σημασία. Οι παραγωγοί τα πρώτα χρόνια της διάδοσης προτιμούσαν περισσότερο τις ποικιλίες με μεγάλο μέγεθος όπως η Stark Redgold.

Από τη μελέτη του πίνακα είναι εύκολο να διαπιστώσουμε, ότι έχουμε μια αειόλογη αύξηση της παραγωγής στα επιτραπέζια ροδάκινα μέχρι το 1980, στη συνέχεια παραμένει σχεδόν σταθερή, ενώ η παραγωγή των συμπύρνων ροδακινιών και των νεκταρινιών είναι σε συνεχή αύξηση.

4. Περιοχές της Ροδακινοκαλλιέργειας

Η κυριότερη ζώνη που καλλιεργείται η ροδακινιά είναι η Μακεδονία

Π Ι Ν Α Κ Α Σ

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

Είδος	Τόννοι					
Ροδακινιών	1961	1971 (1)	1980	1981	1982	1983
Επιτραπέζια	75.250	207.400	293.500	288.000	280.600	275.000
Νεκταρίνια	—	—	9.900	13.700	15.100	19.000
Συμπύρνα	—	—	95.100	122.300	147.500	178.000
Σύνολο	75.250	207.400	398.500	424.000	443.200	472.000

Σημ.(1). Στα επιτραπέζια ροδάκινα συμπεριλαμβάνονται και τα συμπύρνα.

και ειδικότερα οι Νομοί Ημαθίας, Πέλλης, Πιερίας, Κοζάνης και Κιλκίς, όπου παράγεται το 95,3% της συνολικής παραγωγής της χώρας. Οι παραγωγοί σχεδόν στο σύνολό τους είναι αυτοκαλλιεργητές. Τα εδάφη που καλλιεργείται η ροδακινιά είναι καλής ή μέτριας γονιμότητας και ευρίσκονται σε ημιορεινές ή πεδινές ζώνες. Οι οπωρώνες γενικά είναι μικρής έκτασης. Το ΡΗ κυμαίνεται από 6,5 έως 8. Η άρδευση γίνεται με κατάκλυση, τα τελευταία χρόνια και με στάγδην. Η μέση ετήσια βροχόπτωση είναι 700 mm. Άλλες περιοχές που καλλιεργείται η ροδακινιά είναι η Θεσσαλία και η Πελοπόννησος.

5. Η τεχνική της καλλιέργειας

Η φύτευση των δένδρων γίνεται σε αποστάσεις 5×1 μ., 5×6 μ. και 6×6 μ. Το κυριότερο υποκείμενο που χρησιμοποιείται είναι σπορόφυτα άγριας-ντόπιας ροδακινιάς. Τα δένδρα φυτεύονται κατά κανόνα με κοιμώμενο μάτι. Το πιο διαδεδομένο σχήμα διαμόρφωσης των δένδρων είναι το ελεύθερο κύπελλο με 3 κεντρικούς βραχίονες, που ο καθένας φέρει 3 υποβραχίονες. Διαμορφώνεται με κλάδεμα επαναφοράς ή με άκομη κορυφή. Το αρσίωμα των καρπών γίνεται αποκλειστικά με το χέρι. Είναι πιο επιμελημένο στις επιτραπέζιες ποικιλίες και στα νεκταρίνια, ενώ στις συμπύρηνες γίνεται πιο ελαφρό.

Οι ροδακινόπαραγωγοί άρχισαν τελευταία να υιοθετούν και να εφαρμόζουν τις καινούργιες - σύγχρονες τεχνικές τάσεις, όσον αφορά τις πυκνές φυτεύσεις με αποστάσεις 5×2,5 μ., 5×3 μ. και 5×3,5 μ. και σχήματα διαμόρφωσης ατρακτοειδής θάμνος (κυπαρισιάκι), ή ελεύθερη παμμέττα, προκειμένου να πετύχουν πιο γρήγορη έναρξη της παραγωγής, καλή ποότητα και για να μειώσουν το κόστος παραγωγής.

Εκτός από το υποκείμενο της άγριας ροδακινιάς διαδίδονται και άλλα υποκείμενα και κυρίως το GF 677 για βαρυστώδη εδάφη ή για επαναφύτευση ροδακινιάς. Επίσης διαδίδονται και τα υποκείμενα Damas 1869 και GF 655/2. Δοκιμάζονται από τους παραγωγούς και άλλα υποκείμενα, που παρουσιάζουν ενδιαφέρον.

6. Φυτώρια

Υπάρχουν αρκετά φυτώρια, τα περισσότερα όμως είναι μικρής έκτασης.

Κλάδεμα ροδακινιάς με τα συνήθη ψαλίδια. Δεξιά φαίνεται δένδρο ροδακινιάς μεγάλης ηλικίας σε σχήμα κύπελλου

Ευρίσκονται σε απόσταση τουλάχιστον 1.000 μ. από οπωρώνα ροδακινιάς. Το Υπουργείο Γεωργίας συνιστά ποικιλίες για εμβολιασμό και διάδοση. Ηλεγμένο πολλαπλασιαστικό υλικό για τους εμβολιασμούς παίρνουν οι φυτωριοφύχοι, μετά από αίτησή τους, από τα Ινστιτούτα Δενδροκομίας.

7. Αντιξοότητες Εντομοφυτοπαθολογικές

Τα έντομα των οικογενειών Tassidae (Empoasca) και Eriophyidae (Eri-tetrumerus Pyri) προκαλούν σοβαρές ζημιές στα νεαρά δένδρα στα πρώτα χρόνια της φύτευσης. Για την καταπολέμησή τους γίνονται συχνά ψεκασμοί με τα εντομοκτόνα Tamaron, Lanate, Metasystox κ.ά.

Για το Agrobacterium Tumefaciens στις μολυσμένες περιοχές γίνεται βιολογική καταπολέμηση με το Agrobacterium Radiobacter, που φέρνει το εμπαιρικό όνομα K—84. Τα δενδρύλια της ροδακινιάς πριν τη φύτευσή τους εμβραπίζονται σε διάλυση του K—84.

8. Ποικιλίες

Στη χώρα μας έχουν εισαχθεί περισσότερες από 300 ποικιλίες ροδακινιάς από την Αμερική, ενώ πολύ μικρότερος αριθμός από την Ιταλία και τη Γαλλία. Οι ποικιλίες τα πρώτα χρόνια της διάδοσης της καλλιέργειας φυτεύονταν και πριν από την αξιολόγησή τους από τα Ινστιτούτα της έρευνας. Σήμερα όμως κατά κανόνα αξιολογούνται και στις συνθήκες της χώρας μας πριν την διάδοσή τους.

Όπως σε όλες τις ροδακινόπαρα-

γωγικές χώρες, έτσι και στη χώρα μας έχουμε μια συνεχή ανανέωση των ποικιλιών και της καλλιέργειας. Το σημερινό standard των καλλιεργουμένων ποικιλιών κατά σειρά ωρίμανσης είναι το εξής:

Επιτραπέζια ροδάκινα: Springtime, Mayerest, Springerest, June Gold, Cardinal, Dixired, Redhaven, Redglobe, Suncrest, Blake, Elberta, J.H. Hale, Honey Dew Hale και Rubidoux.

Νεκταρίνια: Armking, Crimson, Gold, Maygrand, Independence, Nectared No 4, Flavortop, Stark Sunglo, Stark Redgold και Fantasia.

Συμπύρηνια: Fortuna, Loadel, Dixon, Vivian, Babygold 5, Babygold 6, Andross, Klamt, Carolyn, Halford και E-veris.

9. Προβλήματα της καλλιέργειας

Ένα από τα σοβαρά προβλήματα της ροδακινόκαλλιέργειάς μας είναι η ίωση Sharka (Plum pox). Διαπιστώθηκε στη χώρα μας το έτος 1969.

Η προεβολή των δένδρων από την ίωση προξενεί τις εξής ζημιές:

— Παραγωγή μειωμένη, καρποί με μικρό μέγεθος που γρήγορα μαλακώνουν.

— Μεταχρωματισμούς (κηλίδες) στην επιδερμίδα των καρπών και ανομοιόμορφη ωρίμανση.

Οι ποικιλίες που φάνηκαν πιο ανθεκτικές στην ίωση Sharka είναι: Springtime, Redhaven, Honey Dew Hale, Dixired, Blake, J.H. Hale, June Gold, Suncrest και Cardinal.

Συνέχεια στην σελίδα 178

ΕΝΤΥΠΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΑΤΗ ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΗ ΓΑΛΛΙΑ

Η μηχανοποίηση της καρυδοκαλλιέργειας

Από τις 2 έως 5 Οκτωβρίου 1985 πραγματοποιήθηκε στο Μπορντώ της Γαλλίας συνάντηση ειδικών επί της καρυδιάς με τη συμμετοχή Γάλλων, Ιταλών, Ελλήνων, Ισπανών και Πορτογάλων ερευνητών. Υπεύθυνος για την εκδήλωση αυτή ήταν ο Γάλλος Dr E. GERMAIN με σκοπό την συντονισμένη δράση σε Μεσογειακό επίπεδο για την βελτίωση της καλλιέργειας με επιλογή ή δημιουργία ποικιλιών.

Στη Γαλλία η συνολική παραγωγή καρυδιών ανέρχεται στους 35 χιλιάδες τόννους από τους οποίους μόνο οι 20-25 χιλιάδες προωθούνται στο εμπόριο. Από την ποσότητα αυτή, 5-6 χιλιάδες τόννοι εξάγονται στη Δυτική Γερμανία, 1-2 χιλιάδες τόννοι ψίχας στην Αγγλία ενώ γίνεται μικρή εισαγωγή καρυδιών από τις Η.Π.Α. (2 χιλιάδες τόννοι).

Κατ' αρχήν, ενημερωθήκαμε από τον κ. E. GERMAIN πάνω στα προγράμματα έρευνας, τις καλλιεργητικές τεχνικές και την μηχανοποίηση της καλλιέργειας της καρυδιάς στη Γαλλία. Τόνισε την ανάγκη για την χρησιμοποίηση καλύτερων υποκειμένων που να δίνουν ορισμένη ζωηρότητα στις εμβολιαζόμενες ποικιλίες και να είναι ανθεκτικά στην προσβολή από τον ιό CHERRY LEAF ROLL. Το υποκείμενο J. NIGRA (μαύρη καρυδιά) που μειώνει το μέγεθος του δένδρου κατά 20% δεν χρησιμοποιείται πλέον γιατί προκαλεί νέκρωση των δένδρων, συνήθως μετά το 12ο έτος της ηλικίας, παρά μόνο στις περι-

πτώσεις όπου το έδαφος είναι όξινο, πολύ γόνιμο και οι ποικιλίες που πρόκειται να εμβολιασθούν αρκετά ζωηρές. Για τον έλεγχο της ζωηρότητας των υποκειμένων δημιούργησαν υβρίδια από τις διασταυρώσεις J. NIGRA X J. REGIA και J. HINDSII X J. REGIA (PARADOX) που φαίνεται ότι υπό-

Του Δημ. Αλμαλιώτη Γεωπόνου Ι.Φ.Δ.

σχονται πολλά ενώ για την επιτυχία ομοιόμορφων υποκειμένων γίνονται προσπάθειες για κλωνικό πολλαπλασιασμό.

Επισκεφθήκαμε την πειραματική συλλογή 120 ποικιλιών καρυδιάς (εγχώριες και ξένες). Οι ποικιλίες FRANQUETTE και HARTLEY δίνουν τα καλύτερα αποτελέσματα. Οι πατενταρισμένες ποικιλίες LARA (σπορόφυτο της ποικιλίας PAYNE) και CHANDLER (διασταύρωση PEDRO X N.C. 56224) θεωρούνται οι καλύτερες από τις νέες με χαρακτηριστικά όψιμης άνθησης, καλής απόδοσης (πλαγιοκαρπία) και ποιότητας. Ο κ. E. GERMAIN μας πληροφόρησε και μας έδωσε στοιχεία για την πειραματική συλλογή των υβριδίων που προήλθαν από τις διασταυρώσεις μεταξύ Γαλλικών και Αμερικάνικων ποικιλιών και από τα οποία ένας σημαντικός αριθμός παρουσιάζει ενδιαφέρον. Επίσης δόθηκαν στοιχεία για το σύστημα διαμόρφωσης των δένδρων. Φαίνεται ότι

το μέγιστο της απόδοσης επιτυγχάνεται με δένδρα με ελεύθερο κεντρικό άξονα συγκρινόμενα με κύπελλο ή με κεντρικό άξονα που κόβεται κάθε χρόνο.

Επισκεφθήκαμε τα φυτώρια καρυδιάς του DOMAINE DE LALANNE στο ST MACAIRE. Ο χρησιμοποιούμενος τρόπος εμβολιασμού είναι ο πλακίτης την περίοδο του Ιουλίου - Αυγούστου.

Κατόπιν επισκεφθήκαμε καρυδεώνες στην περιοχή ST. MACAIRE όπου παρακολουθήσαμε όλη την διαδικασία συγκομιδής και επεξεργασίας του καρπού με μηχανικά μέσα. Τα μηχανήματα που χρησιμοποιούνται για συγκομιδή του καρπού της καρυδιάς είναι τα ίδια με αυτά που χρησιμοποιούνται για την συγκομιδή των φουντουκιών. Δύο εβδομάδες πριν την συγκομιδή εφαρμόζεται ψεκασμός με ETHREL σε συγκέντρωση 480 P.P.M. (μέρη στο εκατομμύριο) και σε ποσότητα ψεκαστικού υγρού 1 τόννου στα 5 στρέμματα, ούτως ώστε να γίνει πλήρης κάλυψη της επιφάνειας του καρπού και να σχάσει το περικάρπιο. Η εφαρμογή γίνεται όταν η διαχωριστική μεμβράνη της ψίχας πάρει ένα σκούρο χρωματισμό και η θερμοκρασία του περιβάλλοντος κυμαίνεται μεταξύ 15 και 30°C. Η όλη εργασία της μηχανικής συγκομιδής περιλαμβάνει την χρησιμοποίηση μηχανικών δονητών, συγκέντρωσης του καρπού σε σωρούς με μηχανικές σκού-
Συνέχεια στην σελίδα 178

ΔΕΝΤΡΟΚΟΜΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

1. Τα όξινα εδάφη

Ως γνωστόν τα εδάφη από πλευράς οξύτητας (pH) διακρίνονται 1) σε ουδέτερα (pH 7) 2) σε όξινα pH κάτω από το 7 και 3) σε αλκαλικά (βασικά) με pH επάνω από το 7. Πρέπει να τονισθεί ότι οι περισσότερες καλλιέργειες αναπτύσσονται καλύτερα σε εδάφη ουδέτερα, ή ελαφρώς όξινα ή ελαφρώς βασικά.

Τα όξινα εδάφη στη χώρα μας τα βρίσκει κανείς κυρίως στις ορεινές και ημιορεινές περιοχές και προέρχονται από όξινα μητρικά πετρώματα, γνεύσιους και γρανίτες, καθώς επίσης και από μαρμαρυγιακούς σχιστόλιθους και φυλλίτες.

Άλλος παράγοντας που ευνοεί τον σχηματισμό οξίνων εδαφών είναι το κλίμα. Στις ορεινές περιοχές επικρατούν πολλές βορροπτώσεις ενώ η εξατμηση είναι σχετικώς μικρή. Αυτές οι κλιματικές συνθήκες ευνοούν την έκπλυση των βάσεων του εδάφους. Έτσι λοιπόν υπό τις αναφερόμενες συνθήκες μητρικών πετρωμάτων και κλίματος η έκπλυση του εδάφους (οξίνισή του) είναι έντονη με αποτέλεσμα η αντίδρασή τους να είναι υπερβολικά όξινη και να παρατηρούνται τιμές pH μικρότερες από 5,5. Αυτό συμβαίνει κυρίως εκεί που η μηχανική σύσταση των εδαφών είναι ελαφριά ή μετρίως βαρεία. Όταν η τιμή του pH κατέβει από το 5,5, λόγω της οξύτητας δημιουργούνται σοβαρά προβλήματα πρόσληψης στοιχείων στις καλλιέργειες με αυ-

νέπεια να μειώνονται οι αποδόσεις σε μεγάλο βαθμό. Στις περιπτώσεις αυτές επιβάλλεται να γίνουν αβεστώσεις για την διόρθωση της οξύτητας και βελτίωση των εδαφών.

Σε χαμηλό pH συμβαίνει πολ-

Επιμέλεια
Οδ. Ντινόπουλου

λές φορές, λόγω της μεγάλης περιεκτικότητας του εδαφικού διαλύματος σε Αργίλλιο, Μαγνήσιο και Σίδηρο δεσμεύεται ο φώσφορος και σχηματίζονται αδιάλυτες ενώσεις φωσφορικού αργιλίου, φωσφορικού μαγνησίου και φωσφορικού σιδήρου.

Το pH του εδάφους επηρεάζει επίσης την νιτροποίηση. Ως γνωστόν τα βακτήρια της νιτροποίησης προτιμούν συνθήκες εδάφους μάλλον ουδέτερες. Στα πολύ όξινα εδάφη εί-

ναι φυσικόν η νιτροποίηση να προχωρεί με βραδύ ρυθμό, με συνέπεια η περιεκτικότητα των νιτρικών του εδάφους να είναι υπερβολικά χαμηλή.

Επίσης τα αζωτοβακτήρια των ψυχανθών δεσμεύουν το ατμοσφαιρικό άζωτο καλύτερα εφόσον οι συνθήκες του pH στο έδαφος πησιάζουν προς την ουδέτερη κατάσταση.

Τα αζωτούχα λιπάσματα που περιέχουν θειϊκή ή αμμωνιακή ρίζα κατεβάζουν το pH του εδάφους και αυξάνουν την οξύτητα. Τέτοια λιπάσματα είναι η θειϊκή αμμωνία, η φωσφορική αμμωνία και η ουρία που κατά την νιτροποίησή τους αυξάνουν την οξύτητα του εδάφους.

Στα όξινα εδάφη ως αζωτούχο λίπασμα, χρησιμοποιείται η αβεστούχος νιτρική αμμωνία για την αντιμετώπιση της οξύτητας.

2. Η ασβέστωση του εδάφους

Η διόρθωση της οξύτητας γίνεται όπως είναι γνωστό με την ασβέστωση του εδάφους. Σαν υλικό ασβεστώσεως χρησιμοποιούνται:

α) Το ανθρακικό ασβέστιο (ασβεστόλιθοι «μαρμαρόσκονη»)

β) Το οξειδίο του ασβεστίου (καμένη άσβεστος)

γ) Το υδροξειδίο του ασβεστίου «σβησμένη άσβεστος»

δ) Η υδράσβεστος

ε) Η ασβεστούλης των Εργαστηρίων της Βιομηχανίας Ζαχαρώσεως.

Πρέπει να αναφερθεί ότι η ύλη ασβέστου περιέχει 70% πε-

ρίπου ανθρακικών ασβέστιο και διατίθεται δωρεάν στον τόπο των Εργαστηρίων.

Το ασβέστιο είναι ένα θρεπτικό στοιχείο απαραίτητο για τα φυτά. Ιδιαίτερη ευαισθησία παρουσιάζουν οι καρποί των μήλων όπου στις περιπτώσεις έλλειψης ασβεστίου εκδηλώνεται η φυσιολογική πάθηση «πικρή κηλίδα» Μπίτερ Πιτ (BITTER PIT).

Όποιο υλικό ασβεστώσεως και αν χρησιμοποιηθεί θα πρέπει να είναι καλά λειοτριβμένο δηλαδή σε κατάσταση ξηρής σκόνης για να γίνεται καλύτε-

ρη η διασπορά του. Το πόσο υλικό ασθένειας χρειάζεται να προσθέσει κανείς στο χωράφι του, εξαρτάται από την τιμή του pH, από την ποσότητα και το είδος της αργίλλου καθώς επίσης και από το ποσοστό της

οργανικής ουσίας.

Σε όξινα εδάφη χρησιμοποιείται γενικά η αζωτούχος νιτρική αμμωνία η οποία καλύπτει τις ανάγκες του οπωρώνα ενός έτους και δεν αντικαθιστά την ασθένωση.

3. Η κοπριά και ο ρόλος της

Για την κοπριά έχει γίνει λόγος και παλιότερα. Λόγω του σπουδαίου ρόλου που παίζει στην ανάπτυξη των φυτών και ιδιαίτερα στα δέντρα αξίζει ο κόπος να επαναληφθούν μερικά πράγματα.

Η κοπριά αυξάνει την γονιμότητα του εδάφους. Η γονιμότητα είναι η συνισταμένη πολλών παραγόντων. Συγκεκριμένα εξαρτάται από τα θρεπτικά στοιχεία, την ευνοϊκή μηχανική σύνθεση του εδάφους, από την θερμοκρασία, την υγρασία και τον αερισμό του εδάφους, από τους μικροοργανισμούς και τις διάφορες ορμόνες ριζοβολίας που βρίσκονται στο έδαφος.

Η κοπριά κρύβει μέσα της αρκετά μυστικά. Η «χωνεμένη κοπριά» περιέχει αρκετά θρεπτικά στοιχεία. Συγκριτικά όμως με τα χημικά λιπάσματα υστερεί σημαντικά σε άζωτο, φωσφόρο και κάλιο.

Η κοπριά προσθέτει στο έδαφος οργανική ουσία. Επίσης αρκετά από τα σπάνια ιχνοστοιχεία. Μεταβάλλει την φυσική σύνθεση του εδάφους. Το κάνει πιο αφράτο. Διευκολύνει τον αερισμό, την στράγγιση και την κατεργασία του. Προσθέτει ακόμα πολλούς μικροοργανισμούς οι οποίοι αποσυνθέτουν τις διάφορες οργανικές ενώσεις και έτσι απελευθερώνονται τα διά-

φορα θρεπτικά στοιχεία τα οποία στην συνέχεια υπό αφομοιώσιμη μορφή θα τα πάρουν τα ριζικά τριχίδια των ριζών. Επίσης δίνει στο έδαφος ορμόνες ριζοβολίας, βλαστήσεως και καρποφορίας.

Ιδιαίτερη ευεργετική επίδραση ασκεί η κοπριά στα νεαρά δέντρα που τα υποβοηθεί για ένα καλό ξεκίνημα. Συντελεί στην έγκαιρη ανάπτυξη ενός αειόλογου και πλούσιου ριζικού συστήματος, που θα επιδράσει αποφασιστικά στην δημιουργία ενός ρωμαλέου και ακμαίου φυτού.

Η λίπανση με κοπριά μπορεί να γίνει ατομικά κατά δέντρο ή σ' όλη την επιφάνεια του οπωρώνα. Τι ποσότητα θα χρειασθεί, αυτό εξαρτάται από την ηλικία των δέντρων, από την γονιμότητα του εδάφους, το είδος του εδάφους κλπ. Ενδεικτικά αναφέρουμε 2.000—3.000 κιλά το στρέμμα ή 50 κιλά κατά δέντρο σε οπωρώνα με ηλικιωμένα δέντρα.

Η μηχανοποίηση της καρυδοκαλλιέργειας

Συνέχεια από την σελίδα 176

πες, απορρόφηση των καρπών και συγκέντρωσή τους σε ειδικές πλατφόρμες, μεταφορά και τοποθέτησή τους στους χώρους επεξεργασίας όπου γίνεται μηχανική απορρόφηση και απομάκρυνση του περικαρπίου, πλύσιμο και εν συνεχεία αποξήρανση των καρπών σε κιβώτια με διάτρητο πυθμένα από τα οποία διέρχεται αέρας για χρονικό διάστημα 30—40 ωρών. Πρέπει να σημειωθεί ότι δεν γίνεται λεύκανση των καρπών με χλωρίωση αλλά αφήνονται σε φυσιολογική κατάσταση. Η μηχανική συγκομιδή εφαρμόζεται κατά 100% στην περιοχή GARRONE ενώ στην περιοχή της GRE-

NOBLE χρησιμοποιούνται μηχανικοί δονητές σε ποσοστό 80%, μηχανική συγκέντρωση του καρπού κατά 40% και χρησιμοποιούνται, δίκτυα κατά 60%. Εξάλλου στην περιοχή PERIGORD οι μηχανικοί δονητές χρησιμοποιούνται κατά 40% και η μηχανική συγκέντρωση του καρπού μόνο σε ποσοστό 10—12%. Σημειώνεται ότι τα μηχανήματα διατίθενται είτε από μεγάλους ιδιοκτήτες ή από συνεταιρισμούς ή ακόμη και από κατασκευαστές μηχανημάτων.

Τέλος αξίζει να σημειωθεί ότι οι Γάλλοι ειδικοί έχουν εξερευνήσει όλο τον εγχώριο πληθυσμό, έχουν επιλέξει αειόλογο γενετικό υλικό

Η καλλιέργεια της ροδακινιάς

Συνέχεια από την σελίδα 175

Ίωση Ring Spot. Είναι ευαίσθητες ποικιλίες μόνο ποικιλίες, όπως η Springtime και η Redtop.

Η ποικιλία Elberta συνεχίζει να καταλαμβάνει μια αξιόλογη έκταση, όμως η εμπροχία της περνάει σοβαρή κρίση τα τελευταία χρόνια.

10. Συμπεράσματα

Μπορούμε να πούμε πως το υψηλό κόστος παραγωγής των επιτραπέζιων ροδακινιών, που είναι συνέπεια της αύξησης του κόστους εργασίας, των φυτοφαρμάκων κ.τ.λ., ώθησε τους παραγωγούς να προτιμούν περισσότερο την καλλιέργεια των συμπυρήνων ροδακινιών, ως πιο συμφέρουσα.

Παρά τα προβλήματα και τις δυσκολίες που αναφέραμε, διαπιστώνεται ότι η Ελληνική ροδακίνοκαλλιέργεια ευρίσκεται σε δυναμική μορφή και σε συνεχή εξέλιξη και ανάπτυξη.

Δραστηριότητες του Πολιτιστικού Κέντρου Νάουσας για την θερινή περίοδο 1985

α) Θερινό Δημοτικό Θέατρο

Το Θερινό Δημοτικό Θέατρο της Νάουσας, σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε το 1984, εγκαινιάστηκε και άρχισε την λειτουργία του τον Ιούνιο του 1985. Το Θερινό Δημοτικό Θέατρο είναι πράγματι απόκτημα και στο λίκρι για την πόλη μας, αλλά και ένας πολύτιμος παράγοντας για την πολιτιστική και πνευματική ανάπτυξη του τόπου.

Το Θερινό Δημοτικό Θέατρο κτίστηκε με σχέδια του αρχιτέκτονα κ. Αλεξάνδρου Οικονόμου, είναι αμφιθεατρικό, σε ρυθμό αρχαίου θεάτρου. Η χωρητικότητά του είναι 1.200 θέσεων που μπορούν να αυξηθούν σε 1.500. Η ημικυκλική του σκηνή έχει εμβαδόν 150 τ.μ. και είναι κατάλληλη για κάθε είδους καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, ακόμα και για παραστάσεις αρχαίων θεατρικών έργων. Κάτω από τη σκηνή του θεάτρου υπάρχουν τα καμπαρίνια και οι κοινόχρηστοι χώροι. Στοιχίσε περί τα 10.000.000 δρχ. από τα οποία ο Δήμος Νάουσας δέδεσε τα 2.000.000 δρχ. και τα υπόλοιπα 8.000.000 δρχ. από το πρόγραμμα ανεργίας. Το Θερινό Θέατρο λειτουργεί και σαν κινηματογράφος, διαθέτει ειδική αίθουσα προβολής των κινηματογραφικών ταινιών.

Το Θερινό Δημοτικό Θέατρο κτίστηκε σε πολύ ωραία θέση μέσα στο Δημοτικό πάρκο, πίσω από το ηρώο της πόλης και το μουσείο του Λυκείου Ελληνίδων, και έχει πολύ ωραία θέα προς τον απέραντο κάμφο.

β) Εβδομάδα καλλιτεχνικών εκδηλώσεων για

τα εγκαίνια του Θερινού Δημοτικού Θεάτρου Νάουσας.

Το Πολιτιστικό Κέντρο Νάουσας στα πλαίσια των εγκαινίων του Θερινού Δημοτικού Θεάτρου, οργάνωσε για μια εβδομάδα σειρά καλλιτεχνικών εκδηλώσεων, στο Θερινό Θέατρο.

Το πρόγραμμα των καλλιτε-

Επιμέλεια Θωμά Αλδάκου Προϊσταμένου του Πολιτιστικού Κέντρου Νάουσας

χνικών εκδηλώσεων έχει ως εξής:

— Το Σάββατο 15-6-1985 ώρα 8.30 π.μ. Τελετή εγκαινίων, στην συνέχεια καλλιτεχνικό πρόγραμμα από τοπικά καλλιτεχνικά συγκροτήματα. Στο πρόγραμμα συμμετείχαν, η Φιλαρμονική Νάουσας, η Παιδική Χορωδία της Εστίας Μουσών, και του Λυκείου Ελληνίδων Νάουσας.

— Την Κυριακή 16-6-1985 και ώρα 9 μ.μ. Συναυλία του Ηλία Ανδριόπουλου, με τους Άλκηστις Πρωτοψάλτη, και τον Νικόλαο Μητσοβολαία.

— Την Τετάρτη 19-6-1985 και ώρα 9 μ.μ. Παράσταση μπαλέτου από το Αένσον Χοροθέατρο του Κρατικού Θεάτρου Βαρείου Ελλάδος.

— Το Σάββατο 22-6-1985 και ώρα 9 μ.μ. Θεατρική παράσταση από την Νεανική Θεατρική Ομάδα του Πολιτιστικού Κέντρου Νάουσας, με το έργο του Ντάριο Φο «Η Ισαβέλα, τρεις καρβέλες κι ένας παραμύθας».

— Την Κυριακή 23-6-1985 και

ώρα 9 μ.μ. Συναυλία της Ασκήτης Ορχήστρας και της μουσικής χορωδίας του Ωδείου Νάουσας.

— Μετά την συναυλία το Πολιτιστικό Κέντρο Νάουσας παρέθεσε δεξίωση στην Λέσχη Αξιωματικών Φρουράς Νάουσας, για όλα τα μέλη των καλλιτεχνικών συγκροτημάτων της Νάουσας, που συμμετείχαν σε όλες τις καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, για τα εγκαίνια του Θερινού Δημοτικού Θεάτρου.

γ) Κινηματογραφικές προβολές στο Θερινό Δημοτικό Θέατρο

Το τμήμα κινηματογράφου του Πολιτιστικού Κέντρου Νάουσας λιτούργησε για πρώτη φορά και το καλοκαίρι 1985 στο Θερινό Δημοτικό Θέατρο, παρουσιάζοντας στους φίλους του κινηματογράφου τις εξής ταινίες:

1. «Κόρμεν»
2. «Βίκτωρ - Βικτωρία»
3. «Υπόθεση Νοτόριους»
4. «Έξαψη»
5. «Γυμνοί στον ήλιο»
6. «Τροτέζα»
7. «Ανατολικά της Εδέμ».
8. «Ο καλός, ο κακός και ο άσχημος»
9. «S.O.S. Πεντάγωνο καλεί Μόσχα».

δ) «Ημαθιώτικα '85»

Το Πολιτιστικό Κέντρο Νάουσας συμμετέχοντας στις καλλιτεχνικές εκδηλώσεις «ΗΜΑΘΙΩΤΙΚΑ '85» οργάνωσε και παρουσίασε στο κοινό της πόλης μας το εξής καλλιτεχνικό πρόγραμμα στο Θερινό Δημοτικό Θέατρο:

Συνέχεια από την σελίδα 156

οντούς) είχαν φροντίσει να μεταβούν και να τους αξιολογήσουν στη Θεσσαλονίκη, πράγμα απίθανο.

4. Και όλα αυτά γράφονται, χωρίς να πρέπει να κρύψω ότι δεν πιστεύω πολύ στην ακρίβεια της πληροφορίας του προαναφερομένου Αλβανού ποιητή δημοσιογράφου κ.τ.λ., μιά και νομίζω ότι δεν ήταν δυνατό η μικρή κοινότητα της Κορινθίας να καταβάλει τα υπέρογκα ποσά, που χρειάζονταν ως λύτρα για την εξαγορά τόσο μεγάλου αριθμού αιχμάλωτων, μετά, μάλιστα, από την περκαία της αγοράς της πόλεώς της. Μάλλον τα έγραψε όλα τούτα παρασχεόμενος και καθοδηγούμενος από τοπικιστικό φανατισμό και «δημοσιογραφική» ή και «ποιητική αδειά»...

5. Τα στοιχεία δε που διασώζει η προφορική παράδοση, για αλληλοεπισκέψεις κ.τ.λ. Ναουσαίων και Ηπειρωτών, είναι δυνατό να συνδυαστούν άριστα και να εξηγηθούν εύκολα, αν δεχτούμε ως πολύ πιθανή την προγενέστερη εγκατάσταση Ηπειρωτών στη Νάουσα, θέμα για το οποίο γράφτηκαν προηγουμένως, από τον κ. Στέργιο Αποστόλου

(στη «Νιάουσα», τεύχος 31, Απριλίου - Ιουνίου 1985, σελ. 50 - 59 και 62) και από εμένα (βλ. «Νιάουσα» τεύχος 32, Ιουλίου Σεπτεμβρίου 1985, σελ. 105 και 109), όπου και σχετική διδλιογραφία.

Εξάλλου, οι μετακινήσεις, απόμων, οικογενειών και, ακόμα, και ολόκληρων του πληθυσμού ενός χωριού ή και μιάς ευρύτερης περιφέρειας, από μιά περιοχή σ' άλλη της τουσχοκρατούμενης Ελλάδας, είναι πολύ συνηθισμένο (όσο και εξαιρετικά ενδιαφέρον, από πολλές απόψεις) φαινόμενο, από όσο στοιχεία έχουμε υπόψη. Και θα ήταν πολλή σπουδαία μιά συλλογική προσπάθεια ή και ένα πανελλήνιο, πολυήμερο συνέδριο για να διερευνηθεί προσεκτικά από όλες τις πλευρές τον το πρόβλημα αυτό. Σημειώνω εδώ, εδώ, μονάχα, ότι ιδιαίτερη έξαρση τέτοιων μετακινήσεων (ενչά μαζικών) παρουσιάστηκε μετά τις ληστείες και πυρπολήσεις των Αρβανιτών (18 - 19ος αιώνες) και κυρίως στα χρόνια των Αλή πασά των Ιωαννίνων, που μπορεί να θεωρείται μεγάλος (από μερικούς) αλλά ήταν, οπωσδήποτε, και απα-

ράμιλλος άρπαγας των περιοσιών και των θυγατέρων των Χριστιανών σαγιάνων, ιδιαίτερα των ορθόδοξων Βλάχων, γεγονός που τους ανάγκασε (1819) να εγκαταλείψουν τα χωριά της μακεδονικής Πίνδου και να καταφύγουν στη Χαλκιδική, στα Προφία και στα Λιβάδια του Πάικου, για να καταλήξουν στο Σέλι, στη Βέροια, στη Νάουσα κ.ά., όπως αφηγείται ο Γιώτης (Παναγιώτης) Ναού Έλληνό βλάχος της Βέροιας) στις αναμνήσεις του, που θα κυκλοφορήσουν σύντομα, με επιμέλειά μου (βλ. «Μακεδονικά», τόμ. 24, 1984). Εκεί αναφέρεται και πληροφορία και για την οικογένεια του Κόκκιρου, της Νάουσας.

Πάντως, το θέμα τούτο, δηλαδή της τύχης των αιχμάλωτων της Νάουσας και των μετακινήσεών τους, είναι σημαντικό και η επισήμανση και η ανάπτυξη του από τον κ. Αποστόλου, οπωσδήποτε, πολύ ενδιαφέρονσα και χρήσιμη, στα πλαίσια των όσων προαναφέρθηκαν για τα παρόμοια, πιο γενικά προβλήματα του ελληνικού ιστορικού χώρου στα χρόνια της Τουσχοκρατίας...

1. ΘΕΑΤΡΟ

Πέμπτη 15-8-1985. Το Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο Βέροιας παρουσίασε το έργο του Σοφ. Καρύδη «Ο υποψήφιος βουλευτής».

Παρασκευή 23-8-1985. Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελλάδος «Ο Λεπρέντης» του Μιχάλη Χουρμούζη.

Τετάρτη 28-8-1985. Δημοτικό Θέατρο Ιωαννίνων «Η πρόβα» του Γιώργου Αρμένη.

Κυριακή 1-9-1985 και Τρίτη 3-9-85. Θεατρική Ομάδα Πολιτιστικού Κέντρου Νάουσας.

2. ΜΟΥΣΙΚΗ

Δευτέρα 5-8-1985. Συναυλία

Δήμου Μούτση με την Κρίστι Στσαϊνσπούλσκυ και τον Γιάννη Προστακή.

Σάββατο 10-8-1985. Συναυλία με το συγκρότημα Ροκ μουσικής «BLUES GANG».

Τρίτη 27-8-1985. Συναυλία του Μάνου Χατζηδάκι. 5 τραγουδι-στές με την Μαρία Δημητριάδη.

3. ΛΑΪΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Τετάρτη 14-8-1985. Χοροί και τραγούδια του τόπου μας με χορευτικά συγκροτήματα της περιοχής μας.

4. ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ

31-8-1985 / 9-9-1985. Έκθεση ζωγραφικής - πυρογραφίας -

Χαλκογραφίας, Ναουσαίων καλλιτεχνών.

10-15)9)1986. Έκθεση χειροτεχνίας μελών του Κ.Α.Π.Η. Δήμου Νάουσας.

5. ΑΘΛΗΤΙΚΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

Κυριακή 8-9-1985. Λαϊκός ανώμαλος δρόμος (Εκκίνηση από το Ηρώο).

7-8)9)1985. Τουρνουά τένις (Αθλητικό Κέντρο Αγίου Νικολάου).

Κυριακή 1-9-1985. Τουρνουά σκάκι (Δημοτικό πάρκο).

1-10)9)85 Τουρνουά βόλλεϋ - μπάσκετ (Εθνικό Αθλητικό Κέντρο).

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

Στα πλαίσια των «Ημαθιώτικων '85» στο Θερινό Δημοτικό Θέατρο της πόλης μας πραγματοποιήθηκαν οι εξής εκδηλώσεις:

1) Συναυλία του συνθέτη Δήμου Μούση με συμμετοχή της Κρίστι Στασινοπούλου, του Γιάννη Πρεσάκη και πενταμελούς συγκροτήματος.

2) Συναυλία ροκ μουσικής από το συγκρότημα «Μπλουζ Γκάνγκ» (BLUES GUNG) της Θεσσαλονίκης.

3) Χοροί και τραγούδια του τόπου μας από χορευτικά συγκροτήματα της περιοχής μας, με ελεύθερη είσοδο.

4) Θεατρική παράσταση από το ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Βέροιας με την κωμωδία του Σοφοκλή Καρύδη «Υποψήφιος Βουλευτής». Φαρσκωμωδία του 1859, που σατιρίζει τα πολιτικά ήθη της εποχής του Όθωνα.

5) Συναυλία από την Αριάδνη με έντεχνο λαϊκό τραγούδι. Στο πιάνο ο Γιάννης Σπυρόπουλος.

6) Συναυλία της νεοϊδρυθείσας χορωδίας του Κ.Α.Π.Η. Νάουσας, υπό την διεύθυνση του κ. Δημ. Βαρβέρη. Το ρεπερτόριο της χορωδίας, που αποτελούνταν από κομμάτια γνωστών Ελλήνων και ξένων συνθετών, και δημοτικά και κλέφτικα τραγούδια, που η 35μελής χορωδία της πόλης μας ερμήνευσε, εντυπωσίασε το κοινό, που χειροκρότησε την εκδήλωση.

7) Θεατρική παράσταση από το Κρατικό Θέατρο Βορείου Ελ-

ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΑΤΖΕΝΤΑ

Σύντομη καταγραφή των κυριότερων εκδηλώσεων από 1-8-85 έως 30-9-85

λάδος με την κωμωδία του Μιχ. Χουρμούζη «Ο Λεπρέντης», που είναι μια καυτή σάτυρα της εποχής των Βαυαρών του Όθωνα και των αυλοκολάκων του Ελλήνων. Τον ομώνυμο ρόλο ερμήνευσε με επιτυχία ο γνωστός ηθοποιός Γιάννης Μαλούχος.

8) Συναυλία Μάνου Χατζηδάκι, με συμμετοχή τεσσάρων τραγουδιστών μ' επικφαλής την Μαρία Δημητριάδη καθώς και 15μελής ορχήστρα. Μουσική πανδαισία με παλαιότερες επιτυχίες του συνθέτη καθώς και με την νέα του δισκογραφική

ζώντας λαϊκούς χορούς και μελωδίες της πατρίδας του, κατενθούσισε το κοινό της πόλης μας.

10) Το Π.Κ.Ν. παρουσίασε το ΔΗ.ΠΕ.ΘΕ. Ιωαννίνων σε μια παράσταση με το έργο του Γιάννου Αρμένη «Η πρόβα».

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

— Το τμήμα εικαστικών τεχνών του Π.Κ.Ν., στα πλαίσια των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων «ΗΜΑΘΙΩΤΙΚΑ '85», πραγματοποίησε από 31)8 έως 9)9 έκθεση ζωγραφικής - πυρογραφίας - χαλκογραφίας Ναουσάων καλλιτεχνών στην αίθουσα του Πολιτιστικού Κέντρου της πόλης μας.

— Το τμήμα θεάτρου του Π.Κ.Ν., στα πλαίσια των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων «ΗΜΑΘΙΩΤΙΚΑ '85» έδωσε στις 1, 3, 7 και 8 του μηνός, στο Θερινό Δημοτικό Θέατρο της πόλης μας, τέσσερις παραστάσεις με τη κλασική αρχαία κωμωδία του Αριστοφάνη «Πλούτος». Το έργο, που χειροκροτήθηκε θερμά από το κοινό που το παρακολούθησε, ανέθηκε σε σκηνοθεσία Μπ. Φορτοτήρα, σκηνογραφία Αλ. Οικονόμου, κοστούμια Γ. Σπυρόπουλου και μουσική Αριάδνης.

— Ο Νίκος Πορτοκάλογλου

Του Δημ. Ξουλιδη

δουλειά, την «Πορνογραφία». Το πρόγραμμα που παρουσιάστηκε ήταν ακριβώς το ίδιο μ' εκείνο που παρουσίασε ο συνθέτης στην πολύκροτη συναυλία της Ρωμαϊκής Αγοράς και χειροκροτήθηκε από το κοινό, που παρά το αλμυρό εισιτήριο (600 δραχ.) κατέκλυσε το Θερινό Θέατρο για ν' απολαύσει το «Ιερό τέρας» της νεώτερης ελληνικής μουσικής.

9) Εκτός προγράμματος εμφανίστηκε στο Θερινό Δημοτικό Θέατρο της πόλης μας χορευτικό συγκρότημα από την Τσεχοσλοβακία, που παρουσιά-

και το συγκρότημα ΦΑΤΜΕ έδωσαν στο υπαίθριο θέατρο της πόλης μας, στις 2 του μηνός, συναυλία «Ελληνικού Λαϊκού Ηλεκτρικού Τραγουδιού». Η συναυλία πραγματοποιήθηκε με πρωτοβουλία του Π.Κ.Ν. και σε συνεργασία με το Υπουργείο Πολιτισμού και Επιστημών.

— Στο Δημοτικό Θέατρο της πόλης μας, στις 10 του μηνός πραγματοποιήθηκε συναυλία, στην οποία τραγούδησαν οι Μιχ. Τερζής, Σοφ. Μιχαηλίδου και Κωσ. Σμοκοβίτης. Στη συναυλία, η οποία έγινε στα πλαίσια

των καλλιτεχνικών εκδηλώσεων «ΗΜΑΘΙΩΤΙΚΑ '85», η είσοδος για το κοινό ήταν ελεύθερη.

— Έκθεση χειροτεχνίας μελών του Κ.Α.Π.Η. Νάουσας, λειτούργησε στην αίθουσα εκθέσεων του Π.Κ.Ν. από τις 10 έως τις 15 του μηνός.

— Στην αίθουσα εκθέσεων του Π.Κ.Ν. πραγματοποιήσε έκθεση ζωγραφικής η αυτοδίδακτη Ναουσαία Ζωγράφος Μαριάννα Κωνσταντινίδου. Η έκθεση, που είναι η δεύτερη της καλλιτέχνιδας, διάρκεσε από τις 16 έως τις 25 του μηνός

και περιλάμβανε την καινούργια της δουλειά, 35 πίνακες ζωγραφικής σε λάδι.

— Το τμήμα κινηματογράφου του Π.Κ.Ν., άρχισε από τις 2^η Σεπτεμβρίου, τις κινηματογραφικές προβολές της χειμερινής περιόδου. Στη διάρκεια του διμήνου Οκτώβρη - Νοέμβρη προβλήθηκαν οι εξής ταινίες: «Ο σταίδης του Μπρόντγουοϊ», «Ο αθώς», «Κάποτε στην Αμερική», «Σάουρα - Κάρμεν», «Ένας δολοφόνος πέρασε», «Μ.Α. S.H.», «ΑΛΦΑΒΗΛ», «Η εξαφάνιση της Κάρεν Σίλκγουντ», «Σιωπηλός μάρτυς».

Συνέχεια από την σελίδα 168

επιστημονική του εργασία που στηρίζεται πάνω στις παρατηρήσεις του Δία και του Κρόνου. Σε ηλικία 20 χρόνων έγινε ήδη γνωστός σαν αστρονόμος. Την εποχή αυτή ήταν γνωστό από παρατηρήσεις του Κέπλερ του Γαλιλαίου και άλλων ότι ουράνια σώματα περιφέρονται στον ουρανό χωρίς όμως να ξεκαθαρίσουν περί τίνος πρόκειται. Ο Αριστοτέλης τα θεωρούσε ατμοσφαιρικά φαινόμενα αλλά είχε λάθος. Τα φαινόμενα αυτά δημιουργούνταν έξω από την ατμόσφαιρα της γης. Ο Κέπλερ θεώρησε ότι οι τροχιές τους ήταν ευθείες γραμμές αλλά τελικά Ο Χάλλεϋ εφαρμόζοντας τη θεωρία του Νεύτωνα απέδειξε ότι ήταν κομήτες και ότι η κίνησή τους διέπεται από τους νόμους του Νεύτωνα. Το 1705 δημοσίευσε τους υπολογισμούς που όπου έγραφε:

«Πολύ σκέψη με ώθησε στο συμπέρασμα να πιστέψω ότι ο κομήτης του 1531 που παρατηρήθηκε από τον Απινάο είναι ο ίδιος με αυτόν που περιγράφει ο Κέπλερ και ο Λονγκμοντάνους το 1607 και επίσης είναι ο ίδιος με αυτόν που παρατήρησα όταν ξαναόρισε το 1682. Όλα τα στοιχεία που έχω

στη διάθεσή μου συμφωνούν. Κατά συνέπεια προβλέπω με εμπιστοσύνη ότι θα ξαναπεράσει από τη γη το 1758».

Του Χάλλεϋ του άρεσε το καλό φαγητό, το καλό κρασί και οι καλές συζητήσεις. Όταν υπέβαλε τα χαρτιά του για την έδρα της αστρονομίας στην Οξφόρδη ο αστρονόμος Φλάμστηντ ανέφερε στην εξεταστική επιτροπή ότι μιλάει και πίνει μπράντυ σαν ναύτης. Του άρεσε να γράφει ποιήματα στα Λατινικά και μετέφρασε στα Αγγλικά τους κλασικούς ποιητές. Στα τελευταία χρόνια της ζωής του ονομάστηκε Βασιλικός Αστρονόμος στην Οξφόρδη, όπου εθεωρείτο μιά από τις πιο μεγάλες τιμές, δαδεχόμενος τον Φλάμστηντ στην έδρα της Αστρονομίας.

Ο Χάλλεϋ κάθισαν στην καρέκλα του γραφείου του στο Αστεροσκοπείο του Γκρήνουϊτς στις 14 Ιανουαρίου του 1742 όταν αισθάνθηκε να πλησιάζει το τέλος του Πήρε μια μεγάλη κούπα, τη γέμισε κρασί, το ήπιε όλο και εκεί ήυχα πέθανε. Ο κομήτης του ήταν ακόμα αρκετά μακριά

ΕΝΤΜΟΝΤ ΧΑΛΛΕ·Υ·

από τη γη, αλλά ήταν σίγουρος ότι μετά από 17 χρόνια θα ξαναπερνούσε και πάλι κοντά από τη γη χωρίς να τον ξεχάσει.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Σ.Σ. Η μετάφραση των λόγιων του MORRISON και του Χάλλεϋ είναι δική μου. Ο ενδιαφερόμενος αναγνώστης μπορεί να μελετήσει για περισσότερες πληροφορίες τα εξής βιβλία:

Ε. Μπιτσάνη: Το είναι και το Γίνεσθαι

Ε. Μπιτσάνη: Διαλεκτική και νεότερη φυσική: Το βιβλίο αυτό είναι αρκετά δύσκολο και απευθύνεται κυρίως σε όσους γνωρίζουν φυσική και φιλοσοφία.

Ε. Μπιτσάνη: Η φύση στη διαλεκτική Φιλοσοφία.

Φ. Ενγκελς: Διαλεκτική της φύσης

Φ. Ενγκελς: Άντι·Ντύρινγκ
BERNAR: THE SCIENCE
IN HISTORY

MAGAZINE: SOIENTIFIS
AMERICAN NOV 1985

NEWSPAPER THE NEW
YORK TIMES OCT. 29, 1985.